

DRUGI DEO

PONTONSKI MOST NA DUNAVU

Za vreme dramatične bitke za kotu 169, u selu i na levom krilu — gde su se nalazili delovi 209. streljačkog puka, 3. bataljon 7 brigade i 5. bataljon 12. vojvodanske brigade — napad naših i sovjetskih jedinica razvijao se mnogo sporije. Neprijatelj je grčevito držao svaku kuću, rov ili podrum, svaki metar pruge ili propust za vodu ispod nje. Njegov otpor je bio sve veći sa približavanjem naših jedinica železničkoj stanici, poprečnom nasipu i okuci puta. Napredovalo se korak po korak, preko porušene Batine, baš kao u Staljingradu. Pirtičev 3. bataljon 7. brigade, sa Piginovim borcima zauzeo je toga dana još desetak rovova i tridesetak porušenih kuća. Odbili su još nekoliko novih protivnapada i ponovo krenuli napred, prema železničkoj stanici.

Neprijateljska avijacija izručila je toga dana desetine tona bombi na naše položaje u Batini i na mesto prelaza. Četvrti bataljon je morao ponovo da se vraća na očekujući rejon prema Bezdanu.

Postupajući po naređenju maršala Tolbuhina da se maksimalno ubrza prebacivanje trupa na osvojene mostobrane, načelnik inžinjerije Trećeg ukrajinskog fronta, general Kotlar, i pukovnik Nomonos uspeli su do kraja 15. novembra, na levoj obali Dunava, da prikupe 5. pontonsko-mostovnu brigadu i otpočnu pripreme za postavljanje mosta. Zahvaljujući opsežnim maskirnim merama, neprijatelj nije mogao da otkrije i omete ove pripreme u šumovitim i razlivenim rukavcima severoistočno od Batine. Još istog dana, u prvi sumrak, dobro uvežbani i samopregorni inžinjerci počeli su da sastavljaju elemente mosta, koje su motorni brodići iz

rukavca Zimovnik odvlačili prema sredini reke i slagali u zmijolikou traku preko Dunava. U nekoliko mahova pobesnela vodena stihija zapretila je da pokida povezanu pontone i onemoguću gotovo natčovečanski napor sovjetskih pontoniraca. Nekoliko puta popuštala su čelična užad a nadolazeći valovi odnosili su slabije pričvršćene patosnice i ogradu mosta. Sve to nije sprečilo uporne inženjerce da oko ponoći 15/16. novembra izvrše zadatak. Sudbina batinskog mostobrana postala je sada izvesnija.

Iako je kapacitet ovog mosta bio relativno mali a nosivost svega 16 tona, on je u tom trenutku predstavljao veliko olakšanje i prednost za branioce mostobrana. Sada su se osećali mnogo sigurniji i samouvereniji. Preko mosta, na desnu obalu Dunava, pokuljale su sveže naše i sovjetske snage. Do zore su na mostobran prebaćeni preostali pešadijski i borbeni delovi 233. i 73. sovjetske i 51. vojvodanske divizije (osim 8. vojvođanske brigade i 1. bataljona 7. brigade), zatim sva pukovska i lakša divizijska artiljerija za neposrednu podršku pešadije. Skele, veće nosivosti, koje su dotle korišćene za prebacivanje pešadijskih ešelona, oslobođene su za prebacivanje teškog naoružanja, oklopnih i samohodnih vozila.

U zoru, 16. novembra, most je ponovo rasklopljen i maskiran u rukavcima Dunava da ga neprijatelj ne bi otkrio i uništio. Sledeće noći sve je opet ponovljeno. Nemci su i ovoga puta bili izigrani. Tek posle nekoliko dana otkriće ga i usredsrediti svoju dalekometnu artiljeriju i avijaciju da bi ga uništili. Tako ih je još jednom skupo stajala njihova nebudnost i uverenje da se na batinskom mostobranu nalaze relativno slabije snage protivnika i da se Batina i kota 169 mogu povratiti jednim jaćim protivnapadom.

Noću 16/17. novembra, preko pontonskog mosta, sa mostobrana je povučena 12. vojvodanska brigada i raspoređena u obližnja sela Kolut i Baćki Breg radi odmora i popune. Treći bataljon, koji se dotle nalazio u odbrani na levoj obali Dunava, preuzeo je dotadašnje položaje 5. bataljona ove brigade, pripremajuću se za napad na železnićku stanicu.

Po prelasku na levu obalu Dunava, preživeli borci 12. vojvodanske brigade još nisu verovali da su izašli iz batinskog pakla. Krajnje iscrpeni, promrzli, ispijenog lica, kose ulepljene od zgrušane krvi i blatnjave odeće, kretali su se kao u snu. Glasovi su im bili promukli, a oči natečene i zamagljene od barutnog dima. Nemo su otpozdravljali na pozdrave i čestitke boraca 4. bataljona 7. brigade i crvenoarmejsca, koji su išli u suprotnom pravcu. Njihovi ukočeni pogledi blesnuli bi ponekad iskricama ponosa, kao da su govorili: učinili smo sve što smo mogli... A učinili su dosta. I izgubili mnogo boraca i 88 (oko 60%) rukovodilaca.

Po zvaničnom izveštaju štaba brigade, poginulo je 121, nestalo 121, zarobljeno 82 i ranjeno 289 boraca i rukovodilaca. Po najnovijem istraživanju i podacima prikupljenim u Muzeju socijalističke revolucije Vojvodine, u šestodnevним borbama na batinskom mostobranu 12. brigada je imala 197 poginulih, 95 nestalih, 82 zarobljena i oko 400 ranjenih i kontuzovanih boraca. U ovaj broj nisu uračunati umrli neposredno posle bitke od posledica teškog ranjavanja, kao i oni borci koji su u brigadu primljeni uoči bitke i nisu još bili evidentirani. Za isto vreme 12. brigada je uništila dva tenka, dva kamiona sa vojskom, jedan tenk-amfibiju i oko 1.400 neprijateljskih vojnika i zaplenila veliku količinu pešačkog oružja i ratne opreme.¹

ŽELEZNIČKA STANICA BATINA

Železnička stanica Batina nalazila se na južnoj periferiji sela, na desnoj obali Dunava. Na proširenom naspipu pruge, u visini od 2 do 3 metra iznad okolnog zemljišta, bilo je nekoliko staničnih zgrada od tvrdog materijala preuređenih za kružnu odbranu. Povezana rovovima punog profila sa isto tako utvrđenom ložionicom,

¹ Zbornik dokumenata o NOR-u, tom I, knj. 10, str. 233. Spisak poginulih boraca vojvodanskih jedinica sačinjen je na osnovu podataka i kartoteke Muzeja socijalističke revolucije Vojvodine.

magacinom i zgradom za stanovanje, ona je predstavljala pravo utvrđenje ili, vojničkim jezikom rečeno — utvrđenu tačku odbrane. Visoki vodostaj Dunava, izlivenog iz korita, močvarno zemljište i veliki brisani prostor oko stanice pružali su idealne uslove za upornu odbranu i organizaciju efikasne vatre u svim pravcima. Streljačkom i mitraljeskom vatrom mogla se uspešno tući ne samo bliža okolina stanice nego i ceo prelaz kod Batine, pa i suprotna obala. Svud oko stanice, na obali, duž nasipa železničke pruge i poprečnog puta koji povezuje stanicu sa jugoistočnim delom sela, neprijatelj je iskopao i saobraćajnicama povezao rovove punog profila, izgradio mitraljeska gnezda i skloništa za ljudstvo i municiju.

Ova neprijateljska utvrđena otporna tačka imala je i slabih strana. Grupa utvrđenih zgrada na relativno skućenom i uzdignutom prostoru, omeđenom visokim drvećem, bila je vrlo povoljan i uočljiv cilj za našu artiljeriju. Druga slabost je bila to što je ostala previše isturena i nije imala dovoljno čvrst oslonac u pozadini. Između železničke stanice i Belomanastirske grede, odnosno između železničke i putne komunikacije, gde su se nalazile prva i druga odbrambena linija neprijatelja, pružala se poširoka močvarna livada i poplavljeno kukuruzno polje. To je napadaču omogućavalo da ovo utvrđeno „ostrvce” okruži ili izmanevriše. I pored toga što je bio svestan ove opasnosti, neprijatelj je po cenu žrtvovanja snaga koje su branile uporište odlučio da iskoristi sve prednosti koje su mu pružali visoki nasip i stanica, odakle je uspešno kontrolisao desnu obalu Dunava, od Batine sve do šume Blaževice na prilazima Zmajevcu.

Uporedo sa nasipom železničke pruge, na istočnoj ivici Belomanastirske grede, usečen ponegde u njene strme obronke, protezao se i drugi nasip („damba” br. 2 u ruskoj dokumentaciji), kojim je prolazio put od Batine prema Zmajevcu. Nemci su duž ovog puta i nasipa iskoristili svaki prirodni i veštački objekat za odbranu. Tu se, u stvari, nalazila i njihova druga odbrambena linija okrenuta prema Dunavu.

Jugoistočno od železničke stanice, na maloj pošumljenoj adi (Zeleno ostrvo — kako se danas naziva), u

tom trenutku još su bila isturena neprijateljska borbena obezbeđenja koja su efikasnom mitraljeskom vatrom sprečavala prelaženje Dunava na ovom sektoru.

Za napad na železničku stanicu i utvrđene komunikacije prema Zmajevcu, komanda 64. streljačkog korpusa odredila je 209. puk 73. gardijske divizije, 7. vojvodansku brigadu i 3. bataljon 12. vojvodanske brigade 51. divizije, uz podršku dva divizionarna oklopnih samohodnih topova SA 76 mm i svoju artiljeriju sa leve obale Dunava.

Iskoristivši zauzete neprijateljske rovove i zgrade na južnoj ivici Batine, 3. bataljon 7. brigade je uspeo da se u toku dana potpuno približi železničkoj stanici. Njegov zadatak je bio da uz podršku ruskih samohotki napada s fronta, tj. sa južne ivice sela, duž železničke pruge i istočno od nje sa obale Dunava.

Levo i desno od komunikacije Batina—Zmajevac i duž glavne ulice u jugozapadnom delu sela napadao je 3. bataljon 12. vojvodanske brigade i dva bataljona 209. streljačkog puka sa glavninom podržavajućih oklopnih i samohodnih oruđa. Duž grebena, u pravcu kote 153 i raskrsnice puteva prema Dražu i Zmajevcu, napadao je 214. streljački puk uz podršku samohotki; 211. streljački puk nalazio se u drugom ešelonu 73. gardijske divizije.

Treba odmah reći da su mogućnosti za manevar, posebno motomehanizovanim snagama, ovde bile više nego skućene. Sa svojih polaznih položaja, severno od železničke stanice, sovjetske oklopne jedinice mogle su da iskoriste svega dva uska pravca ili, tačnije, nasipe železničke i putne komunikacije. Idući paralelno desnom obalom Dunava, prvi pravac je na početku bio širok oko 60 do 70 m, ali se na 300 m severno od železničke stanice sveo na svega 2—3 m širok nasip železničke pruge. Na njega, kako ćemo videti, Nemci nisu ni računali. Drugi pravac, prohodan za tenkove, svodio se samo na širinu glavne ulice i putne komunikacije Batina—Zmajevac. Tek na izlazu iz sela on se delio na tri nova pravca. Jedan je išao poprečnim nasipom u pravcu železničke stanice, drugi starim putem prema Zmajevcu, a treći prema koti 153. Poprečni nasip i prilazni put prema železničkoj stanici, dugačak oko 600 m, Nemci su pretvorili u pravi utvrđeni bedem i iskoristili kao protiv-

tenkovsku prepreku za odbranu sa severa. On je čvrsto povezivao neprijateljsku prvu i drugu liniju odbrane duž komunikacija i činio njihovu severnu bočnu ivicu. Na starom putu prema Zmajevcu nalazila se druga neprijateljska odbrambena linija sa brojnim protivtenkovskim sredstvima. Treći pravac prema koti 153 i Zmajevcu vodio je kroz jednu usku jarugu, široku desetak metara, koja se mogla lako zaprečiti i time onemogućiti prodor sovjetskih tenkova prema grebenu Belomanastirske grede i u pravcu kote 153. Tek posle izlaska iz jaruge i okuke puta moglo se govoriti o nekim većim mogućnostima manevra za sovjetske oklopne jedinice. Ali tu se nalazila nova neprijateljska odbrambena linija, oslonjena na dobro utvrđenu kotu 205 i načičkana neprijateljskim protivtenkovskim sredstvima i preprekama.

U takvoj situaciji, moralo se, dakle, pravo „čelom u zid”. Ipak, komandant 73. gardijske divizije, general Kozak, pokušao je da pronade izlaz koji bi u tako nemogućem prostoru pružio bilo kakve izgleda na uspeh. Svoje glavne motorizovane snage upućuje duž glavne komunikacije, a sa pešadijskim jedinicama nastoji da izvede obuhvatni manevr.

Namera komandanta 73. gardijske divizije bila je da, koristeći se jučerašnjim uspehom i pomeranjem fronta na desnom krilu, obuhvati železničku stanicu sa jugozapadne i južne strane. Tada bi se ova utvrđena otporna tačka našla u okruženju. Ovakav manevr imao je više izgleda na uspeh, ali je iziskivao veće žrtve jer je najpre trebalo izvršiti proboj utvrđenog poprečnog nasipa i druge odbrambene linije, a zatim preko močvarne livade zaobići železničku stanicu sa zapada. Time je rizikovao i mogućnost neprijateljskog protivnapada sa Belomanastirske grede. Imajući u vidu sve te okolnosti, a da bi smanjio gubitke, general Kozak naređuje da se napad na železničku stanicu i komunikacije prema Zmajevcu izvede noću.

U prvi sumrak, nakon korekture i grupisanja korpusne, divizijske i pukovske artiljerije, počela je grmljavina ruskih topova i minobacača. Koncentrisana na relativno mali i markantni prostorni cilj — železničku stanicu i uske trake železničke i putne komunikacije, ova artiljerijska priprema bila je vrlo efikasna. Posebno

raspoloženje zahvatilo je borce 7. vojvodanske brigade kada su se preko njihovih glava ukazale svetleće brazde ruskih reaktivnih minobacača. Nestrpljivo su očekivali znak za napad. Činilo se da posle ovih stravičnih rafalnih detonacija od neprijatelja neće ostati ni kamen na kamenu. Ipak, nije bilo tako. U toku višednevnih borbi neprijatelj se oporavio od šoka koji su u njegove redove unele „kaćuše”. Na prvi vatreni udarac lukavi neprijatelj se povlačio duboko u zemlju, u svoje krtičnjake iskopane duž železničkog nasipa. Na položajima su ostala samo dežurna vatrena sredstva i osmatrači koji su blagovremeno signalizirali početak napada.

U trenutku kada je artiljerija svoju vatru prenosila po dubini nasipa, iz oko 2.500 grla naših i sovjetskih vojnika zaorili su se borbeni poklici i pozivi na juriš. Borci i jedinice utrkivali su se ko će pre upasti u nemačke rovove, u zapaljenu zgradu stanice koja im je osvetljavala put i ukazivala na cilj. Zaneti borbom, ogluveli od neprekidne grmljavine topova i minobacača, zaslupljeni, sve češćim eksplozijama neprijateljskih granata, svetlećih metaka i raketa koje su jedna za drugom izbacivane iz neprijateljskih rovova, nisu ni primetili da se noć iznenada pretvorila u dan. Svud oko njih gorele su kuće, stogovi sena, kupe kukuruzovine, koje je neprijatelj i namerno palio da bi osvetlio poprište bitke. Uprkos žestokom otporu i jakoj mitraljeskoj i minobacačkoj vatri, 3. bataljon 7. brigade uspeo je već u prvom naletu da istera neprijatelja iz isturenih rovova u neposrednoj blizini stanice. Najdalje je prodrla levokrilna, Ikina četa, koja je borbom prsa u prsa zauzela rovove na obali Dunava i time zaobišla stanicu sa istočne strane. Zbog opasnosti da je neprijateljski protivnapad ne odvoji od svojih i baci u Dunav, četa se zaustavila desetak metara od železničke stanice.

Desno od 3. bataljona železničkog nasipa i ivice sela napadao je 2. bataljon 7. vojvodanske brigade. Za razliku od osveženog Pirtićevo 3. bataljona, koji je tek sada bio kompletan jer su mu se priključile i preostale dve čete, 2. bataljon je bio sveden na dve jače čete boraca. Bataljonom je komandovao Dušan Đilas, Ramasov zamenik. Bio je plahovit i prek, ali neobično hrabar i snalažljiv u borbi, i borci su ga se više pribojavali

nego što su ga voleli. Sa političkim komesarima je bio stalno „na ratnoj nozi”. Jedino je Bora Vezilić mogao da s njim izađe nakraj i, naravno, komandant bataljona. Boru je posebno cenio i voleo. Imponovala mu je njegova hrabrost i popularnost u bataljonu. Toga jutra se naljutio na Boru, koji je bio ranjen, a nije hteo u bolnicu. Ipak, znao je da bi i on tako postupio. Borci su imali poverenja u takve rukovodioce, koji nisu žalili sebe i koji su prezirali smrt.

Oštre komande Pere Pirtića, komandanta 3. bataljona, koje su sleva dopirale do njihovih ušiju, podsticale su ih da i oni požure. Sa desne strane čula se eksplozija artiljerijskih granata, huka motora i škripa gusenica. Tamo su počele žestoke ulične borbe. To su borci 3. bataljona 12. vojvodanske i 209. streljačkog puka isterivali Nemce ko zna već po koji put iz razrušenih kuća i podruma u jugozapadnom delu najduže batinske ulice.

Izravnajući se sa svojim susedima, Dušan Đilas je odmah krenuo bataljon u napad. Smenjeni delovi 5. čete 214. sovjetskog puka požurili su se na „brdo” u sastav svoje jedinice. U silovitom naletu borei 2. bataljona zauzeli su preostalih desetak kuća i izbili na poljanu široku oko 500 metara. Našli su se odjednom na brisanom prostoru, bez ikakvog zaklona. Ispred sebe su ugledali visok poprečni nasip načičkan neprijateljskim mitraljezima. Bio je to istureni deo glavnog neprijateljskog odbrambenog položaja koji je povezivao prvu i drugu neprijateljsku liniju odbrane i stanicu sa drumom Batina—Zmajevac. Levo, sa staničnih zgrada, prosu se na njih kiša metaka. Takođe i desno, iz još nezauzetih zgrada i sa uzvišice na putu. Upali su u unakrsnu, bočnu i frontalnu vatru. Poskakali su brzo u kanal desetak metara ispred njihovog stroja. Bio je pun vode, a dan hladan, novembarski . . .

Kraći zastoj 2. bataljona zaustavio je i desnokrilne jedinice 3. bataljona, koje su čistile nasip železničke pruge za prolaz ruskih samohotki.

*
**

Treći bataljon 12. vojvodanske brigade uveden je poslednji u borbu. Prešao je na mostobran tek 15. novembra, pred veče. Bila je to poslednja rezerva brigade,

koja nije uvedena u borbu ni onda kada je brigadi bilo najteže, kada su njeni bataljoni već bili desetkovani ili izbrisani iz evidencije. A nalazio se tu, nadohvat ruke, na desnoj obali Dunava, branio je sektor od Kanala Ožulja Lasla do ušća Kanala kralja Petra. Tu je izbio još petog i ostao sve do 15. novembra uveče. Prvi je uspostavio kontakt sa neprijateljem na suprotnoj obali, izviđao njegove položaje, hvatao „živi jezik“ i dao prve žrtve batinskoj operaciji. Pet dana i pet noći njegovi borci su posmatrali krvavu dramu u zapaljenoj Batini. Pet dana slušali su jauke, prihvatili ranjenike i po nekog preživelog borca, koji je iz razbijenog čamca uspeo da dopliva do leve obale. Dosadilo im je artiljerijsko bombardovanje i kotrljanje sa nasipa u zaklone kad se pojave neprijateljski avioni. Pucali su, naravno, i oni na suprotnu obalu, ali sve manje i sve ređe... Jer tamo, preko, nikad se nije znalo u kojoj je kući neprijatelj, a u kojoj su naši. Minobacači su im povučeni već drugi dan bitke i prebačeni u Batinu. Nisu više korišćeni ni za vatrenu podršku prelaza naših i sovjetskih talasa, a ipak su i dalje držani na starim položajima. Komandirima je već dosadilo da odgovaraju na pitanje svojih potčinjenih: „Kada ćemo preko?“ ili „Šta čekamo?!“

Komandant brigade je nekoliko puta slao izričita naređenja da se ukrcaju na prvu skelu i predu u Batinu. Kurir brigade Milan Pavlović Čelik nekoliko puta je prelazio čamcem po njih. Jednom zamalo da nastrada. Neprijateljska minobacačka granata razbila mu je čamac. Mučno se domogao obale, plivajući sa sredine ledene reke. Izveštaj, mokat i jedva čitljiv, predao je načelniku štaba divizije, a komandantovo naređenje za prelazak zameniku komandanta 3. bataljona, Jovanu Bisiću Devi, koji je zastupao ranjenog komandanta Borislava Štrbačkog Kuštru. Deva je brzo prikupljao svoj bataljon, postrojio ga u kolonu i vodio na mesto prelaska, ali su ga uvek vraćali na raniji položaj. Nekad je to učinio štab 51. divizije, nekad pukovnik Sidorenko, a jednom i potpukovnik Pastušenko. Naravno, uvek su pre toga radio-vezom ubedivali komandanta Jociku da taj bataljon treba da ostane tamo gde je.

Zašto je, u stvari, zadržan jedan od brojno najjačih bataljona 12. brigade? I to kada joj je bio najpotrebniji! Odgovor na to pitanje nije još niko dao. Pa ni sam komandant brigade Dušan Doronjski Jocika. Po našem mišljenju, odgovor je vrlo jednostavan. Taj bataljon je prvi poseo i uredio za odbranu levu obalu Dunava na dužini od 9 kilometara. On se, tako reći, zaglibio u tom nepreglednom i poplavljenom području. Za tih desetak dana borei su upoznali sve dobre i loše strane tog sektora odbrane, njegove oskudne prilaze i prelaze preko mnogobrojnih kanala i bara. Otkriveni su i tajni kanali i mesta prelaza nemačkih izviđača i obaveštajaca. Neki su i pohvatani. Bili su u civilnom odelu, pripadnici bačkih folksdojčera. Ipak, najvažniji razlog bio je taj što se 3. bataljon nalazio na spoju između 233. i 74. sovjetske divizije i branio odsek Dunava, koji bi u normalnim uslovima trebalo da brani čitav puk, a negde i divizija. Svako pomeranje granice išlo bi nauštrb jedne ili druge divizije. A njima je u tom trenutku bio potreban svaki borac, posebno pešadinac. Dakle, iz istih razloga zbog kojih je, recimo 233. streljačka divizija morala na levoj obali da zadrži ceo 734. streljački puk, na sektoru od Baje do Čoke, i to onda kada joj je bio najpotrebniji. Ili, zbog kojih je 75. streljački korpus morao da ostavi na levoj obali od Bačke Palanke do Apatina svoju 299. streljačku diviziju.

Napokon, kada je situacija to dozvolila i kada su stvoreni uslovi za uvođenje krupnijih jedinica na mostobran, 3. bataljon je poslat tamo gde je trebalo da se nade nekoliko dana ranije. I nije ni tada zakasnio, ako ne da pomogne svojoj brigadi, bar da smeni njene prepolovljene bataljone. I da samo za jedan dan borbe na batinskom mostobranu svoje brojno stanje svede na isti taj prosek, čak i nešto ispod njega.

Nisu, međutim, samo borci 3. bataljona želeli da se nađu u sastavu svoje brigade. Bilo je i boraca koji su iz sastava drugih jedinica jedva čekali da se vrate u svoj 3. bataljon. Među takvima su se nalazili i Ljuba, i Rašid, i Gojko Simeša i Todor Josimović Toša i još desetak preživelih dobrovoljaca iz grupe, koji su prvi prešli u Batinu, a smenjeni su sa položaja tek po prelasku 5. bataljona.

— E, moj Lalo! Moj zemljače! ... Šljokadžijo divoška! Gde si bio kad je grmelo?

— A ti, Devo! Mustro neštinska! Zabili ste g...e u blato, pljuckate preko nasipa i mirno posmatrate kako nas Švabe ovde kolju i kupaju u Dunavu. I vi ste mi neki rukovodioci! Dokle mislite da se drugi bore za vas? Sve bi ja vas uza zid... Neće ni Toša više biti lud pa dozvoliti da ga vezujete za dud. Kao onda kad sam vas psovao što niste hteli da me primite u Skoj.

Ko zna koliko bi Toša još napadao svoje stare drugove i rukovodioce, Milana Sućaka Lalu, komandira svoje čete, i Devu, zamenika komandanta, da nisu naišli komesar bataljona Dragi Gruđić i Nada Jovanović, partijski rukovodilac. Njih se plašio kao vatre. Većito su ga nešto kritikovali. Njih je smatrao glavnim krivcima što on, najstariji borac u bataljonu, još nije postao skojevac. Čim ih je ugledao, brzo se izgubio među svojim drugovima, radostan što ih je ponovo našao, a oni su jedva dočekali da im priča šta je sve doživeo i šta se ovde dešavalo.

— Ma pustite me na miru! — branio se, ne baš tako uporio Toša. A jedva je čekao da im sve ispriča, pre nego što sutra, kad svane, ugledaju ovu stravičnu sliku koja se zove Batina. — Tošo, bog te mazo! Pomislio sam stotinu puta: sve si prošo i izvuko se, al' odavde se nećeš izvući... I nećeš postati skojevac! — govorio je Toša okupljenim drugovima i ne sluteći da će se to ubrzo obistinirati...

U zoru, 16. novembra, 3. bataljon je krenuo na položaj. U jugozapadnom delu sela smenio je 5. bataljon i preostale delove 1. bataljona svoje brigade. U toku dana, iza njihovih leđa približili su im se ruski tenkovi i samohotke. Odmah su znali da će tu biti i glavni pravac udara. Desno od njih napadali su bataljoni 209. puka, a levo 7. vojvodanske brigade. Po ovladavanju jugozapadnim delom sela, imali su zadatak da sa 209. pukom probiju drugu odbrambenu liniju neprijatelja i skrenu prema železničkoj stanici. Čekali su početak artiljerijske pripreme i znak za opšti napad naših i sovjetskih jedinica. Nemci takode nisu gubili vreme. Čekali su i oni ovaj napad i smišljali kako da mu se suprotstave.

Ocenivši, konačno da više nije reč o desantnim jedinicama, „o prednjim pešadijskim delovima“, koji se uz pomoć nekoliko tenkova mogu baciti preko Dunava, general Felmi, komandant 68. nemačkog korpusa, prikuplja na koti 153 sve svoje novopristigle jedinice i rezerve. Još u toku noći, on je iza okuke prikupio preostale mađarske lake tenkove, transportere i samohotke 92. motomehanizovane brigade. Okosnicu ovog improvizovanog oklopnog i motomehanizovanog odreda činile su čelične grdosije tipa „ferdinand“. Bilo ih je svega nekoliko. Ali previše za ovu desetak metara široku batinsku ulicu i nešto širi greben Belomanastirske grede.

Ruska komanda je ocenila da je došao odlučni trenutak za proširenje batinskog mostobrana. Uspostavljanje šesnaestotonskog pontonskog mosta omogućilo im je da na mostobran prebace pešadijske delove i laku prateću artiljeriju. Višetonske desantne skele ostale su slobodne za prevoz topova 75 mm, samohodne artiljerije i tenkova. Tako su već u ranim jutarnjim časovima 16. novembra na batinski mostobran prebačeni 1.891. i 1902. samohodni artiljerijski puk i 49. protivtenkovska brigada, koji su u svom sastavu imali i bataljon tenkova T-34.¹ Pravo sa pristaništa samohotke su upućene u borbeni poredak naše i sovjetske pešadije. Tu su duž železničkog nasipa i glavne ulice, iza porušenih zgrada, potražile prve zaklone i izvršile maskiranje. Tako se do 16 časova, duž železničkog nasipa i iza 3. i 2. bataljona 7. brigade našlo oko 30 ovih teških čeličnih grdosija sa dugačkim topovskim cevima kalibra 76 mm. Na glavnoj ulici, nasuprot oklopnom i motomehanizovanom odredu generala Felmija, prikupljali su se tenkovi T-34 i oko dva divizionna samohotki.

Očigledno ovde se pripremao žestoki sudar dveju motomehanizovanih i oklopnih kolona, sudar samohotki i tenkova. To više nije bila neravnopravna borba pešadije i protivtenkovskih oruda sa nemačkim tenkovima i samohotkama.

¹ Operativni izveštaj komandanta 64. streljačkog korpusa, upućen 16. novembra u 17 časova komandantu 57. sovjetske armije (Arhiv MNO SSSR, f. 413, op. 10389, 384/731).

— Urra!... Ruski tenkovi! — doviknuo je svojim borcima zamenik komandanta 3. bataljona, Jovan Bisić Deva, i skočio na prvu samohotku.

Nevičan frontalnom ratovanju, ovaj iskusni partizanski komandir, bez vojne škole i akademije, kao i većina njegovih drugova i boraca, nije pravio razliku između tenka i samohodne artiljerije. Još u Bosutskom odredu naučio je da se sve što ide na gusenicama, nosi oklop i dugačku topovsku cev naziva jednostavno — tenk.

— Eto njet tanki!... Eto staljnoj grob!¹ — odgovorio mu je nasmejan i za šalu nesumnjivo raspoložen sovjetski poručnik Zabijakin. Bio je veoma mlad, ali je odavao utisak iskusnog i prekaljenog borca.

I bio je u pravu... U to se i Deva brzo uverio.

Za razliku od tenka, čija snaga leži u debelom oklopu, velikoj pokretljivosti, pokretnoj kupoli i, naravno, u vatrenoj moći njegovog oruda, samohotke imaju od svega toga, jedino — oruđe, snažne probojne moći, velikog dometa i kalibra. Imaju one, doduše, i oklop, i gusenice. Ali sve je to podređeno topovima, koji probijaju i najdeblji čelični oklop. Zato ih se tenkovi i plaše, ali im znaju i slabe strane. A to je otkrivena karoserija, u kojoj je smeštena posada i gomila municije. Dovoljna je jedna mina, slučajno zalutali šrapnel ili obična ručna bomba, pa da se samohotka pretvori u buktinju. U „čeličnu grobnicu“ — kako reče poručnik Zabijakin...

Nemci su, takode, ovde doveli samohotke, ali starijeg tipa, manje pokretljive i slabije vatrene moći. Zato su imali više tenkova, doduše, lakih, ali i pokretljivih. Imali su bolje vatrene položaje, efikasnu podršku svoje avijacije i brojčanu nadmoć pešadije. Međutim, prednosti i jedne i druge strane gubile su se u jednom uskom koridoru, u jednom više nego ograničenom manevarskom prostoru, koji je bio glavna ulica Batine i put prema Zmajevcu. Tu se moralo udarati oklopom u oklop, čelikom u čelik, cevima u cevi i, pre svega, grudima u grudi. Pobednik je mogao biti onaj ko je imao ne samo čelični oklop nego i živce. I čelično srce... Zato su tu bitku i dobili skojevci i komunisti.

¹ To nije tenk. To je čelična grobnica!

Okršaj je bio težak i krvav. Najteže je bilo na uskoj i usečenoj okuci puta, kod železničke stanice, zatim na raskrsnici triju puteva. Bio je to dvoboj tenkova i samohotki prvenstveno, ali i pešadije i prateće artiljerije, istovremeno.

Čim je Zabijakin krenuo sa polaznog položaja, na čelu svoje samohodne baterije, njegovu čelnu samohotku sačekala su dva nemačka protivkolca, postavljena na uzvišici s obe strane puta. Jedno zrno je rikošetiralo o bočnu ivicu samohotke, ali se mladi poručnik nije zaustavljao. Kao da se ništa ne događa, mirno je podešavao elemente i pritiskivao obarač sa električnim paljenjem. Sa nekoliko hitaca uništio je oba topa i pošao dalje. Za njim, i levo i desno, kretala se njegova baterija. Između njih je napadao 3. bataljon 12. vojvodanske. On se sada kretao mnogo brže, jer su samohotke na svako ukazano mitraljesko gnezdo otvarale topovsku vatru i uništavale ga već posle nekoliko ispaljenih hitaca.

Na levom krilu, sadejstvujući s Pirtićevim 3. bataljonom, u čelnoj samohotki bio je kapetan Aslamazov, komandant samohodnog artiljerijskog divizionara. Između Aslamazova i Zabijakina kretala se baterija poručnika Meljnjičenka. Ona je nešto zaostala, jer se teško probijala uskom, sporednom ulicom, kroz dvorišta i vrtove. Sadejstvovala je s 2. bataljonom 7. vojvodanske brigade i zaustavila se pred poprečnim nasipom i kanalom punim vode.

U blizini železničke stanice baterija kapetana Aslamazova je takode zastala. Nije mogla dalje. Zemljište je bilo ispresecano kanalima i podvodno. Jedino se železničkim nasipom moglo probiti do stanice i pomoći 3. bataljonu da je zauzme. Kapetan Aslamazov se nije dvoumio. Pterao je samohotku uskim nasipom železničke pruge. Gusenice su išle gotovo po ivici nasipa. Nemoi se nisu nadali ovakvoj smelosti niti su s tim računali. U tom trenutku je i Pirtić krenuo bataljon na juriš.

Zabijakin je upravo izbijao na uzvišicu puta kada se iza okuke pojavila kolona neprijateljskih tenkova i samohotki. Prva je bila teška samohotka tipa „ferdinand“. Sukob je bio neizbežan, a rastojanje sve manje.

„Ferdinand” je prvi otvorio vatru i promašio, i prvi i drugi put. Zabijakin mu nije odgovarao. Naredio je vozaču da pritisne papučicu za gas do kraja i ustremio se pravo na „ferdinanda”. Činilo se kao da pokušava da ga bolje osmotri i prode ispod njega . . .

Bio je to, u stvari, odlučujući psihološki trenutak kada se dva nepomirljiva i razjarena borca, pre nego što jedan drugom zadaju smrtonosni udarac, žele pogledati oči u oči. Pada uvek onaj koji prvi skrene pogled u stranu ili mu zadrhti mišica. Lukavi i odvažni Zabijakin, imao je, međutim, još jedan razlog da tako postupi i požuri. Ispred sebe je ugledao malu udolinu i požurio da u njoj postane još manja meta ovoj čeličnoj grdosiji.

Rastojanje je bilo sve manje, Zabijakin sve brži, neprijatelj sve sporiji. „Ferdinand” je ispalio još jedan hitac, i opet promašio. Zabijakin je i dalje ćutao, samo je podizao topovsku cev sve više, a Nemac spuštao svoju sve niže. Iznerviran zbog smelosti svog protivnika, Nemac je zastao. Opalio je i četvrti put. Ovoga puta njegova granata napravila je rikošet o levu bočnu stranu ruske samohotke i eksplodirala u jednom dvorištu. Tada je i Zabijakin zastao. Bio je već na sredini udoline, svega pedesetak metara od „ferdinanda”. Nemac se taman spremao da ispali i petu probojnu granatu, kada je Zabijakin pritisnuo obarač i pogodio ga u najosetljivije mesto — u za trenutak malo uzdignut i otkriven „trbuh”, između gusenica. „Ferdinand” se u tren oka pretvorio u zapaljenu gomilu gvožđa.

Od eksplozije nekoliko sanduka topovske municije oštećen je i laki madarski tenk, koji se, prateći „ferdinanda”, zaklanjao iza njega. Sa pokidanom gusenicom počeo se vrteti ukруг i ubrzo dospeo u jarak. Posada je iskočila i počela bežati, ali su je pokosili mitraljesi Rašimovićeve čete. Oni su pratili Zabijakinovu bateriju u stopu i posmatrali ovaj dvoboj samohotki iz neposredne blizine. Prebacivali su se u skokovima sa obe strane puta.

U istom borbenom poretku kretala se i nemačka pešadija, levo i desno od svojih samohotki i tenkova. U početku se samouvereno kretala u kolonama, ali ubrzo, zbog jake vatre boraca 3. bataljona, počela se

skrivati iza tenkova, bežati od njih i, napokon, bauljati kroz blatnjave jarke kraj puta.

U trenutku dvoboja čelnih samohotki, 3. četa očistila je poslednje kuće na jugozapadnoj ivici sela i desnim krilom izbila na gornju ivicu useka, kroz koji je prolazio put. Imali su odličan pregled i položaj. Ispod njih su se nalazili vinarski podrumi ukopani u stenu, puni nemačkih vojnika, koji su se povlačili iz sela i pripremali da pruže otpor i zadrže naše jedinice duž puta. Na drum i njegovu blagu padinu spuštala se neprijateljska kolona. Desno od njih, delovi 209. puka već su zaustavili nemačku pešadijsku pobočnicu i odvojili je od motomehanizovane kolone koja se i dalje kretala prema selu. Dva neprijateljska teška mitraljeza i jaka minobacačka vatra sa suprotne strane useka ometali su borce 3. čete da produže napredovanje i predu na suprotnu stranu puta. Čekali su na pomoć Zabi-jakinove baterije.

Čim su videli šta se desilo sa čelom njihove kolone, ostali neprijateljski tenkovi i samohotke okrenuli su se i počeli bežati iz ovog paklenog useka. Za njima se u bekstvo dala i pešadija. Sa ivice useka na njih su borci 3. čete sručili kišu metaka i ručnih bombi. Odozdo, duž puta, pratili su ih sve do uzvišice rafali puško-mitraljezaca 1. čete. Dalje ih je sačekivala bočna vatra 209. gardijskog puka. U useku je nastao krkljanac...

Zaobilazeći zapaljeni „ferdinand” i oštećeni mađarski tenk, Zabijakin i njegovi borci produžili su za neprijateljskom kolonom. Ubrzo su izbili na čistinu i na istočne ivice Belomanastirske grede. Tu je bilo mnogo više manevarskog prostora, ali i više opasnosti. Na mestu gde se odvaja seoski kolski put u pravcu kote 169, sačekala ih je jaka zaprečna vatra artiljerije i minobacača, kao i povučeni neprijateljski tenkovi i samohotke.

U ZAPALJENOJ SAMOHOTKI

Poučeni lošim iskustvom, Nemci više nisu smeli da rizikuju još jedan brzopleti protivnapad. Sačekali su da sovjetske samohotke izadu iz uskih ulica i udu u zonu njihove zaprečne i protivtenkovske vatre. Tada su otvorili brzu paljbu iz svih oruđa. Najviše su gadali čelnu samohotku poručnika Zabijakina. A ona, kao da je bila neranjiva. Kretala se u cikcak-liniji i žurila da izade iz ove opasne vatrene zone. Dve samohotke su već bile izbačene iz stroja. Jedna je zapaljena u useku a u drugoj je izginula posada. Preostale samohotke i baterija poručnika Meljnjičenka, razvile su se u liniju, levo i desno od izlaza iz useka, i prihvatile artiljerijski dvoboj.

Neustrašivi poručnik Zabijakin već je izlazio iz zone zaprečne vatre kad je pred novim usekom ugledao dobro maskirane nemačke protivkolce. Iza njih se na putu isprečio jedan neprijateljski tenk, a iza njega samohotka. Sa desne strane u susret mu je krenula još jedna samohotka. Desetak metara levo ugledao je nemačko mitraljesko gnezdo i ukopane lovce tenkova sa protivtenkovskim pesnicama, tzv. pancerafaust granatama. Spremali su se da ga napadnu. Nemajući drugog izbora, Zabijakin je skrenuo prema neprijateljskom mitraljeskom gnezdu. Pregazio je njegovu posadu. Deva mu je pomogao da iz automata unište lovee tenkova, ali se tog trenutka zatresla i njihova samohotka i nakrenula na desnu stranu. Parče granate pokidalo joj je gusenicu i probilo rezervoar sa gorivom.

— Davaj, bistro! — doviknuo je Zabijakin svojoj posadi i zbunjenom Devi, zameniku komandanta 3. bataljona, iskočivši iz samohotke, koju je već zahvatio plamen.

— Pobegao sam iz zapaljene „čelične grobnice” — pričao je kasnije Deva svojim drugovima, setivši se Zabijakinovog poredenja.

Pretrčali su brisani prostor i uskočili u samohotku sa izginulom posadom. Pomerio je mrtvog vozača i vratio samohotku u zaklon useka. Tu je ostavio svoje mrtve drugove. Pošto je sredio svoju bateriju, dobio je naređenje od komandanta divizionu da pode u susret

kapetanu Aslamazovu. Probijajući se između ruševina u jugozapadnom delu sela, poručnik Zabijakin je sa svojom baterijom izbio u pozadinu druge neprijateljske odbrambene linije na starom putu Batina—Zmajevac. Ubrzo su na ovaj nasip izbili i delovi diviziona kapetana Aslamazova praćeni od naših boraca. Lomeći žestoki otpor neprijatelja, zauzeto je oko kilometar ovog utvrđenog nasipa.

Da bi se učvrstili postignuti uspesi i zaustavio novi neprijateljski protivnapad, na okuku puta upućeni su 2. divizion 1.202. samohodnog puka i jedan divizion 49. protivtenkovske artiljerijske brigade.

SKOJEVCI I HRABRI MITRALJESCI

Teške i ogorčene borbe nastavljene su i posle podne, i u toku noći, sa naizmeničnim napadima i protivnapadima. Ne bi se moglo reći gde se neprijatelj žešće branio: na železničkoj stanici, na poprečnom nasipu, na okuci puta, kod podvoznjaka ili na raskrsnici. Izginulo je mnogo dobrih drugova, starih boraca i vodnih i četnih rukovodilaca. Najviše su ipak, ginuli mladi i neiskusni omladinci, Staparci, Žabaljci, Banaćani.

Sve zarobljene borce Nemci su streljali na licu mesta, bez saslušanja i bez obzira na propise Međunarodnog ratnog prava. Naročito ako su to bili jugoslovenski partizani ili pripadnici „Titove bande”, kako su nas još i tada nazivali u svojim zvaničnim dokumentima.

Iz jednog podruma izvukli su nekoliko ranjenih boraca 3. bataljona 12. vojvodanske brigade. Među njima je bio i Aleksandar Vujić Saša, student treće godine farmacije iz Novog Sada i skojevac. Bio je teško ranjen. Pokidali su mu krvave zavoje i doveli ga pred podrum, gde su već ležali njegovi zarobljeni i postreljani drugovi. Nije se opirao. Stiskajući zube da bi prikrio teške bolove, s mržnjom u očima, dovikivao je svojim dželatima:

— Možete me ubiti! ... Ništa drugo i ne znate, zlikovci i divljaci ... Ali nećete još dugo! Osvetiće me moji

drugovi. Živeo drug Tito! Živela KPJ! Živeli Narodnooslobodilačka vojska i veliki Sovjetski Savez!

Rafali su presekli reči i život ovog neustrašivog skojevca. Nije stigao na I kongres Ujedinjenog saveza omladine Vojvodine kao delegat svoje brigade, izabran na konferenciji SKOJ-a u Bezdanu.

Tošina četa napadala je desno od komunikacije. Probijala se kroz baštenske ograde, porušene zidove i tarabe. Zavirivali su u svaki podrum ukopan u brdu. Najpre su u njega ubacivali ručne bombe a onda ga rešetali puškomitraljezima i automatima. Nemci su uzmičali prema raskrsnici, ali su se očajnički tukli za svaki podrum, za svaku kuću. Svaki korak osvojene zemlje tražio je nove žrtve.

Kao „stari” poznavalac Batine, Toša je u ovom jurišu bio u svom elementu. I najgrlatiji. Njegov „šarac” je kratko štepaio i stalno se javljao sa drugog mesta. A onda bi odjednom zastao i puštao duge rafale... Ljutio se na svoje pomoćnike, što zaostaju... Na Jocu Rašimovića, komandira 1. čete, što čeka na ruske samohotke. Na Jovu, njegovog komesara... Na Svračka, komandira 3. čete, koji se na krajnjem levom krilu vukao kroz bašte i zaostajao kraj „svake šaše”... Tako se bar njemu činilo. Nije znao da je 3. četa naišla na brisani prostor i snažnu unakrsnu vatru sa poprečnog nasipa... Ponašao se, u najmanju ruku, kao komandant bataljona... Psovao je štab bataljona. I Kuštru. I Dragog... I onu lepoticu Nadu. I Devu, što sedi u ruskoj samohotki i odande komanduje... Lako je njemu!...

— Nagari, Simeša!... Udri ih, Rašide, Ljubane! Prešli su na vaš teren i utrčali u belu kuću... Sa zelenim šalonima! — dovikivao je razjareni šardžija Todor Josimović Toša.

— Vperjot, maladjec, pulemjotčik!... — dovikivali su mu odozgo, sa „brda” komsomolci 209. gardijskog puka, oduševljeni njegovom iznenadnom pojavom na najjisturenijim mestima, njegovim žarom, njegovim sočnim sremačkim psovkama... Više su ih osećali nego što su ih razumeli. I ponavljali za njim na iskvarenom srpskohrvatskom jeziku.

— Davaj, tvariši, bačuške! . . . Vperjot za Berlin! . . .
— odgovarao im je Toša, menjajući novi redenik. Odjednom je zastao i ućutao.

Teško ranjenom Toši prva je pritrčala Vida Selena, bolničarka, rodom iz Slankamena, njegova stara poznanica i najbolja ratna drugarica. Onako vižljastu i malenu, on bi je često uzimao pod pazuhu i, sa šarcem o ramenu, prenosio preko nabujalog planinskog potocića ili kanala punog vode. Bili su zajedno još u 6. vojvođanskoj brigadi i u Fruškogorskom odredu. Koliko puta joj je pričao o svom mukotrpnom nadničarskom detinjstvu u siromašnom selu Šakotincu i još siromašnjoj jedanaestočlanoj porodici. Služio je pre rata kod bogatog beočinskog Švabe Garaja. Zbog saradnje sa partizanima, njegovog oca Milana, radnika u Cementari, pretukle su Švabe. One iste kod kojih je služio . . . Kada mu je njegov dojučerašnji gazda Garaj rasturio porodicu i odveo najmlađu sestru Miru u Beočin, Toši je prekipelo. Pošao je u partizane da se naplati Švabama i kulacima. Zato je toliko voleo svoj „šarac” i trudio se da postane skojevac.

Izdahnuo je, smiren kao nikad dotle, sa osmehom na usnama i tugom u očima.

— Žao mi je što ne umirem kao skojevac! . . . I što ne mogu dalje, sa Rusima, na Berlin! . . . — prošaputao je jedva čujno.

Sahranjen je tu, na položaju. Nedaleko od njega sahranjen je i hrabri mitraljezac Gojko Simeša iz Banatskog Karadordeva. Dugo se mučio, sav sklupčan, sa izrešetanim stomakom među prstima.

Toga dana, 16. novembra 1944. godine samo 3. bataljon 12. brigade imao je oko 200 ranjenih i poginulih boraca. Pirtićev 3. bataljon 7. brigade smanjio se za četvrtinu, a 209. gardijski puk imao je 43 poginula i dva puta više ranjenih i kontuzovanih. Većina boraca izginula je u stojećem stavu, presečena rafalom nemačkih mitraljeza i automata. Za ukopavanje toga dana nije bilo vremena ni mogućnosti, stalno se jurišalo.

Sutradan, u Bačkom Bregu, skojevski aktiv 3. bataljona održao je vanredni sastanak. Primili su Rašida u SKOJ. I Todora Josimovića Tošu . . . posmrtno.

OSVAJANJE ŽELEZNIČKE STANICE I PODVOŽNJAKA

Prateći u stopu samohotke Aslamazova i Zabijakina, jedinice 209. gardijskog puka i 3. bataljona 12. vojvodanske očistile su od neprijatelja jugozapadni deo sela i preotele mu oko jedan kilometar drugog nasipa, koji je odvajao močvarnu livadu od zasečenih padina Belomanastirske grede. Železnička stanica se našla u polukruženju. Trebalo je preći još 400—500 metara močvarne livade i zauzeti podvožnjak. Tada bi neprijateljskoj posadi na železničkoj stanici bila presečena jedina veza sa njenim jedinicama koje su se branile na prvom i drugom nasipu.

Komandant 73. gardijske divizije, general Kozak, izvodi u pokretu rokadu svojih jedinica i uvodi u borbu i 211. puk na spoju između 209. i 214. puka. Njemu se žurilo da, prema poslednjoj direktivi maršala Tolbuhina i komandanta 57. armije, što pre proširi mostobran i da u sadejstvu sa 233. sovjetskom divizijom zauzme najjači taktičko-topografski objekat na tom delu Belomanastirske grede — kotu 205. Taj zadatak su dobili 214. i 211. puk 73. divizije i 703. i 574. puk 233. divizije. Kasnije ćemo videti da će u borbi za kotu 205 biti potrebno angažovati još toliko pukova ili, gotovo, četiri divizije.

Sedma vojvodanska brigada i 209. gardijski puk sada su mogli da se orijentišu isključivo na železničku stanicu i na pravac Batina—Zmajevac—Kneževi Vinogradi radi spajanja sa apatinskim mostobranom.

Obuhvatni manevar za presecanje železničke komunikacije Batina—Zmajevac, radi okruženja železničke stanice sa juga, i odluka da se napad 209. puka izvede preko najnepovoljnijeg terena, preko blatne livade bili su zaista vrlo smeli potezi komandanta 73. gardijske divizije. Sve dok su se nalazili na padinama Belomanastirske grede, bataljoni 209. puka imali su nadvišavajući položaj u odnosu na prvu i drugu liniju neprijateljske odbrane. Ali, čim su se počeli spuštati prema močvarnoj livadi, nestalo je te prednosti.

Neprijatelj je sačekao da glavnina 209. puka i 3. bataljona 12. brigade izbije na močvaran i unakrsno tučen prostor zapadno od železničke stanice i tako

svoje bokove izloži njegovoj koncentričnoj vatri. Močvarna livada je postala svojevrsan vatreni džak u koji su upale naše i sovjetske jedinice. Ne obazirući se na gubitke i sve jaču vatru sa čela i bokova, kao i na sve efikasniju vatru nemačkih minobacača s leđa i sa Belomanastirske grede, iskusni borci 73. divizije žurili su da što pre savladaju ovih nekoliko stotina metara blatnjave livade, koliko im je preostalo do železničke pruge. Dobro su znali da se ne treba zadržavati na toj goloj čistini, po kojoj su goreli stogovi šaše, a snopovi raketa osvetljavali njihove streljačke strojeve izlažući ih ubitačnoj vatri.

Do železničke pruge i podvožnjaka preostalo je još svega stotinak metara. Činilo se da više ništa ne može zaustaviti siloviti juriš 209. puka. Uto se iznenada iza njihovih leđa i na desnom krilu začula jaka mitraljeska i streljačka vatra.

Neprijatelj zaista nije mogao izabrati pogodniji momenat za protivnapad u bok, a zatim i u pozadinu 209. puka. Uradio je to sa pravca kote 153 i jugozapadnih padina Belomanastirske grede, uvodeći u borbu tek prispele delove 44. „Hoh und Dojčmajster” divizije. Sa grenadirima dovedenim sa italijanskog fronta, general Felmi, komandant 68. nemačkog korpusa, pokušavao je da spreči opasno širenje batinskog mostobrana i da inicijativu zadrži u svojim rukama. Vrlo dobro je znao da bi, posle neuspeha na koti 169, gubitak železničke stanice značio i gubitak inicijative na mostobranu.

Uz podršku svojih tenkova i artiljerije i uz reske komande nemačkih oficira, neprijatelj se žurio da zatvori „vatreni džak” i uništi delove 209. puka u uzavreloj močvari. Imali su veliku prednost jer su napadali odozgo i močvarna livada ispod njihovih nogu, ograđena sa svih strana njihovim položajima, izgledala je kao klasična klopka i jedinstvena prilika za postizanje lakog uspeha.

Procenivši situaciju koja se iznenada komplikovala general Kozak, brzo je reagovao. Naredio je svom 211. puku da energično produži napad prema koti 153, a delom snaga da udari u bok i pozadinu nemačkih snaga koje su nastojale da okruže i unište 209. puk. Sedmoj vojvodanskoj brigadi je naredeno da ponovi napad na

železničku stanicu i nastavi pritisak na ostalim sektorima fronta.

Doneta u poslednjem trenutku, ova odluka je spasla 209. puk od uništenja. Nemci su već bili uspeli da se dohvate prvih puca u jugozapadnom delu sela i povrate nekoliko stotina metara izgubljenih položaja na nasipu broj 2. i starom putu prema Zmajevcu. U grčevitoj želji da što pre zatvore obruč oko 209. puka, Nemci su se spustili u podnožje istočnih padina Belomanastirske grede i time ponovo izgubili prednost nadvišavajućeg terena. Sada su tu prednost dobili delovi 211. puka, koji su se ubrzo oglasili sa njihovih ranijih položaja, iza njihovih leđa. U istoriji ratovanja retko se sreću ovakve situacije. U vojnoj terminologiji takode nema definisanog pojma za ovu vrstu trostrukog napada, u kojem protivnički streljački strojevi naleću jedan na drugi. Baš kao kad železnički vagoni nalete na svoju naglo zaustavljenu lokomotivu.

U tim dramatičnim trenucima, u kojima se promena ratne sreće nije merila satima već minutima, sa pravca kote 153 i padina Belomanastirske grede, kroz noć je odjeknulo otegnuto rusko: „Urrraa!” Nebo su zaparale svetleće rakete. Bio je to znak za opšti juriš i naših i sovjetskih jedinica, koji se preneo sve do Dunava.

Ovoga puta neprijatelj nije izdržao silovit juriš boraca 7. vojvodanske brigade, koji su, uprkos brisanom prostoru i paklenoj vatri, imali samo jednu misao — što pre upasti u železničku stanicu i zauzeti ovu neprijateljsku utvrđenu tačku. Spotičući se o bodljikavu žicu i preskačući kratere od artiljerijskih granata, pretrčali su preostalih stotinak metara i bombama zasuli neprijateljske rovove i stanične zgrade.

U stanicu je prva upala 1. četa 3. bataljona, koja je u prethodnom jurišu uspela da joj se najviše približi. Komandir Ilija Svilokos Ika, iskusni borac iz Sremskih Laza, jurišao je na čelu svoje čete, podstičući time borce i ostale rukovodioce. Uporedo s njim jurišala je Đurda Uskoković Dada, sekretar partijske ćelije i pomoćnik komesara čete. Komandiri 2. i 3. čete ranjeni su već u prvom naletu. Njihovi zamenici Nikola Gundulić i Milo-rad Vladisavljević u trku su preuzeli komandu i, nastavljajući juriš, uspešno su obavili svoj zadatak. U utvrde-

nu železničku stanicu prvi su upali skojevci Andrija Catak i Slobodan Ušljebrka. Gađajući iz stojećeg stava, oni su svojim puškomitraljezima uneli pravu pometnju u neprijateljske redove.

Istovremeno je usledio i silovit juriš 2. bataljona 7. brigade. Njegovim izbijanjem na utvrđeni poprečni nasip i presecanjem veze između železničke stanice i neprijateljskih delova istočno od nje, ugasila se i poslednja nada već pokolebane stanične posade u uspešan ishod njihovog protivnapada. Tako je u 19.30 časova prestao svaki otpor neprijatelja u Batini. Potpuno razbijen, on se sa železničke stanice užurbano povlačio prema Zmajevcu.

Ne dozvolivši neprijatelju da se sredi, komandant 7. brigade Milan Ješić Ibra naređuje svojim bataljonima da bez zadržavanja produže nastupanje u pravcu Zmajevca.

Da bi brže savladao uzastopni otpor neprijatelja sa železničkog nasipa, komandant 3. bataljona Pera Pirtić ostavio je manji deo snaga za frontalno nastupanje duž komunikacije, dok je glavninu uputio preko vrbovog rita, između komunikacije i desne obale Dunava. Istovremeno su i prvi prebačeni delovi 4. bataljona 7. brigade, nakon uspešnog iskrcavanja i kraće borbe prsa u prsa, očistili od neprijatelja deo nasipa i Zeleni otok jugoistočno od železničke stanice. To je 3. bataljonu omogućilo da nastavi gonjenje neprijatelja.

Koristeći se desnom obalom Dunava kao zaklonom od jake neprijateljske vatre sa pruge, 1. četa 3. bataljona uspela je da zađe neprijatelju iza leđa. Ovaj manevar, uz istovremeno bočno dejstvo ostalih četa, primorao je neprijatelja da ubrzo posle pada železničke stanice napusti i podvožnjak — njegovu sledeću otpornu tačku na pruzi Batina—Zmajevac.

Posmatran odvojeno i sam za sebe, podvožnjak nije predstavljao neki značajniji topografski i vojnički objekat. Jedan bunker od kamena i opeke i nekoliko streljačkih rovova iskopanih na železničkom nasipu, podešeni za kružnu odbranu — sačinjavali su otpornu tačku koja je u ovoj fazi batinske bitke iznenada dobila veći značaj. U propustu ispod železničke pruge i oko njega Nemci su izgradili još nekoliko streljačkih zaklona i grudo-

brana. Međutim, kao i železnička stanica u Batini, otporna tačka „podvožnjak“ dominirala je okolnim terenom. Svuda unaokolo, naročito prema razlivenom koritu Dunava, prostiralo se podvodno i močvarno zemljište. U toku bitke za Batinu Nemci su na podvožnjaku imali samo jedan streljački vod, ojačan sa dva teška mitraljeza i minobacačima. Nakon povlačenja ovde se zadržao i deo posade razbijene na batinskoj železničkoj stanici.

Uprkos velikim gubicima koje su joj nanele sovjetska artiljerija i minobacači, posada na podvožnjaku uspjela je da se održi i odbije prvi juriš delova 209. puka. Tek kada su dve čete 3. bataljona 7. vojvodanske brigade zaobišle ovaj objekat sa desne obale Dunava i zapretila mu okruženjem, Nemci su bili prisiljeni da se povuku u pravcu Zmajevca.

Nakon zauzimanja podvožnjaka i izbijanja bataljona 7. vojvodanske brigade na okuku pruge, dva kilometra južno od železničke stanice, neprijatelj je konačno izgubio selo Batinu i najistureniji, severoistočni deo Belomanastirske grede — kotu 169.

Istovremeno sa jurišem 7. brigade na železničku stanicu, 3. bataljon 12. brigade, 209. puk i delovi 211. puka uspjeli su ne samo da zaustave neprijateljski protivnapad usmeren u pravcu stanice nego i da ga u ogorčevoj borbi prsa u prsa nateraju na povlačenje u pravcu kote 153 i Zminjaka. Pri tom je osvojen još jedan kilometar druge odbrambene linije na nasipu starog puta prema Zmajevcu.

Sve ovo, a posebno brzo izbijanje 7. brigade na okuku železničke pruge, odakle se moglo uspešno intervenisati u bok i pozadinu neprijateljskih snaga u rejonu kote 153, prisilili su komandanta 68. nemačkog armijskog korpusa da, uprkos izričitoj zabrani, povuče svoje jedinice na novu odbrambenu liniju.¹

Tako se 16/17. novembra 1944. nova odbrambena linija protezala od kote 86 na Dunavu, preko okuke na

¹ Komanda 68. nemačkog korpusa još 15. novembra 1944. predložila je povlačenje linije fronta za jedan kilometar južno od Batine, ali je štab 2. tenkovske armije kategorički zabranio svako povlačenje i po cenu najvećih gubitaka.

železničkoj pruzi i raskrsnice puteva (kota 153), do močvarnog atara Vrblje, severno od sela Draž, i rukavca Šarkanj—Dunav. (Tamo su delovi 233. streljačke divizije, u ogorčenim borbama, nastojali da izbiju „na suvo” i da se dohvate sela Draž i približe koti 205 sa severozapada.)

MUKE GENERALA FELMIJA

Posle gubitka Batine i povlačenja na novu odbrambenu liniju, štab 68. nemačkog korpusa bio je prisiljen da pređe u odbranu. Šestodnevni pokušaji da se likvidira batinski mostobran ostali su bez očekivanih rezultata.

Sve do početka forsiranja Dunava, štab 68. nemačkog armijskog korpusa nalazio se u Sremu, kuda je bio prebačen iz Grčke. Pod svojom komandom imao je 1. brdsku i 118. lovačku diviziju i neke ustaško-domobranske i policijske snage. Zadatak ovih jedinica bio je da zadrže dalje nastupanje 1. proleterskog korpusa NOVJ i omogućé nesmetano izvlačenje jedinica pod komandom Grupe armija „E” iz Grčke preko Srbije i Bosne. Na čelu ovog štaba, koji je posle pada Beograda preuzeo jedinice i ulogu bivše nemačke korpusne grupe „Srbija”, nalazio se vazduhoplovni general Helmut Felmi. Pre nego što je postao komandant 68. armijskog korpusa, ovaj stari i iskusni austrougarski oficir bio je na raznim dužnostima u vazduhoplovstvu, a neko vreme čak i u diplomatskoj službi Trećeg Rajha. Pre dolaska u Srbiju rukovodio je Specijalnim štabom za odbranu grčkih ostrva. Postavljajući ga za komandanta 68. armijskog korpusa na tako ugroženom i osetljivom sektoru fronta, kakav je u to vreme bio Srem, a zatim Baranja i južna Madarska, nemačka komanda mu je ukazala veliko poverenje, ali ga je učinila i odgovornim za sudbinu ovog dela Jugoistočnog fronta. Vreme će pokazati da ovaj izbor nije bio baš najbolji.

Pošto je 10. novembra 1944. komandu nad jedinica-ma u Sremu predao generalu Kibleru, Felmi se sa svojim štabom obreo u Baranji 11. novembra, upravo tada

kada su 12. vojvodanska brigada i delovi 233. sovjetske divizije počeli borbu za mostobran.

Odmah po dolasku u žarište borbe na uzavreloj Belomanastirskoj gredi, general Felmi je preduzeo sve da objedini komandovanje nad svim jedinicama koje su se zatekle u Baranji i da čvršće poveže njihovo dotle nedovoljno povezano dejstvo. Gledano u celini, jedinice i snage koje su mu tom prilikom stavljene na raspolaganje nisu bile za potcenjivanje. Čak bi se moglo reći da su, s obzirom na pogodnost zemljišta i malu širinu fronta, bile dovoljne za vođenje uspešne odbrane. Najveći njihovi nedostaci bili su neujednačenost i raznorodnost njihovog sastava, nedovoljna tehnička opremljenost i nešto slabija borbena vrednost. Najkompletnije opremljeni bili su bataljoni Branderburške divizije, ojačani divizionom protivavionske artiljerije i dvema baterijama motorizovane artiljerije, koji su branili odsek Dunava od Batine do ušća Drave.¹ Ove jedinice su dotle uspešno blokirale ili potpuno onemogućile stvaranje i proširenje sovjetskih mostobrana kod Apatina. Po borbenoj vrednosti i tehničkoj opremljenosti sledeće mesto je zauzimala 92. motomehanizovana brigada i delovi 191. brigade jurišnih topova, zatim neki delovi 13. SS „Handžar“ divizije, posebno njen Oklopni lovački i izviđački bataljon.

Najveći problem za generala Felmija predstavljala je 31. SS dobrovoljačka, pancergrenadirska „Lombard“ divizija. Sastavljena od bačkih i mađarskih folksdočera i formirana neposredno pred batinsku bitku, ova divizija, sa 14.000 ljudi i dobrovoljaca spremnih da se bore za plodne vojvodanske oranice, imala je uslova da postane i jedna od najborbenijih nemačkih jedinica. Problem je bio u tome što još nije bila potpuno kompletirana i dovoljno naoružana. Osećao se nedostatak težeg pešadijskog naoružanja, posebno teških mitraljeza, kojih je bilo svega po jedan na jednu pešadijsku četu. Štab 68. armijskog korpusa nastojao je da na brzinu podigne borbenu vrednost ove divizije, koja je u to vreme držala najvažniji deo fronta na Dunavu, počev od Batine uzvodno do Mohača. Uprkos intervencijama preko

¹ Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, A VII, str. 367.

Vrhovne komande kopnene vojske, od mađarskih jedinica oduzeta je protivavionska artiljerija i predata 31. SS dobrovoljačkoj diviziji.¹ Da bi donekle olakšao situaciju 31. SS divizije, koja je od prvih dana vodila teške odbrambene borbe, komandant 68. nemačkog korpusa uputio je na njen sektor sve svoje raspoložive rezerve i kvislinške formacije. Otud u borbama za Batinu, od prvog dana sve do dolaska 44. nemačke divizije učestvuju delovi raznih ustaško-domobranskih, mađarskih graničnih i policijskih jedinica, čak i delovi Nedićevog Srpskog dobrovoljačkog korpusa.

Što se tiče mađarskih oružanih i operativnih snaga, njihovo učešće u ovim borbama, osim pomenutih graničnih i nekih delova 4. pešadijske divizije i artiljerijskih jedinica, nije utvrđeno. Prema nemačkoj dokumentaciji, 11. novembra 1944. između nemačkog i mađarskog komandovanja postignuta je saglasnost da se jedan korpus Mađarske južne armije izvuče iz šireg rejona Pečuja, gde se tada nalazio, prebaci na sever i potčini Komandi Grupe armija Jug. Drugi korpus ove armije imao je ostati na istom prostoru, na tzv. Vilanj-položajima. Nemei, očigledno, nisu više gajili nikakve iluzije o borbenoj vrednosti svojih dojučerašnjih saveznika, koji su se sve masovnije predavali sovjetskoj vojsci. Nemačka vrhovna komanda oružanih snaga, neposredno uoči batinske bitke, sugerirala je Komandi Jugoistoka, da se mađarski vojnici upotrebljavaju „samo za pozadinsku službu”. Krivicu za svoj poraz u batinskoj bici, Nemci su docnije, pored ostalog, bacali na svoje mađarske saveznike, na „izdajstvo” mađarskih vojnika i oficira, na pobunu čitavih mađarskih pukova, mađarskog stanovništva, pobune rudara i studenata u Pečuju i slično.²

Za razliku od svog pretpostavljenog, komandanta 2. oklopne armije, generala Maksimilijana de Angelisa, koji je sve do 14. novembra smatrao da je batinski mostobran „sitna stvar”, da je posednut „samo od 500—600 ljudi”, koji se težio time da su „dominantna

¹ Isto, str. 342, 348, 371—373, 356, 357. i 365.

² U nemačkoj dokumentaciji pominju se još neke nemačke jedinice koje su učestvovala u batinskoj bici, npr., Grupa za obuku 44. nastavnog puka, zatim 11. SS divizija (Op. dnevnik, str. 349, 358, 552, 580).

uzvišenja još u našim rukama” i koji se kolebao u oceni da li je batinski mostobran glavno mesto prelaza sovjetskih snaga ili nije — general Felmi je već 13. novembra shvatio da je batinski mostobran „glavni”, a apatinski „samo manevar radi obmanjivanja”.¹ Sve govori da je general Felmi, suočen sa izvanrednom upornošću i rešenošću naših i sovjetskih boraca da po svaku cenu zadrže i prošire osvojeni mostobran, već na početku „izgubio glavu” i sposobnost da hladnokrvno proceni situaciju. U želji da što pre likvidira batinski mostobran, pravio je početničke greške. Umesto da posle realne procene situacije, koristeći se brojnom i tehničkom nadmoći, prikupi jače rezerve sa manje ugroženih sektora fronta i nanese odlučan udar našim relativno malim snagama na mostobranu, on se upušta u niz manjih, sukcesivnih i na brzu ruku pripremljenih protivnapada. Svoje bataljone, po meri njihovog pristizanja, on ubacuje u borbu neposredno iz marša i time omogućava braniocu da ih počesno i postepeno uništava.

HITLER INTERVENIŠE

Nije, dakle, slučajno, što su Nemačka vrhovna komanda (OKW), i sam Hitler koji se svakodnevno interesovao za situaciju na „dunavskom mostobranu”, našli za shodno da Komandi Jugoistoka ukažu na ovu opasnost. Tako je 12. novembra, u 17,45 časova, general fon Bitler telefonom preneo načelniku Komande Jugoistoka sledeće:

„... Firer je prilikom izlaganja situacije ukazao da bi pri izvođenju protivnapada na dunavski mostobran trebalo da sve snage objedinjeno počnu napad.”²

Bilo bi nekorektno svu krivicu za nemački neuspeh u prvoj fazi batinske bitke prebacivati na starog i islužnog austrougarskog generala i štab 68. armijskog kor-

¹ Isto, str. 370. 368.

² Isto, str. 362.

pusa, u kojem je, uzgred rečeno, bilo više sposobnih operativnih oficira, kao pukovnik fon Farnbilen i dr. Uostalom, štab 68. nemačkog korpusa bio je u stalnoj vezi i pod neposrednim rukovodstvom štaba 2. oklopne armije, a ovaj, opet, direktno u vezi sa maršalom fon Vajksom i Komandom Jugoistoka. Retko u kojoj bitki je postojao tako intenzivan radio-telefonski saobraćaj i neposredni uticaj viših štabova na odluke nižih kao u batinskoj. To je i razumljivo, s obzirom na njene dimenzije i posledice kako na jugoistočno tako i na istočno nemačko ratište.

Ipak, ostaje činjenica da lična i subjektivna odgovornost i sposobnost komandanta u ratu igra veliku ulogu. Jednim pogrešnim potezom on može da izgubi bitku, ali je retko zahvaljujući takvom potezu, može izvojevati. U ovom slučaju treba reći da je pobjeda na koti 169 — čiji gubitak je tako teško pogodio generala Felmija — na prvom mestu zasluga besprimerno hrabrih boraca 51. vojvodanske, 233. streljačke i 73. gardijske divizije.

Da je gubitak sela Batine i kote 169 teško pogodio štab 68. armijskog korpusa i ozbiljno zabrinuo i ostale nemačke više komande, vidi se iz pomenutih nemačkih dokumenata. Evo nekoliko takvih izveštaja iz vremena od 14. do 17. novembra.

14. XI 1944. „... Naš napad na severni deo Batine nije uspeo ...”

u 18,00 č. „... Situacija je vrlo ozbiljna. Sada je prešla i ruska pešadija.¹ Brojna nadmoćnost dolazi do izražaja. Mi smo propustili i ne možemo da računamo ni na kakvo ojačanje ...”

¹ U zvaničnim dokumentima Nemci su zabranili upotrebu naziva — NOVJ, „jugoslovenski partizani”, „Titova vojska” i sl. jer su nas još tretirali kao „neregularne trupe”, gerilce, bande — prema kojima nisu imali nikakvih obaveza po međunarodnom ratnom pravu. Čak i pred kraj rata, kada se na čitavom jugoslovenskom ratištu borio sa regularnom Jugoslovenskom armijom, Hitler je izdao poverljivo naređenje, u kojem zahteva da se protivnik u Sremu naziva „srpskim boljševicima”; protivnik na Drini, tj. u Bosni, „boljševicima”, protivnik na Dravi „sovjet-skim boljševicima”, a onaj u pozadini fronta „bandama”.

15. XI 1944. „... Na mostobran neprijatelj stalno do-
vodi pojačanja. Situacija se zaoštrava”.
- u 18,00 č. „... Čišćenje neprijatelja kod Batine nije
uspelo. Ponoviće se kad bude prispela cela
44. rez. grenadirska divizija”.
- u 18,50 č. „... Pritisnuti smo kod Batine. Protivna-
pad nije uspeo. Sada vršimo zaprečavanje
i čekamo na dolazak 44. rez. grenadirske
divizije...”
- u 19,10 č. „... Kod Batine se vode teške borbe. Ko-
manda korpusa iznela je predlog da se po-
vuče za 1 km. Komanda armije je to kate-
gorički zabranila, sve dok je na to ne
primoraju nepodnošljivi gubici...”
16. XI 1944. „... Neprijatelj koji stalno pojačava sna-
ge u Batini, podržan tenkovima, potisnuo
je naše jedinice na jugozapadnu ivicu Bati-
ne...”
- u 08,55 č. „... *Situacija kod Batine se znatno za-
oštrila. Izgubljena je kota 169. Neprijatelj-
sko oružje ispoljilo je snažno dejstvo...*”
(podv. N. B.)
- u 18,50 č. „... *Situacija je kod 68. armijskog kor-
pusa vrlo ozbiljna* (podv. N. B.). Kod Ba-
tine su naše snage potisnute od neprija-
telja koji se stalno pojačavao. Juče je li-
nija ponovo zauzeta, a onda potisnuta
od 500m do 1 km. Pojavili su se i tenkovi
(15. T-34, od kojih je 1 uništen)...”
17. XI 1944. „... Na mostobranu Batina, neprijatelj je
sa obe strane železničke linije sa 10 tenko-
va prodro u našu glavnu odbrambenu li-
niju na širini od 400 m. ... Do sada uni-
šteno 5 tenkova...”¹

U nastojanju da svoje pretpostavljene ubedi u beziz-
laznost situacije u kojoj se našao njegov korpus na
batinskom mostobranu, general Felmi „bombarduje” ko-

¹ Isto, str. 370, 374, 375, 378, 379, 381, 384.

mandu 2. oklopne armije mnogobrojnim predlozima i zahtevima za hitnu dodelu novih snaga.

Četrdeset četvrta infanterijska „Hoh und Dojčmajster“ divizija (divizija „Velikih nemačkih majstora“!?) povučena je sa italijanskog fronta i vozovima upućena za Pečuj. Njen prvi ešelon stigao je 16. XI, a do 18. XI na mostobran je prebačen i poslednji. Štab 68. armijskog korpusa ulagao je u ovu diviziju velike nade. Da bi je što bolje osposobio za izvršenje postavljenog zadatka i dobio što više boraca-pešadinaca za prvu borbenu liniju, štab 68. korpusa sprovodi hitno, još dok je divizija bila u pokretu, njenu reorganizaciju. Od tadašnja tri formiraju se dva pešadijska puka. Iz mnogobrojnih „tehničkih“, rodovskih i pozadinskih jedinica izuzima se ljudstvo i dodeljuje streljačkim četama. Kako se ni ovo nije pokazalo dovoljnim, štab korpusa uzima iz 31. SS dobrovoljačke divizije 500 ljudi za popunu 44. divizije i traži dodelu novih „marš-bataljona“ (dopunskih jedinica) da bi se nadoknadili veliki gubici koje je imala posle prvih okršaja na batinskom mostobranu.¹

Sa pogoršanjem situacije na mostobranu štab 68. korpusa, a s njim i štab 2. oklopne armije postaju sve nervozniji i nestrpljiviji. Oni hitno zahtevaju dodelu jedinica oklopnih lovaca, predlažu da se sa primorskog fronta prebace artiljerijske jedinice legionarskih divizija, da im se iz Grupe armija „E“ hitno upute 68. izviđački i 41. pionirski (motorizovani) bataljon itd.

„... Mi smo ovamo dopremili sve snage koje smo mogli, čak i od Grupe ‚Kibler‘ (Grupa ‚Kibler‘, u kojoj je bila 1. brdska i 118. lovačka divizija, nalazila se u Sremu i na Drini — primedba N. B.) — resignirano izjavljuje, 16. novembra pukovnik Birner, iz štaba 2. oklopne armije, načelniku Komande Jugoistoka.

I zaista, ne samo 68. armijski korpus nego ni cela 2. oklopna armija nije više imala slobodnih jedinica za batinski mostobran, koji je prosto gutao njihove bataljone. Tamo su se već nalazile snage u jačini od oko četiri divizije (kompletna 31. SS i 44. pešadijska, glav-

¹ Isto, str. 357, 358, 383, 389.

nina 13. SS i Branderburške divizije, 92. motomehanizovana brigada, 191. brigada jurišnih topova, neki delovi iz Grupe „Kibler“, delovi 4. mađarske pešadijske divizije, jedna ustaška pukovnija, jedan puk nedićevaca itd.).

PAVELIĆ NE DA SVOJU TELESNU GARDU

Sada je već došao red i na Komandu Jugoistoka da se zamisli i preispita sve svoje rezerve i mogućnosti upućivanja novih snaga da bi se zaustavio ovaj opasni prodor, koji je dovodio u pitanje čitavo jugoistočno ratište. Najveći problem je bio u tome gde naći nove rezerve i odakle povući bar jedan korpus da bi se zaustavila nova ofanziva koja se očigledno pripremala u Baranji. Sa jugoslovenskog ratišta se više nije mogla izvući ni jedna divizija, jer tamo se pucalo na sve strane. Pokušaj da se na batinski mostobran uputi Pavelićeva telesna garda takođe je propao. „Ona drži odsek severno od Zagreba, a koji bi bez nje mogao da padne bandama u ruke...“¹ Pavelić je ipak više čuvao i cenio svoju glavu nego glavu svojih gospodara. Tih dana se 10. hrvatski korpus NOVJ nalazio u neposrednoj blizini Zagreba i ozbiljno ugrožavao ovaj najvažniji saobraćajni i vojno-politički centar na jugoslovenskom ratištu.

Koliko je za Komandu Jugoistoka bio tada dragocen svaki vojnik i pred kakvim se problemima ona nalazila, najbolje se vidi iz slučaja 13. SS „Handžar“ divizije. Neposredno pred batinsku bitku glavnina ove zloglasne legionarske divizije dobila je naređenje da se preko Osijeka uputi u južnu Mađarsku (jedan deo ove divizije upućen je na obezbeđenje komunikacije Zagreb—Celje). U Mađarskoj je trebalo izvršiti njenu reorganizaciju i formirati još jednu legionarsku, već ranije nazvanu 14. SS „Kama“ divizija. Uprkos izričitom naređenju rajhsfirera SS Himlera (kome su bile potčinjene legionarske divizije) da se hitno upute tamo gde im je naredeno, komandant 2. oklopne armije ubacuje u borbu

¹ Isto, str. 385.

kod Batine sve njene jedinice koje su se zatekle u širem rejonu Osijeka. Komandant Jugoistoka je ovo naredenje naknadno potvrdio, uprkos mnogobrojnim Himlerovim intervencijama.¹

Sva nastojanja da se od levog suseda u Madarskoj iz rejona Budimpešte i južno od nje, tj. sa prostora Grupe armija Jug, uputi neka motorizovana i brzo pokretna jedinica radi intervencije na sektoru Batine, odbijena su sa motivacijom da je i tamo situacija više nego kritična.

Umesto da ovaj deo fronta i sve jedinice severno od Drave priključi i stavi u nadležnost Komandi Grupe armije Jug, Nemačka Vrhovna komanda 10. novembra povlači novu liniju razgraničenja, koja još više otežava situaciju i proširuje inače prenapregnuti i rastegnuti front 2. oklopne armije sve do Baje i linije Baja—Kapošvar—zapadna obala Blatnog jezera. To je komandanta Grupe armija Jug, generala Frajsnera, oslobodilo odgovornosti za sve ono što se u to vreme događalo južno od Baje i Mohača. Pritisak Drugog ukrajinskog fronta na Budimpeštu bio je u tom trenutku nešto slabiji. Frajsner je na raspolaganju imao blizu 40 divizija, od čega 9 oklopnih i motomehanizovanih. Izdvajanje jednog brzo pokretnog korpusa sa tog područja ne bi bitno uticalo na situaciju kod Budimpešte... Ali to je bio „drugi front” i „druga komanda”!

Posle nekoliko uzaludnih intervencija maršala fon Vajksa da se smanji širina fronta 2. oklopne armije, otklone nesporazumi i usklade odnosi i sadejstvo između Grupe armija „Jug” i Komandi Jugoistoka, Nemačka vrhovna komanda će 1. decembra prebaciti celu 2. oklopnu armiju u Mađarsku i pretpočiniti je Grupi armija „Jug”. No to rešenje je zakasnilo i ono neće promeniti situaciju.

¹ Isto, str. 348, 360, 361. i 385.

GENERAL LER: „KASNIMO NAJMANJE ŠEST NEDELJA”

Bilo kako bilo, glavni teret u ovoj fazi batinske operacije, pa i odgovornost za njen ishod, pao je na komandanta Jugoistoka — maršala fon Vajksa. Ovaj iskusni nemački komandant, za koga Guderijan kaže da je „inteligentan, neposredan, hrabar i dorastao zadatku da popravi ovu tešku situaciju”,¹ morao se osloniti prvenstveno na sopstvene snage. Od svoje Vrhovne komande dobio je obećanje da će mu feldmaršal Keserling sa italijanskog fronta poslati još jednu diviziju i, eventualno, neku brzopokretnu jedinicu iz Grupe armija „Jug”.

Gotovo jedina i najveća nada maršalu fon Vajksu bila je u Grupi armija „E”, koja se pod komandom generala Aleksandra Lera povlačila iz Grčke prema severu. Ova velika nemačka grupacija, sa više od 350.000 dobro naoružanih i iskusnih vojnika, 10.000 motornih vozila i oko 500 teških artiljerijskih oruda² predstavljala je snagu, koja bi, da je u to vreme mogla biti prebačena na srednji tok Dunava, znatno uticala na dalji razvoj događaja na ovom delu fronta. Da je ova grupacija bar mesec dana ranije krenula iz Grčke, kako su Nemačkoj vrhovnoj komandi predlagali general Ler i maršal fon Vajks i kako je nalagao zdrav vojnički razum, nemačko komandovanje bi time stvorilo solidnu strategijsko-operativnu rezervu za suprotstavljanje uspešnom pro-

¹ Isto, str. 477. i 478. Feldmaršal baron Maksimilijan fon Vajks bio je predstavnik stare generacije ratnika i sledbenik Moltkea. Sa Hansom Guderijanom (pred kraj rata načelnik Generalštaba) bio je jedan od tvoraca nemačkih oklopnih snaga i pobornik „tenkovskog rata”; prvi je komandant nacističke tenkovske divizije, 1935, osnovane u Vajmaru. Iako mnogi smatraju da je Vajks bio Hitlerov ljubimac, Guderijan ističe da Hitler nije imao najbolje mišljenje o njegovim sposobnostima. Dobija se utisak da mu Hitler nije do kraja rata oprostio poraz kod Batine i da ga je sistematski potiskivao i konačno smenio sa položaja glavnokomandujućeg na Jugoistoku.

² Izjava generala Aleksandra Lera; AVII, k. 70, reg. br. 1/1-a. U knjizi *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, VII, Beograd, 1962, str. 296, tvrdi se da je ova grupacija imala 450.000 vojnika. U njenom sastavu nalazili su se na početku povlačenja 22, 68. i 91. armijski korpusi, dok su joj u toku povlačenja i kasnije potčinjeni 21, zatim 5. SS i 34. armijski korpus.

doru sovjetske južnoukrajinske grupacije frontova. Nemački komandant Jugoistoka bio bi sada mnogo mirniji. Ovako, zahvaljujući firerovom fanatizmu, tvrdoglavosti i želji da se što duže zadrži u oblasti Sredozemlja, pre svega u blizini turskih moreuza, balkanskih rudnika i jadranske obale, on je ubrzo izgubio i rumunsku naftu i bogatu panonsku žitnicu. Sada je doveo u pitanje i poslednja naftonosna područja u oblasti Nađkanjiže. Umesto da svoju relativno odmornu i dobro opremljenu jugoistočnu vojsku privuče bliže prirodnim granicama Rajha, on je ostavlja razbacanu po „brdovitom Balkanu”, gde ova ubrzo, po rečima samog generala Lera, zapada u gotovo bezizlaznu situaciju.

Zbog prodora Sovjetske armije i NOVJ, kod Velike Plane, oslobođenja Beograda i presecanja odstupnih puteva vardarsko—moravskim pravcem, Grupa armija „E” primorana je da se kreće preko gotovo besputnih terena. Teške borbe u Crnoj Gori, Sandžaku, Hercegovini i u oblasti Čačka i Kraljeva naterale su ovu grupaciju da ponovo menja svoju maršrutu i oduzele joj još tri nedelje dragocenog vremena. I umesto da ove snage olakšaju situaciju nastalu posle prodora Drugog i Trećeg ukrajinskog fronta u Jugoslaviju i Madarsku, komandant Jugoistoka je primoran da od inače oskudnih i već angažovanih snaga iz Grupe armija „F” angažuje čitave korpusne grupe za prihvata i izvlačenje Lerove grupacije (Korpusna grupa „Miler”, Korpusna grupa „Kibler” i druge jedinice).

Konačno, posle dvomesečnih odstupnih borbi sa NOVJ, marševanja i probijanja preko porušenih i našim napadima ugroženih komunikacija, prethodnica Lerove grupacije stiže u Rogaticu. Ali su ne samo prethodnici nego i glavnini predstojale još mnoge teške borbe do izbivanja u širi rejon Sarajeva. Na tom dugom putu, preko 1.000 km, Grupa armija „E” izgubiće oko 30% boračkog sastava, svu tešku artiljeriju i gotovo svu motorizaciju. Od 500 teških oruđa, na Dravu su stigla samo tri oruda 180 m/m. Gubitak u vremenu bio je nenadoknadiv. „Zakasnili smo najmanje šest nedelja” — izjavio je posle rata general Ler.

Sa operativnim delom štaba Ler je stigao u Sarajevo 15. novembra 1944. Tamo ga je već čekala direk-

tiva Nemačke vrhovne komande (od 13. XI 1944), po kojoj je Grupa armija „E” imala zadatak da brani istočne granice Nezavisne Države Hrvatske „kao granice Rajha”.

U isto vreme Vrhovni štab NOVJ je izdao svoju direktivu, tj. naređenje o formiranju štaba Južne operativne grupe divizija. Ona je dobila zadatak da prede u istočnu Bosnu „i spreči pristizanje nemačkih snaga iz Grčke dolinom reke Bosne na Sremski front”.¹

Pošto je likvidirala nemački mostobran kod Ljubovije i time prisilila Lerove trupe da se, umesto dolinom Drine, povlače preko Višegrada prema Sarajevu, Južna operativna grupa divizija i snage 5. i 3. korpusa NOVJ preuzele su zadatak neutralisanja Lerove grupacije i ometanja njihovog kretanja prema severu. Sve to omogućilo je trupama Trećeg ukrajinskog fronta i 12. vojvodanskog korpusa da neometano sa ove strane produže svoja ofanzivna dejstva u Baranji i južnoj Madarskoj. Na putu Lerove grupacije prema severu i Dravi nalazilo se još pet korpusa NOVJ i Južna operativna grupa sa ukupno 20 divizija NOVJ. Oni su uspešno vezivali za sebe ne samo Grupu armija „E” nego i najveći deo nemačkih snaga iz Grupe armija „F”.² Ako se pri svemu tome imaju u vidu teške borbe koje su tih dana vodene u rejonu Knina, Mostara, u Lici, zapadnoj Bosni sa jedinicama Primorsko-operativne grupacije NOVJ i našim snagama pod komandom Glavnog štaba Hrvatske, onda nije teško shvatiti kritičnost situacije u kojoj se tada nalazio komandant Jugoistoka. O tome govori i Guderijan u svojim memoarima, kad piše da je sva pažnja fon Vajksa u to vreme bila usmerena „na kritične delove fronta dalje na jugu”.

Zbog takvog stanja na jugoistočnom frontu, maršal fon Vajks mogao je da izdvoji iz Grupe armija „E” i „F” samo 1. brdsku i neke delove 118, 264. i 117. divizije. Oni će sa štabom 22. armijskog fronta sa velikim

¹ V. Strugar, *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, str. 300 (u ovoj grupi su se nalazile 17, 23, 25, 28. i 45. divizija).

² Po našoj proceni, ukupno brojno stanje ovih nemačkih snaga vezanih za jugoslovensko ratište iznosilo je oko 450.000 vojnika, bez kvislinških formacija. Oružane snage NDH iznosile su tada 229.000 vojnika (vid., A VII, k. 134, reg. br. 11—19).

zakašnjenjem priteći u pomoć 68. armijskom korpusu u Baranji i južnoj Mađarskoj. Da bi oslobodio 1. brdsku diviziju zapletenu u teškim borbama na Drini, komandant Jugoistoka biće primoran da izvodi složene i rizične manevre sa snagama 11. vazduhoplovne i 7. SS „Princ Eugen” kao i 104. lovačke divizije.¹

Suočen sa ovakvim teškoćama i Hitlerovim naređenjima, maršal fon Vajks je prinuđen da na teritoriji Srema i Baranje naredi primenu načela „Draufgänger” (bukvalno prevedeno ono znači — borac do poslednjeg daha). U jednom zaplenjenom nemačkom dokumentu objašnjava se smisao ovog načela: „Samo smrt i onesposobljavanje u borbi može te osloboditi od izvršenja postavljenog zadatka...”² Da bi podvukao značaj ovog načela, komandant Jugoistoka je ceo poduhvat, odnosno napadnu operaciju Korpusne grupe „Kibler”, izvedenu od 3. do 12. novembra u Sremu, nazvao „Plan Draufgänger”³

Primenu načela „Draufgänger” ne susrećemo tako često u nemačkim ratnim dokumentima, što samo pokazuje kakav su značaj tada za Nemačku imale borbe u Sremu i Baranji. Primenom ovog načela i uvođenjem specijalnih mera i sankcija protiv dezertera, komandant Jugoistoka je nastojao „dobiti u vremenu” i stvoriti uslove za prikupljanje i uvođenje u borbu novih snaga, pre svega divizija Grupe armije „E”, i njihovo angažovanje na sektoru 2. oklopne armije, u Sremu i Baranji.

Sudeći po škrtim operativnim izveštajima, naredna tri dana, od 17. do 20. novembra, na batinskom mostobranu protekla su bez naročitih događaja i većih promena.

¹ Videti A VII, NAV, NT. 311, f. 119, str. 360, 362, 367, 377, 380. prevoda.

² A VII, k. 2/II, reg. br. 1—13.

³ A VII, NAV, NT. 311, f. 191. str. 323, 339, 330, 342. Nemačka vrhovna komanda (OKW) u više navrata je intervenisala da se 2. oklopna armija i njene jedinice moraju pridržavati firerovog naređenja o zabrani povlačenja sa naređenih linija odbrane; A VII, k. 2/II, reg. br. 1—13.

Izgubivši konačno selo Batinu, kao da su se Nemci pomirili s tim pa su užurbano utvrđivali nove položaje. Preko Belomanastirske grede, od sela Draž i severnih padina kote 205 do okuke na železničkoj pruzi i desne obale Dunava ukazali su se nepregledni rovovi, tranšeje i saobraćajnice. Koristili su svaku izbočinu ovog valovitog, ispresecanog i za odbranu vrlo pogodnog zemljišta. Naročito su bili aktivni noću. U kratkim intervalima između mitraljeskih rafala i vatrenih naleta artiljerije čuli su se udarci pijuka, ašova i lopatica o šljunkovito tlo. Posle svake noći osvanuli su novi rovovi, mitraljeska gnezda i protivtenkovske prepreke.

Na našoj strani takode je vladala grozničava užurbanost, priprema i koncentracija novih snaga za predstojeći okršaj. Do štabova korpusa i divizija stigla je u međuvremenu nova zapovest, odnosno „prikaz” maršala Tolbuhina. Izdata još 15. novembra, ona je trebalo da sankcioniše novu situaciju i ubrza pripreme i dejstva naših snaga na batinskom i apatinskom mostobranu. Ostavljala je vrlo malo vremena za procenu i temeljitiju organizaciju napada i proboja nove neprijateljske odbrambene linije.

Po tom naredenju 57. armija, sa 64. i 75. korpusom imala je zadatak da do 20. novembra ovlada linijom: Mohač—Madar Bolj—Torjanci (?!). Tek posle toga trebalo je uvesti u borbu drugi ešelon 57. armije — 6. gardijski korpus, i do 26. novembra zauzeti dobar deo južne Mađarske do linije: Stanica Perbej—Pečuj—Papa — reka Drava.

Drugim rečima, zadatak 57. armije bio je da probije neprijateljsku odbranu na desnoj obali Dunava, spoji oba mostobrana, proširi ih do operativnih razmera i stvori uslove za uvođenje u borbu 4. gardijske armije, koja se nalazila u drugom ešelonu Trećeg ukrajinskog fronta. Nakon toga, 57. armija produžava svoje dejstvo u pravcu Nađkanjiže sa ciljem da izbije u naftonosno područje južne Mađarske, razbije neprijateljsku grupaciju južno od jezera i obezbedi levi bok Trećeg ukrajinskog fronta. Sekešfehervarski pravac dobila je 4. gardijska armija sa zadatkom da posle izbijanja u rejon između Blatnog jezera i jezera Valence u sadejstvu sa

46. armijom udari u leđa neprijateljskoj grupaciji koja brani Budimpeštu.

Jedinice 12. vojvodanskog korpusa NOVJ dobile su po ovoj direktivi zadatak da po izbijanju na levu obalu Drave posednu istu za odbranu i obezbede levi bok Trećeg ukrajinskog fronta.

Komandant 64. sovjetskog korpusa, general Kravcov, odmah je počeo sa pripremama za predstojeći proboj. Pred frontom njegovog korpusa sada su se ukazala dva pravca za nastupanje naših i sovjetskih snaga posle proboja, koja su se od kote 153 divergentno razilazila.

Jugozapadni pravac, koji se preko uzvišenih tačaka — kote 205 i 206, do sela Draž ponovo delio na dva pravca (jedan, koji od sela Gajić zaokreće na sever, tj. severozapad, a drugi dolinom Karašice na zapad), nudio je sovjetskom komandovanju mnogo više izgleda na uspeh i omogućavao razvoj krupnijih snaga i jakih pokretnih rezervi i prema zapadu i prema severu.

Drugi pravac, koji vodi preko Zmajevca i Kneževih Vinograda, teži je za nastupanje, zbog ispresecanog zemljišta, poprečnih uvala, i manjeg je propusnog kapaciteta, ali je značajan za obezbedenje levog boka glavnih sovjetskih snaga i za obuhvat utvrđenih neprijateljskih položaja na Belomanastirskoj gredi sa juga. Osim toga, ovaj pravac je bio značajan za povezivanje batinskog i apatinskog mostobrana.

Pri izboru glavnog pravca udara, general Kravcov je imao u vidu zamisao i odluku generala Šarohina, odnosno maršala Tolbuhina, o razvoju ofanzive u pravcu Nađkanjiže i Budimpešte. Znajući, isto tako, da se na tom pravcu nalaze relativno slabije neprijateljske snage — 31. SS divizija, koja je već pokazivala „vidne znakove demoralizacije“, komandant 64. korpusa odlučio se za prvi pravac, na koji je usmerio glavne snage korpusa, tri pešadijske divizije ojačane tenkovima i samohodnom artiljerijom.

Za dejstvo na pravcu Zmajevac—Kneževi Vinogradi, koji je bio i najteži za proboj, određeni su delovi 73. gardijske divizije i 7. vojvodanska brigada.

Da bi se ova odluka realizovala, bilo je potrebno što hitnije prebaciti na zauzeti mostobran još jednu

streljačku diviziju, svu divizijsku, korpusnu i pridodatu artiljeriju, minobacače, izvršiti popunu municijom i ostalim potrebama. Međutim, kapaciteti prebacivanja još nisu bili dovoljni. Zbog dejstva nemačke avijacije pontonski most je radio samo noću, a ostala sredstva prelaza, usled velikih gubitaka, bila su takode nedovoljna: svega pet skela, tri motorna brodića i desetak pontona. Pored svih ovih teškoća, do 18. novembra na batinski mostobran prebačeni su svi delovi 73, 233. i glavnina 19. streljačke divizije, sa sredstvima ojačanja i divizijskom artiljerijom (199 artiljerijskih cevi i teških minobacača). Pored toga, na mostobran su prebačena i dva samostalna artiljerijska puka, tri jurišna protivtenkovska puka, 32. gardijska minobacačka brigada, jedan samohodni artiljerijski puk i nekoliko četa tenkova T-34.

Na levoj obali Dunava ostale su još 113. streljačka divizija 64. korpusa i artiljerija za podršku. Pored korpusne i armijske artiljerijske grupe tu je usiljenim maršem iz rejona Beograda pristigla i 9. artiljerijska divizija proboja, sa tri artiljerijske brigade. Tako se na ovom mestu, naspram sela Batine, našla dotle nevidena koncentracija artiljerije velike vatrene moći i dometa.

Ako se uzme u obzir i apatinski mostobran, na koji su do tog trenutka prebačena 372 oruda i minobacača i obezbeđena podrška korpusne artiljerijske grupe 75. streljačkog korpusa, zatim artiljerija i minobacači 51. vojvodanske divizije, tek onda se može shvatiti kakva se moćna artiljerijska koncentracija pripremala za izvršenje zadatka koji je postavio maršal Tolbuhin. Sticajem okolnosti, proboj je trebalo početi na Dan sovjetske artiljerije, pa su se ruski artiljerci potrudili da ga i dostojno obeleže.

Nemci, naravno, nisu mirno posmatrali ove naše i sovjetske pripreme i nastojali su da ih ometaju bombardovanjem iz aviona i kontrabatiranjem svoje dalekometne artiljerije. Istovremeno su sa uspehom odbijali sve pokušaje 233. sovjetske divizije da se približi selu Draž i 73. gardijske divizije da se dohvati kote 205.

BORBE U VRBOVOM RITU

Odsek fronta koji je posela i branila 7. vojvođanska brigada, između železničke komunikacije i desne obale Dunava, imao je oko 800 metara širine. Međutim, južno od kote 85 i okuke na pruži on se naglo širi, pa na jugozapadnoj ivici šume Blaževice iznosi čak i pet kilometara. Nemački položaji bili su na severnoj ivici Blaževice i na istočnoj ivici Belomanastirske grede. Ispred šume i desno od železničke komunikacije, između naših i nemačkih položaja, pružala se povećana i gotovo gola livada. Ponegde je štrčao vrbov žbunić ili natruli plastić sena. Nigde, na čitav puškomet, nikakvog zaklona ni zaštite od ubitačne streljačke i mitraljeske vatre. Jedini zaklon bio je nasip pruge. Ali on je dobrim delom išao upravno na neprijateljske položaje, uz to, u blizini šume Nemci su se utvrdili i na nasipu. Na suprotnoj strani železničke pruge i na padinama Belomanastirske grede nemački položaji su nadvišavali naše, pa su njihovi mitraljesci i snajperisti gađali naše borce pravo u glavu. Jednom rečju, položaji 7. brigade bili su veoma nepovoljni i izloženi efikasnoj i neprekidnoj neprijateljskoj vatri. Posebne gubitke nanosili su našim borcima neprijateljski snajperi. Skriveni u žbunju, pritajeni na okuci i nasipu pruge, šćućureni na drveću ili tavanu seoskih kuća duž puta prema Zmajevcu, oni su strpljivo vrebali svoju žrtvu. Svaki pogrešan i nesmotreni pokret plaćao se životom.

Istočno od pruge, iza naših položaja, sve do Dunava prostirao se tzv. Vrbov rit. On se, doduše, pod tim imenom ne može naći na topografskoj karti, ali su ga borci 7. brigade, naročito borei 4. bataljona, kao takvog dobro upamtili.¹

Posle pada železničke stanice i podvožnjaka, sasređenom streljačkom i artiljerijskom i minobacačkom vatrom sa ivice šume Blaževice i Belomanastirske grede neprijatelj je odbio sve pokušaje naših jedinica da se dohvate šume i prisilio ih da se zaustave na ovim za njih najnepovoljnijim položajima. Na desnom krilu 7.

¹ Stanovnici ovaj ritski teren nazivaju Mala Blaževica ili Smague.

brigade, zapadno od pruge, na obroncima brda i na koti 153 zaustavljeno je dalje napredovanje i 209. puka 73. divizije. Iscrpeni u višednevnim borbama, borci 7. vojvodanske brigade jedva su smogli snage da nadu zaklon ili da iskopaju rovove. Srećom za njih, u Vrbovom ritu, naročito uz obalu Dunava i oko nasipa pruge bilo je već podosta iskopanih rovova, iz kojih su isterani neprijateljski vojnici. Trebalo ih je samo preudeliti za dejstvo u suprotnom pravcu. Pod kišom neprijateljskih zrna i zaštitom noći, naše jedinice su uspele da izgrade i povežu solidne odbrambene položaje.

U toku noći 16/17. novembra na batinski mostobran prebačeni su preostali delovi 4. bataljona 7. brigade. Prilikom prelaska Dunava, neprijatelj je tukao njihovu motornu skelu i čamce višecevnim protivavionskim topovima, tzv. flakovima. Zbog slabe vidljivosti njegova vatra nije bila dovoljno precizna, pa je bataljon uspeo da se prebaci sa desetak ranjenih boraca. Da bi izbegli jaku mitraljesku vatru, komandiri su naređivali iskakanje iz čamaca i pre nego što su ovi dodirnuli obalu. Do pojasa mokri, borci su pravo sa obale upućivani u prvu borbenu liniju iako je noć bila veoma hladna. Trebalo je smeniti 2. bataljon, koji je nakon četvorodnevne borbe, velikih gubitaka i krajnje iscrpenosti najzad povučen u rezervu.

I dok su preostali borci Ramasovog 2. bataljona ispijenog lica, zaraslog u bradu, blatnjavi ili sa krvavim zavojima žurili u pravcu Batine, borci 4. bataljona pripremali su se za svoje prve okršaje u batinskoj bici. Izuzetak su činili delovi 1. čete i 3. čete ovog bataljona, koji su dan ranije prešli na mostobran i učestvovali u borbama za železničku stanicu i Zelenu adu, istočno od nje.

Ujutro 17. novembra neprijateljska artiljerija počela je da tuče naše i sovjetske položaje. Ubrzo joj se pridružila eskadrila „štuka“, koja je zasula naše rovove bombama i mitraljeskim rafalima. Sve do 11.30 časova trajala je ova paklena grmljavina koja je razdirala bubne opne i rovove 7. brigade i 209. puka punila mrtvim i ranjenima. Pred podne, Vrbov rit se nije mogao prepoznati zbog nebrojenih kratera i rnpčaga od eksplozije artiljerijskih granata i avionskih bombi. Veliki broj

rovova bio je porušen i zatrpan. Na grudobranima i ivicama kratera ležala su raskidana ljudska tela.

„... Artiljerijska vatra trajala je 3—4 sata. Fijuk topovskih zrna čuo se svake sekunde, a isto tako i tresak granata koje su padale čas kraj rova, čas u rov. Ja sam sa još jednim drugom imao ‚sreću‘ da budem tri puta zatrpan u rovu, od granate, ali smo ipak ostali zdravi i čitavi”... — piše o toj borbi komesar 2. čete 4. bataljona Branko Barišić, koji je ubrzo zatim poginuo u borbi na Bistrincima.¹

Pretpostavljajući da je posle ovako paklene vatre u Vrbovom ritu ostalo malo sposobnih za borbu, Nemci su u 11 časova na ovom sektoru pošli na snažan juriš delovima tek prispele 44. pešadijske divizije. Dovedeni sa italijanskog fronta, dobro uhranjeni i osioni grenadiri imali su očiglednu nameru da u jednom naletu podave „slovenske barbare” u Dunavu i reše problem tog malog sela u Baranji, koje je iznenada postalo poprište velike bitke.

Sujetni zbog imena i reputacije svoje divizije, predvođeni uobraženim komandantom „plave krvi” — generalom Hansom Ginterom fon Rostom — „veliki nemački majstori” su samouvereno pošli da završe delo koje je jutros počela i tako temeljno sprovela njihova avijacija, minobacači i artiljerija 96. nemačkog artiljerijskog puka i delova 191. brigade jurišnih topova.

Iznenadan prekid artiljerijske vatre borci 7. vojvodanske dočekali su sa velikim olakšanjem. Gusti nemački strojevi približavali su im se sa neuobičajenom i pretećom vikom. U poređenju sa nesnosnom četvoročasovnom grmljavinom topova i snažnim eksplozijama, ta vika im se činila kao „pesma”. Ravna i požutela livada, obasjana bledunjavim sunčevim zracima i besprekoran nemački stroj ispred njih prosto su ih mamili na ivicu izrovanih rovova i grudobrana.

— Idu kao na paradu — reče Đuka Uskoković svoje komandiru Iki Svilokosu... I kao poručeni... Da im

¹ Arhiv Muzeja radničkog pokreta i narodne revolucije Vojvodine, br. 4/347.

se naplatimo za svu ovu prolivenu krv i za probijene bubne opne.

Borci su savnjivali svoje nišane i pripremali se za odbijanje juriša. Posmatrali su svoje rukovodioce. Niko nikog ništa nije pitao. Komandovalo se pogledom i rukom, a naređenje izvršavalo — ćutke. Kontuzovani borci zurili su u svoje komandire jer su znali da pre njih ne smeju otvoriti vatru. A komandiri su čekali — na znak komandanta bataljona. Ovi su, opet, čekali da se gusti stroj zelenih uniformi što više približi i odmakne od šume.

Izvučen na čistinu, neprijatelj kao da je osetio šta mu se sprema. Zbunjivala ga je ova tišina. Glave boraca izvirivale su iz mnogobrojnih rupčaga i granatama preoranih rovova. Korak „velikih nemačkih majstora” postajao je sve nesigurniji, a buka sve manja. Gotovo su se utišali. Stotinak metara od naših položaja, Nemci trkom krenuše na juriš. Trenutak kasnije pokosi ih sasredena vatra naših mitraljeza i plotunska vatra streljačkih vodova, pa se preživeli požuriše da se što pre dohvate šume i svojih polaznih položaja.

Ocenivši da je neprijatelj iznenaden i pokoleban neočekivanim otporom naših boraca, komandant brigade Milan Ješić Ibra izdao je naređenje 3. i 4. bataljonu da odmah predu u protivnapad i da se po mogućnosti dohvate šume Blaževice. Istovremeno je i 1. bataljon 209. sovjetskog puka, podržan sa nekoliko tenkova, preduzeo napad sadejstvujući našim jedinicama duž pruge.

Nemci su brzo reagovali. Da bi zaustavili naš protivnapad, hitno su iz Zmajevca ubacili najbliže delove 13. SS „Handžar” divizije. Sredivši svoje redove, sačekali su naše bataljone jakom vatrom, koja je postajala sve gušća i ubitačnija sa pristizanjem njihovog pojačanja i našeg približavanja ivici šume. Livada se ponovo pretvorila u krvavo strelište. Ovoga puta pokretnu metu predstavljali su naši borci. Zbog sve većih gubitaka i sve žešće neprijateljske vatre, čete su zalegle na otvorenoj livadi. Ivica spasonosne šume bila im je nadohvat ruke, ali i gotovo nedostižna. I crvenoarmejci su zaustavljeni. Kraj nasipa železničke pruge dogorevala su dva sovjetska tenka i jedna samohotka.

MANEVAR IKINE ČETE I ĐUKINA POGIBIJA

U tom trenutku, komandant brigade, ne obazirući se na kišu metaka, potrčao je na levo krilo. Tamo se nalazila Ikina četa. Naredio mu je da sa svojom četom zaobide neprijateljsko desno krilo i napadne ga s leđa. Da bi maskirao ovaj manevar i odvratio pažnju od Ikine čete, ostalim jedinicama je naredio brzu paljbu.

Vičan ovom poslu, Ika je brzo savio četvu u kolonu i, povijen u pasu, naredio borcima da ga tiho slede. Bez ijedne reči i pogovora borci su puzali i pretrčavali brisani prostor i pratili svog komandira u stopu.

Koristeći oskudno vrbovo rastinje, rovove i desnu obalu kao zaklon, Ika je vešto zaobišao desno neprijateljsko krilo. Okrenuvši četvu nadesno, dobio je razvijeni streljački stroj... i podigavši ruku, krenuo na juriš.

Iznenadeno pojavom Ikine čete u svojoj pozadini i na boku, neprijateljsko desno krilo počelo je da se lomi, povija i povlači. Ali ne zadugo. Čim je ocenio da je ovde reč o manjem, ali vrlo opasnom prodoru naših snaga, nemački komandant je u tom pravcu hitno uputio svoju rezervu — 1. grenadirski bataljon iz sastava 131. pešadijskog puka. Levo krilo Ikine čete već je zašla duboko u neprijateljsku pozadinu, kada se, trčeći im u susret, ispred čete odjednom pojavio nemački streljački stroj... Razvila se kratka, ali žestoka borba — prsa u prsa, u kojoj je ranjen i komandir čete Ika Svilokos. Nedaleko od njega praznila je svoj poslednji šaržer Duka Uskoković Dada, partijski rukovodilac čete. Koseći neprijateljski stroj, poginula je stojeći, u skoku — kao ranjena tigrica. Pala je bez ijedne reči, daleko od crnogorskih planina, gde je rođena, i Bečeja, u kojem tek što se zadevojčila i postala skojevka.

Brojčano nadmoćniji Nemci uspeli su da zaustave prodor Ikine čete, ali ne i da je bace u Dunav. Preuzevši komandu umesto ranjenog komandira, vodnik Nikola Gundulić plotunskom vatrom i ručnim bombama zaustavio je neprijateljski protivnapad. Iako prepolovljena, Ikina četa je izvršila postavljeni zadatak i uspela da se održi na dostignutom položaju.

Obuhvatni manevar i prodor Ikine čete iskoristio je komandant brigade za obnavljanje juriša na čitavom

frontu. Znak za juriš dao je čim je obavješten o neprijateljskom protivnapadu. Iskoristivši kratkotrajnu pometnju na desnom neprijateljskom krilu, 3. i 4. bataljon uspeli su da se dohvate prvih neprijateljskih rovova i da se čvršće povežu sa Ikinom četom, koja se zadržala u jednom delu šume. U zauzetim i na brzu ruku preuređenim neprijateljskim rovovima punog profila bilo je mnogo sigurnije nego u prethodnim, izrovanim i prepunim leševa i ranjenika. Nemci su ovde izgradili i veći broj skloništa za zaštitu od ruske artiljerije, koji su sada dobrodošli našim borcima.

Ubrzo je neprijateljska artiljerija smanjila svoje daljinare za novih 500 metara i počela novu kanonadu po 3. i 4. bataljonu. Očigledno se nisu mogli pomiriti sa gubitkom prednjih položaja, posebno u isturenom delu šume, gde se uklinila Ikina četa. Odavde se našim jedinicama otvarala mogućnost za dalji prodor u pravcu Zmajevca.

U očekivanju narednog neprijateljskog protivnapada, komandant 7. brigade naredio je 2. bataljonu da kao brigadna rezerva bude spreman za hitnu intervenciju. Kroz sve žešću neprijateljsku artiljerijsku vatru, jedinicama u prvoj borbenoj liniji doturena je municija, još nekoliko protivtenkovskih pušaka, tri teška mitraljeza i nešto suve hrane.

Tačno u 16.00 časova neprijateljska artiljerija se ponovo utišala, da bi odmah bila prebačena po dubini Vrbovog rita. Istovremeno je sa ivice šume krenuo zbijeni neprijateljski streljački stroj, ali manje samouveren. Jer, očigledno, išli su na klanicu . . .

Kosi crvenkasti zraci novembarskog sunca na zalazu zlokobno su svetlucali na isukanim bajonetima i šlemovima nemačkih grenadira. Na levom krilu čuli su se divljački uzvici fesaroša i ustaša.

Ugledavši streljački stroj kako izbija na livadu, borci u rovovima ponovo oživeše i nakon kraćeg izvirivanja iza grudobrana primiriše se. Stariji i iskusniji rutinski su škljocali zatvaračima, popravljali nišane i skidali žutu, lepljivu ilovaču sa oružja. Mladi, neiskusniji nastojali su da oponašaju starije. Mnogima od njih ovo je bila prva borba. Nikad dotle nisu imali prilike da ovako usred dana i kao na dlanu vide guste neprija-

teljske redove u klasičnom borbenom poretku. Bilo je i takvih koji su teško sakrivali svoje uzbuđenje. Hrabri-
la ih je mirnoća starih boraca i staloženost rukovodilaca.

U istoriji ratova i literaturi opisani su ovi trenuci iščekivanja neposredno pred okršaj. To je presudan psihološki momenat koji je veoma važan za konačan ishod bitke. Dobija je onaj koji duže sačuva nerve. Ovi se trenuci i najduže pamte, njih je i najteže opisati. Ko samo jednom doživi takav trenutak, čini mu se kao da se njegovo sećanje ovde prekida. Ostaje utisak kao da se čitava borba sastojala iz tih trenutaka, kada je čovek bio suočen oči u oči sa neprijateljem i smrti koju je on nosio na svojim bajonetima.

Čim je neprijateljski streljački stroj izbio na livadu, zahvaćen jakom vatrom naših i ruskih minobacača, brzo je počeo da se lomi i povija. Neosporno je bilo da neprijatelj čini očajničke napore da probije osnovicu našeg mostobrana i opet preuzme izgubljenu inicijativu. Potvrda ovog našeg zaključka mogao bi biti odgovor na pitanje: zašto je neprijatelj baš na ovom najužem i najnepovoljnijem delu fronta, preko dobro branjene livade i Vrbovog rita, na kojem nije mogao razviti krupnije snage, ni potpuno iskoristiti svu svoju tehniku, posebno tenkove i samohodna oruda, tako usporo napadao i trošio svoje inače oskudne i dragocene rezerve. Doduše, to je bio i najkraći pravac koji je izvodio na Dunav i na mesta našeg prelaza. Ali sa vojničkog gledišta, to je bio i najnepovoljniji taktički pravac i njegov se izbor teško može braniti, pogotovo u uslovima kada je branilac, u ovom slučaju 73. gardijska divizija, čvrsto držao severni deo Belomanastirske grede.

Sta je onda bio razlog ovakve upornosti generala Felmija?

Nakon toliko neuspelih pokušaja i odbijenih protivnapada, možda je nemačkim generalima bila potrebna jedna pobeda, jedan uspešan protivnapad, makar i sa ograničenim ciljem. Trebalo je učvrstiti poljuljani moral nemačkih vojnika i sačuvati ih od demoralizacije, koja je najpre zahvatila mađarske i kvislinške formacije. Sa druge strane, nemački general je bio vrlo dobro obavešten o protivničkim snagama na ovom delu fronta. Znao je takode, da je „na brdu”, u rejonu kote 169,

ešalonizirana po dubini jedna kompletna divizija. A zapadno od nje još jedna. Morao je znati da je tamo i težište odbrane 64. sovjetskog korpusa, sa brojnim protivtenkovskim orudima, „zisovima“, ukopanim samohotkama, artiljerijom. On je, isto tako, dobro znao da se duž železničke pruge i u Vrbovom ritu nalaze delovi 51. vojvodanske divizije NOVJ.

Za ovog vazduhoplovnog generala (tek nešto više od mesec dana u Jugoslaviji) to su, po svoj prilici, još bili partizani koji se dobro snalaze u pokretnim i napadnim dejstvima, ali ne i na čvrstim pozicionim frontovima. Dakle, njegova odluka se najverovatnije temeljila na pogrešnoj proceni borbene vrednosti naših jedinica. Time se jedino može objasniti zašto je vrh neprijateljskih protivnapada najčešće bio usmeren na deo fronta koji su branile naše jedinice, čak i onda kada su svi argumenti bili protiv izbora takvog pravca udara.

Ali svaka greška se plaća, a greške pretpostavljenih u ratu plaćaju se životima potčinjenih. Odbijajući mnogobrojne protivnapade i neodstupivši pri tome ni koraka, jedinice 51. divizije NOVJ već tada su pokazale da ni u čemu (osim, naravno, u nedovoljnom iskustvu za frontalne borbe, posebno u neshvatanju uloge ukopavanja i maskiranja) ne zaostaju za proslavljenom gardijskom divizijom. Moral naših boraca, njihova srčanost u napadu i upornost u odbrani nisu počivali samo na čvrstoj vojničkoj disciplini i odgovornosti za izvršenje zadatka. Oni su polazili iz srca naših boraca i duboke svesti da se bore u svojoj zemlji i za svoju zemlju. Ovu karakteristiku naše vojske, koju su još pretežno sačinjavali dobrovoljci, nisu često shvatili ni naši saveznici, a još manje je to mogao da shvati stari austro-ugarski i sada nemački general Felmi i njemu potčinjeni Hans Ginter fon Rost, koji se sada prvi put suočio sa jugoslovenskim „partizanima“.

Nakon ovog napada, koji se ponovo završio neuspehom Nemaca, kao i svi prethodni, nešto je ipak počelo da se menja. Vrhovi nemačkih napadnih klinova nisu više tako često i gotovo isključivo bili usmeravani na deo fronta gde su se nalazile naše jedinice.

Sledeći talas je išao pravo na četu Nikole Lekića. Taj prekaljeni partizanski borac, ranije neustrašivi

mitraljezac, a sada komandir 3. čete 4. bataljona, kao da je odavno čekao baš taj trenutak. Livada na kraju Vrbovog rita pružala mu je izvanrednu mogućnost da omrznutim Svabama skupo naplati sve što su učinili njegovoj porodici i njegovim Irižanima. Sa njemu svojstvenom mirnoćom prišao je najbližem „šardžiji”. Bez reči mu je pružio svoj automat i uzeo njegov mitraljez. Ščepavši „šarac” obema rukama, kao da je dobio neku nadljudsku snagu. Š njim se osećao nepobediv, s njim se proslavio u brigadi, s njim je bio u svom elementu. Rutiniranim pokretom škljocnuo je zatvaračem, bacio letimičan pogled na podeok nišana a preko njega na neprijateljski streljački stroj. Zabacivši glavu malo unazad, uputio je još jednom starešinski i ohrabrujući pogled svojoj već proredenoj četi i doviknuo borcima:

— Ne pucaj pre mene! — zatim se sklupčao, kao panter kad vreba plen, na platou mitraljeskog gnezda zaštićenog grudobranom.

Borci su imali neograničeno poverenje u svog komandira. Voleli su ovog jednostavnog i otresitog sremskog seljaka, škrtog na rečima, hrabrog i oštrog u borbi, a blagog i uvek raspoloženog van borbe. Besprekorno su izvršavali njegova naređenja koja su više osećali nego čuli. I ovoga puta oni su odmah shvatili njegovu nameru. Zato su mirno čekali na reski rafal Lekićevog mitraljeza. Čekao je i Lekić, i puštao da mu se neprijatelj što više približi.

Nemei su već bili na stotinu metara od rovova i lepo su se raspoznavala njihova lica, zajapurena od trčanja. Verovatno iznenadeni ovom tišinom, nemački oficiri su na trenutak neodlučno zastali iza vojnika, ali su se i dalje čule njihove oštre komande: „Los! Los! Vorwärts!” ...

Lekić je i dalje čekao. Na pedesetak metara od rovova, neprijatelj se pripremao za poslednji skok. Trčeći, u zubima su nosili končaste krajeve osigurača rčnih ofanzivnih bombi i dobro poznatih „hand-granata”. Bili su sigurni u svoj uspeh.

Tada se desilo nešto što ni Nemci, a ni borci 3. čete nisu očekivali. Lenjo i staloženo, kao da se pred njim nalazi čopor zečeva, a ne buljuk razjarenih Nemaca, Lekić se uspravio iza grudobrana, sa „šarcem” u ruka-

ma. Oslonivši se čvrsto na svoje raskrečene, krive i čvornovate noge, istog trenutka je pustio dugi rafal prema neprijatelju, koji se već približio na tridesetak metara. Opčinjeni ovim postupkom, Nemci su neodlučno zastali. Lekićevi borci su učinili isto što i njihov komandir.

Za trećom četom ponele su se i ostale. Ubrzo se ovaj neprijateljski napad, jedan od najjačih, pretvorio u bezglavo bežanje. Bacajući oružje i opremu, proređeni nemački stroj je panično grabio preko zloćudne livade da bi se dočepao spasonosne šume Blaževice. Usled nepreciznog gađanja iz stojećeg stava, sutona koji se brzo spuštao i odluke komandanta brigade da se ostane na istim položajima, neprijatelj se spasao od većeg poraza. Kasnije se pokazalo da je ta odluka komandanta brigade bila umesna, jer je sledeći neprijateljski ešelon već izbijao na ivicu šume s namerom da učvrsti uspeh svog prvog ešelona. Međutim, zbog meteža i panike koja je zahvatila njegov prvi streljački stroj, neprijatelj je odustao od te namere i ostavši na ivici šume, prešao je u odbranu. Pripremao se da odbije naš protivnapad.

Tako se završio i ovaj drugi novembarski dan u Vrbovom ritu, kraj Batine. Uskoro je suton sakrio krvavo razbojište...

„... Noć se polako spuštala i artiljerijska vatra je jenjavala. Lekić je sedeo na grudobranu rova. Gledao je zalazak crvenog sunca pozne jeseni. Tamo, desno, ležalo je mrtvo selo Batina. Pogled mu pade na kolena, na iscepane i krvave pantalone. Pipao se po nogama, po telu. To nije bila njegova krv. Pokušao je da sredi misli. „Ne, nećeš ti ovo preživeti, Nikola, ovo je strašnije od svega do sada. Nikada nisi izgubio pola čete za jedan dan’...“

Borba je prestala. Zatišje pred novu buru. Ranjenici u rovu su ječali, previjeni ili neprevijeni. Lekić diže glavu, pogled mu pade na priliku, koja se na desetak metara udesno nazirala u mraku, oslonjena ledima na nasip pruge. Sedela je i posmatrala.

— Šta radiš tamo, kog davola? Milane? Silazi u rov, sklanjaj se!

Borac je i dalje mirno i nepomično sedeo. Lekić oseti kako ga obuzima bes. U tri koraka se našao kod borca i grubo ga zgrabio za ruku. Hteo je da opsuje, ali reč mu zasta u grlu. Milanova ruka bila je hladna...¹

Bila je to prva relativno mirna noć od početka batinske bitke koja je borcima donosila dugo priželjkivani predah. Noćnu tišinu poremetio bi po neki mitraljeski rafal sa Batinske grede, usamljena topovska granata i prigušen jauk ranjenika sa livade. Da bi izbegao nepotrebne gubitke od naredne artiljerijske i avijacijske pripreme, komandant brigade je u rejon železničke stanice povukao 3. bataljon, tako da je na položaju u Vrbovom ritu ostao samo 4. bataljon. (Pri povlačenju u rezervu 3. bataljon je pokupio i sve ranjenike razbacane po Vrbovom ritu.)

Već je rečeno da je sovjetska komanda, zbog izuzetno teških i krvavih borbi na batinskom mostobranu, bila prinudena na korigovanje prvobitnih planova i na pregrupisanje jedinica. Batinski mostobran, koji je, uprkos velikim žrtvama, značio početak uspeha i koji je pružao i najbolju perspektivu za razvoj krupnijih snaga na desnoj obali Dunava, dobio je primaran značaj. Na njega su upućene glavne snage 57. sovjetske armije. Međutim, komanda armije nije zapostavila ni preostale pravce, pre svega mohački i apatinski.

Da bi olakšao proboj neprijateljske odbrane oko mostobrana na liniji: Draž—Zmajevac, komandant armije general Sarohin naredio je 75. streljačkom korpusu da sa 236. streljačkom divizijom, uzetom iz rezerve 57. armije, proširi mostobrane 74. streljačke divizije i počne forsiranje Dunava na sektoru između Apatina i Kupusine.

Oslabljenom 75. streljačkom korpusu, iz čijeg sastava je 14. novembra izvučena 233. streljačka divizija i prepotčinjena 64. streljačkom korpusu, dok je 299. streljačka divizija angažovana za obezbeđenje Dunava od Bačke Palanke do Batine, određena je za sadejstvo

¹ Odlomak iz ratne reportaže Z. Vukovića, „Pakao Vrbovog rita“, objavljene u listu „4. jul“, od 10. oktobra 1967. Nikola Lekić bio je tada komandir 3. čete 4. bataljona. U toj borbi je ranjen.

8. vojvodanska brigada 51. udarne divizije. Za podršku napada ostavljena je generalu Akimenku sva korpusna artiljerija, 25. protivtenkovski, 25. gardijski minobacački puk i ostala sredstva ojačanja, tako da su do 18. novembra na apatinski mostobran prebačene 372 artiljerijske i minobacačke cevi.

Da bi se oslobodila 299. streljačka divizija za produbljenje uspeha 75. streljačkog korpusa i obezbedio levi bok Trećeg ukrajinskog fronta na Dravi, iz Srema je hitno prebačena 16. vojvodanska udarna divizija.

Sa istim ciljem i 36. vojvodanska divizija prebačena je sa Sremskog fronta u širi rejon Bačke Palanke. U stvari, glavni zadatak 36. divizije biće sadejstvo sa 68. sovjetskim i 1. proleterskim korpusom NOVJ na vukovarskom pravcu sa leve obale Dunava radi izvršenja desanta kod Opatovca i Vukovara.

Na taj način je u drugoj polovini novembra čitav 12. vojvodanski udarni korpus NOVJ (sa oko 26.000 boraca) praktično bio angažovan u rejonu dejstva Trećeg ukrajinskog fronta i na izvršenju široko zamišljene planirane operacije za prodor sovjetskih snaga u južnu Mađarsku.

Uoči odlučujućih borbi na batinskom i apatinskom mostobranu u rejonu dejstva 57. sovjetske armije, iza 75. sovjetskog korpusa, već 18. novembra pojavila se 16. vojvodanska divizija.

„Vaša divizija sadejstvuje sa kozačkim generalom. Vaši zadaci isti. Prema dogovoru Kamenjar će se postaviti na prostoriju: Stapar—Doroslovo—Prigrevica—Sveti Ivan. On neka sarađuje sa generalom Akimenkom . . .” — kaže se u depeši Glavnog štaba Vojvodine upućenoj štabu 51. divizije.¹

Iz ovoga se vidi da je 51. vojvodanska divizija (bez 8. brigade) određena za sadejstvo sa 64. sovjetskim korpusom, a 16. vojvođanska divizija sa generalom Akimen-

¹ „Kozrački general” koji se pominje u depeši Glavnog štaba Vojvodine je komandant 64. sovjetskog korpusa, general A. Kravcov koji je tada nosio kozačku uniformu, pa je verovatno otuda i naziv „kozački general”. (Videti knjigu depeša GS NOV i PO Vojvodine, A VII, k. 951, reg. 2/37, k. 951/A, reg. 3/18—30, k. 295, reg. 5/1, k-589/B, reg. 10/9—14, 10/9—14, 10/9—15, k-915, reg. 3/47).

kom, odnosno sa 64. sovjetskim korpusom. Od 12. do 17. novembra, 16. vojvođanska divizija prebačena je u Novi Sad, odatle vozom do Sombora. Komandant ove divizije, narodni heroj Marko Peričin Kamenjar, izvestio je već 18. novembra Glavni štab Vojvodine da je svoju diviziju postavio u određeni prostor u širem rejonu Sombora.

OSMA VOJVOĐANSKA ULAZI U BORBU

Iako je jedna od najmladih (osnovana je 12. septembra 1944. godine), 8. vojvodanska udarna brigada je u to vreme bila brojčano i u pogledu naoružanja jedna od najjačih brigada NOVJ. Na dan uvođenja u borbu, 19. novembra, imala je 2.775 boraca, svrstanih u pet bataljona, jedan protivtenkovski divizion i jedan eskadron konjice. Od naoružanja je imala: šest topova PAK-88 mm, šest topova 40 mm, jedan top PA-40 mm, 17 teških i 11 lakih minobacača, zatim 22 protivtenkovske puške, 27 teških mitraljeza, 174 puškomitraljeza, 284 automata, više od 2.000 pušaka itd. (Najveći broj pešadijskog naoružanja bio je sovjetskog porekla, topovi su zarobljeni u Subotici, a konji u konjičkom eskadronu rekvirirani su iz ergele „Zobnatica“.)

Ako se ima u vidu da su 236. i 74. sovjetska divizija bile brojčano oslabljene zbog teških borbi, a ljudske popune još nisu stigle, onda se ojačanje 75. korpusa Osmom vojvođanskom brigadom pokazalo kao celishodno rešenje.

Na početku batinske operacije, kao što je već rečeno, 8. vojvodanska brigada bila je upućena na mohački pravac, tj. na sektor Hercegsanto—Mohač, ali je već 13. novembra povučena sa tog sektora i prikupljena na očekujućem rejonu u Bezdan—Kolūt—Bački Breg radi prebacivanja na batinski mostobran.

I konačno 15. novembra 8. brigada je dobila i treći put naredenje da promeni položaj. Ovog puta je sa batinskog upućena na apatinski pravac.

Po pristizanju u selo Kupusinu, naređeno je štabu 8. brigade da se odmah poveže sa štabom 236. sovjetske divizije, koja je već bila na levoj obali Dunava, u rejonu Apatina. Nakon toga, štab 51. divizije naređio je štabu brigade da odmah i izvrši organizaciju prebacivanja na desnu obalu Dunava radi proširenja postojećeg i stvaranja novog mostobrana za razvoj glavnine 75. sovjetskog korpusa.

U toku marša iz Bezdana do Kupusine 8. vojvodansku brigadu je otkrila i iznenadila neprijateljska avijacija. Nakon četiri uzastopna žestoka bombardovanja brigada je imala deset poginulih i deset ranjenih vojnika i 60 ubijenih konja.

Nakon završenih priprema, u noći između 18/19. novembra, 4. bataljon 8. vojvodanske brigade uspešno se prebacio na desnu obalu Dunava (istočno od Kupusine), kod Pumpe na rukavcu Stari Dunav. Išli su pravo na parobrodsku stanicu Kazuk, gde se nalazio mali mostobran 74. divizije. Posle ogorčenih uzastopnih juriša bataljon je uspeo da ovlada utvrđenim nasipom južno od industrijske pruge koja kod Kazuka izbija na Dunav. Severno od 4. bataljona uspostavili su mostobran i delovi 236. sovjetske divizije. Rano ujutro, 19. novembra, na mostobran je prebačen i 1. bataljon 8. brigade, koji je poseo položaj između 4. bataljona 8. brigade i 236. divizije.

Teren na desnoj obali Dunava, južno i severno od Kazuka i uskotračne pruge, bio je krajnje nepogodan za forsiranje i osvajanje mostobrana. Tu, bukvalno, nije bilo nijednog većeg komada suve i čvrste zemlje. Na sve strane se pružao glib i voda, čija je dubina negde iznosila i do dva metra. Puteva na mostobranu nije bilo. Močvarno tlo propadalo je pod nogama. Birajući busenje na koje će stati, držeći se za žbunje, vojnici su sporo napredovali, prenoseći na sebi oružje i municiju.

Mada je u šumi Kazuka još 18. novembra uspostavljen manji sovjetski mostobran, zbog nepovoljnosti zemljišta ispred njega, Nemci, nisu ovde očekivali upotrebu naših većih snaga, posebno oklopnih. Za svaki slučaj, oni su svaki komadić zemlje iskoristili za rovove i za utvrđivanje svojih položaja. Glavni položaji su im bili na

nasipu industrijske pruge. Bili su dobro naoružani automatskim oružjem i sredstvima za blisku borbu. Na svakih pet mitraljeza imali su po jedan top za neposredno gadanje. Mnogobrojni rukavci Dunava i njihove zapadne obale iskorišćeni su za podizanje uzastopnih odbrambenih položaja. Povrativši se od prvog iznenađenja, Nemci su borcima 8. vojvodanske brigade pružili žilav otpor. Ocenili su dobro značaj ovog odseka fronta za dalju sudbinu njihovih snaga na batinskom mostobranu, u Baranji i južnoj Mađarskoj uopšte. U toku istog dana Nemci su na ovom sektoru izvršili nekoliko snažnih protivnapada. Karakter i težina borbi na apatinskom mostobranu u toku 19. novembra može se sagledati iz pomenutog Operativnog dnevnika komande Jugoistoka:

„... Već od jutarnjih časova 19. XI protivnik je počeo jake napade sa mostobrana zapadno od Apatina i s. Batine, uz podršku borbene avijacije koja je napadala u talasima, artiljerijske i minobacačke vatre. Napad je svuda krvavo odbijen ...

... Na nepreglednom i barovitom zemljištu kod Kažuka neprijatelj je uspeo da snagama jačine puka prede preko nasipa na Dunavu u pravcu zapada, ali je napadom koji je odmah usledio — odbačen natrag na zemljište oko reke.”¹

Nemci su grčevito branili svaku stopu nasipa pored Dunava. Bilo je potrebno uložiti ogromne napore i podneti velike žrtve da bi se ovladalo ovom uskom trakom zemlje koja je dominirala desnom, močvarnom obalom Dunava. Na nekim mestima položaji 1. i 4. bataljona 8. brigade bili su svega 20—50 metara od neprijateljskih rovova, a negde ih je razdvajao samo nasip. U trodnevnom jurišima, kojih je bilo i po sedam u toku jednog dana, bataljoni 8. vojvođanske brigade imali su 234 bor-

¹ Videti NAV, NT: 311, f. 191, Operativni dnevnik Komande Jugoistoka za 19. XI 1944.

ca izbačena iz stroja. Gušajući se sa neprijateljem po blatnjavim kanalima, brigada je do 21. novembra uspela da ovlada većim delom nasipa.

Prvu četu 4. bataljona 8. brigade pohvalio je komandant susednog ruskog puka za izvanredno držanje i upornost pri zauzimanju nasipa. Komanda 236. sovjetske divizije, čije jedinice dotle još nisu ovladale nasipom, iskoristila je ovaj uspeh 8. brigade za prebacivanje svojih novih jedinica i za dejstvo duž nasipa u pravcu Monjoroša. Neprijatelj je bio primoran da na ovaj sektor dovede neke jedinice 117. lovačke i preostale bataljone Branderburške divizije, koji su se nalazili na obezbeđenju Dunava kod Vukovara.

Istakli bismo još jedan slučaj koji zaslužuje posebnu pažnju. Reč je o podvigu puškomitraljesca desetara Radisava Slepčevića Letrike, rodnom iz sremskog sela Budanovci. Nakon šestog neuspelog juriša na „dambu”, Letrika je dohvatio svoj puškomitraljez i, gazeći vodu do iznad pojasa, sa svojim pomoćnikom, uspeo je da se kroz kišu metaka dovuče do okuke nasipa. Sa nekoliko ručnih bombi uništili su posluhu neprijateljskog mitraljeza i uskočili u njegov rov. Odavde su uspeli da flankirajućom vatrom očiste oko stotinu metara nasipa i da se održe na njemu do narednog juriša svoga bataljona. Efikasnom vatrom omogućili su ostalim borcima da zauzmu deo nasipa i očiste ga od neprijatelja. Radostan što je najzad osvojen komad suve zemlje i „pravog” mostobrana, komandant 236. divizije pukovnik Kuližički došao je do hrabrog puškomitraljesca 8. brigade i pred svim borcima prikačio mu sovjetski Orden za hrabrost.

Pogrešili bismo kad ovde ne bismo istakli i podvig jednog sovjetskog podoficira, komandira odeljenja iz 8. streljačke čete, 109. streljačkog puka 74. sovjetske divizije. Reč je o Ivanu Georgijeviču Ivanilovu, mladom sovjetskom kolhozniku iz sela Komsomolska u orlovskoj oblasti.

Devetnaestog novembra, jurišajući sa 1. bataljonom 8. vojvodanske brigade na utvrđene neprijateljske položaje na „dambi”, Ivanilov je, gazeći vodu do guše, u toku noći izbio u neposrednu blizinu još jednog nemačkog mitraljeskog gnezda. Da bi uništio njegovu posadu,

koja je imala nadvišavajući položaj, Ivanilov se popeo na drvo. Tu je sačekao dan i preciznom vatrom iz svoga automata uništio celokupnu posadu neprijateljskog mitraljeza. Iako ranjen i otkriven od neprijatelja, Ivanilov je i dalje ostao na drvetu i nije neprijatelju dozvolio da priđe uništenom mitraljeskom gnezdu sve dok njegovi drugovi nisu izbili na nasip. Za ovaj podvig Ivanilov je dobio najviše sovjetsko odlikovanje — Zlatnu zvezdu, heroja Sovjetskog Saveza.

DAN SOVJETSKE ARTILJERIJE

Istovremeno sa forsiranjem Dunava i uvođenjem u borbu na apatinskom mostobranu 8. vojvodanske brigade i 236. sovjetske divizije počeo je i opšti napad naših i sovjetskih snaga na batinskom mostobranu. Cilj ovog nastupanja, koji je zapovešću komandanta Trećeg ukrajinskog fronta, maršala Tolbuhina, pomeren sa 18. na 19. novembar ujutru, bio je probijanje neprijateljske odbrane kod Batine i Apatina i stvaranje uslova za uvođenje u borbu drugih ešelona korpusa i 57. sovjetske armije. (Nepoznati su pravi razlozi pomeranja vremena proboja sa 18. na 19. novembar. Po svemu sudeći, do toga je došlo zbog nedovoljnog vremena za pripreme i koncentraciju snaga za proboj.)

Žestoke dvodnevne borbe u toku 19. i 20. novembra pokazale su, međutim, da nije tako jednostavno probiti jaku i dobro organizovanu neprijateljsku odbranu čije se težište oslanjalo na dominantne visove Trojnaš (tt. 205) i Kraljev Stol (kota 206). Nemci su vrlo dobro shvatili i ocenili značaj linije Zmajevac—Draž, pa su uložili poslednje napore da je što duže zadrže u svojim rukama. Oni su, isto tako, vrlo dobro znali da se posle proboja ove relativno kratke linije (oko 4—5 km), gde brojčana i tehnička nadmoć Sovjetske armije zbog skučenosti prostora nije mogla doći do punog izražaja, otvaraju vrata daljem prodoru kroz južnu Mađarsku prema Budimpešti. To se, uostalom, i zvanično konsta-

tuje u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka, gde je 20. novembra zabeleženo:

„Borbe na severnom krilu Komande Jugoistok ušle su u odlučujuću fazu. Neprijatelj kod Apatina ima 2 divizije. Kod Batine je angažovao najmanje 2 divizije i još dovodi divizije. Može se računati sa ukupno 12 neprijateljskih divizija. Neprijatelj ima nameru da sa osvojenih mostobrana izvrši prodor prema zapadu. Komanda 2. oklopne armije je izvukla i dovela ovamo poslednje snage iz Srema, ostale delove Branderburške divizije, koji su vršili obezbeđenje Dunava, i ostale delove 117. divizije, koji su vršili obezbeđenje na Drini. Strepnje Komande 2. oklopne armije da može doći do pokreta unazad bile su opravdane... Težište borbe odsada leži na 68. armijskom korpusu...”¹ (sve podvukao N. B.)

Prvog dana nastupanja (19. novembra) težište napada naših i sovjetskih snaga na batinskom mostobranu bilo je na unutrašnjim krilima 73. i 233. sovjetske divizije. Neprijatelj je izdržao snažnu, viščasovnu, ali i nedovoljno efikasnu artiljerijsku vatru i uspeo da odbije sve napade naše i sovjetske pešadije podržane artiljerijom i avijacijom 17. sovjetske vazduhoplovne armije pod komandom generala Sudeca.

Na sektoru 3. bataljona 7. brigade vođene su toga dana žestoke borbe, severno od komunikacije Batina—Draž.

Jutro 19. novembra sovjetski artiljerci su dočekali u svečanom raspoloženju. U svim komandnim baterijama i štabovima diviziona uključene su radio-stanice preko kojih je Radio-Moskva emitovala pozdrave iz domovine i čestitke glavnokomandujućeg sovjetskih oružanih snaga, upućene pripadnicima proslavljene „kraljice rata” — povodom Dana sovjetske artiljerije.

U svim artiljerijskim jedinicama, po rovovima i uvalama, na borbenim položajima održani su kratki mitinzi, zatim je pala komanda: „Na svoja mesta!”

¹ Videti NAV, NT. 311, f. 191, str. 407, 399. prevoda.

Topovske i minobacačke cevi i gomile mesinganih čaura i granata presijavale su se na oskudnim zracima novembarskog sunca, koje se na trenutke pojavljivalo kroz tmurne jesenje oblake i krošnje šumskog drveća. Dugo su u toku prethodne noći artiljerci čistili i podmazivali svoja oruđa, proveravali nišanske sprave, amortizere, sisteme za opaljenje i komandovanje. Jedva su dočekali jutro i komandu: „Oganj!”

Bio je to zaista dotle neviden prizor. Kao da se sam pakao otvorio. Zemlja je podrhtavala od eksplozija i stotine tona iskidanog metala. Vatra je postajala sve žešća, da bi je s vremena na vreme dopunili dirigovani rafali „kaćuša”. Iznad neprijateljskih rovova, visoko u nebo podigao se neproziran zid od dima i kiselastih gasova sagorelog eksploziva, koji su štivali za oči, punili pluća i otežavali disanje.

U trenutku kada je artiljerija prenosila moćnu vatrau po dubini neprijateljske odbrane, na nebu su se pojavili avioni sa crvenim petokrakama. Bili su to „štormovici” 17. vazduhoplovne armije. Za ovih desetak dana borbe naši borci su već bili navikli da vide uglavnom nemačke avione, utoliko su radosnije sada pozdravili eskadrile poručnika Soldatova i kapetana Jevdokimova. Uprkos slaboj vidljivosti zbog magle, dima i gustih oblaka, koji su prekrili batinski mostobran, sovjetski „štormovici” su se orijentisali po ciljevima koje je i dalje tukla njihova artiljerija. Kotu 205 sada je obavio dim od eksplozija avionskih bombi. Nema, verovatno, nisu očekivali ovako snažan i iznenađan vazdušni udar. Njihova protivavionska artiljerija bila je pripremljena i usmerena na gaganje zemaljskih ciljeva, pre svega na sovietske samohotke, koje su već izbijale na polazne položaje svoje pešadije. Stoga su hitno zatražili intervenciju svoje avijacije, koja je dotle gotovo suvereno vladala baranjskim nebom, jer su njihovi aerodromi bili bliži frontu od sovjetskih.

Kratkotrajni vazdušni udar i početak dejstva artiljerije za neposrednu podršku i praćenje pešadije bio je ujedno ugovoreni znak za opšti juriš naše i sovjetske pešadije. Iz hiljade grla začulo se gromoglasno „ura!”

propraćeno dugim rafalima mitraljeza sa isturenih vatrenih položaja.

Uprkos neviđenoj koncentraciji artiljerijskog oruđa i uraganskoj vatri kojom su sovjetski artiljerci nastojali da što dostojnije obeleže Dan sovjetske artiljerije, efekat nije bio onakav kakav se očekivao. Neprijatelj je, po svoj prilici, uočio naše pripreme i gomilanja velikog broja artiljerijskih i minobacačkih jedinica na mostobranu, posebno na ivici šume i na komunikaciji Beždan—Batina. Preko svoje obavestajne službe mogao je saznati i vreme početka planiranog napada. Još u toku noći on je sa prednje linije odbrane izvukao svoje jedinice na drugi odbrambeni položaj, ostavljajući u prvoj borbenoj liniji samo dežurne jedinice, osmatračice i automatsko oružje koje je dejstvovalo povremeno i sa rezervnih vatrenih položaja. Tako se desilo da je neprijatelj pretrpeo relativno male gubitke. Doduše, cela prva neprijateljska linija je izrovana, uništene su njegove dežurne jedinice, osmatračice i vatrena sredstva koja su se tu zatekla, ali čim je naša vatra počela da se pomera po dubini njegove odbrane, neprijatelj je ponovo poseo prvu odbrambenu liniju. Njegova odbrana bila je, dakle, postavljena tako da je maksimalno iskoristila prednost ispresecanog zemljišta, mnogobrojne useke, vododerine, veštačka skloništa i ostale zaklone. Time se jedino može objasniti zašto su uzastopni napadi naše pešadije krvavo odbijani i što u toku 19. novembra nisu postignuti očekivani rezultati. Čak i tamo gde je juriš naše pešadije bio obilato podržan sovjetskim tenkovima i samohotkama, on se lomio na neverovatno žilavoj i upornoj odbrani neprijatelja. Čim bi se pojavili iza železničkog nasipa, okuke ili na otvorenom prostoru, na sovjetske motomehanizovane delove otvarana je koncentrična, već planirana protivoklopna vatra. Najveći broj sovjetskih tenkova i samohotki već posle nekoliko minuta izbacivan je iz stroja na prilazima koti 205 i južno od železničke stanice.

GORELI SU I NEBO I ZEMLJA

Na dati signal bataljoni 7. brigade prešli su takode u napad na svom delu fronta, duž pruge i u pravcu šume Blaževice, usklađujući ga sa napadom 209. puka sa jugoistočnih padina Belomanastirske grede. Lekićeva četa je pri tom iskoristila tunel koji su u toku noći prokopali njegovi borci ispod železničkog nasipa. Dosadili su im nemački snajperisti i iznenadni prepadi neprijateljskih grupa i patrola koji su se privukli nasipu i zapipali ih ručnim bombama.

Sadejstvujući u napadu 209. puku, 3. bataljon 7. brigade krenuo je na juriš odmah pošto je artiljerija prebacila vatru po dubini neprijateljske odbrane. Čim se našao na otkrivenoj blatnjavoj livadi, Pirtićev 3. bataljon je bio prinuden da zalegne. Dočekan je neverovatno jakim koncentričnom, višekatnom, streljačkom i minobacačkom vatrom sa padina Belomanastirske grede. Delovi 209. puka uspeali su da oduzmu neprijatelju još jednu uvalu na desnoj strani puta prema Zmajevcu, ali su već na sledećoj morali ponovo da se ukopavaju. To je malo olakšalo položaj 3. bataljona, pa je Pirtić ponovo krenuo bataljon na juriš, ali je zbog velikih gubitaka opet morao da zastane.

Bricina četa je tom prilikom uspela da zauzme nekoliko isturenih rovova u podnožju Belomanastirske grede. U jedan rov uskočio je vodnik Cveja Radosavljević sa desetak boraca. Unakrsnom vatrom dobro postavljених puškomitraljeza i ručnim bombama, njegov vod je uspeo da odbije nekoliko neprijateljskih pokušaja da povрати izgubljene rovove. Kada im to nije pošlo za rukom, Nemci su na njih otvorili jaku minobacačku vatru. Tek šesta mina pala je pravo u rov. Cvejin puškomitraljez je ućutao. Olga Butraković, skojevski rukovodilac čete, ostala je na ivici rova, ne dajući znake života.

U nameri da spreči neprijatelja da ponovo ovlada Cvejinim rovom, komandir čete Ivan Opšić Brica ponovo je krenuo borbe na juriš. Na njegov poziv odazvale su se i ostale čete . . .

Istovremeno, i kao po dogovoru, na brdu je ponovo uzavrelo. U napad su opet krenuli pukovi generala Ko-

zaka. Desno od njih u borbu su uvedeni i tek prispeli delovi 19. streljačke divizije. Oni su sa 233. streljačkom divizijom napadali Draž i kotu 205 sa zapada. Neprijateljski front se ponovo ustalasio, povijao, ugibao i opet ispravljao. Grmljavina topova i minobacača, kloparanje samohotki i tenkova, zavijanje niskoletućih i obrušavajućih aviona dostiglo je kulminaciju. Gorelo je i nebo i zemlja...

Ovoga puta i u vazduhu se vodila ravnopravna bitka. Sovjetska avijacija uspela je u međuvremenu da približi svoje aerodrome frontu i pruži efikasniju podršku svojoj pešadiji. Naleti aviona smenjivali su se jedan za drugim. Tukli su kotu 205, Draž, Zmajevac i Kneževe Vinograde. Nemačka avijacija je i dalje tukla Batinu i položaje oko nje.

Naročito aktivna i efikasna bila je eskadrila poručnika Ivana Aleksejeviča Soldatova iz 607. puka 306. štormovičke divizije. Predvođeci grupu od šest „iljušina“ (Ilj-2), oni su bukvalno preorali kotu 205 i uništili dve nemačke baterije, a zapadno od Zmajevca još tri baterije poljskih topova. Eskadrili Soldatova pridružila se štormovička eskadrila kapetana Grigorija Petroviča Jevdokimova iz 449. bombarderskog puka. Udruženim snagama okrenuli su se tada prema Zmajevcu u železničkoj stanici u Kneževim Vinogradima. Tamo je uočena jača koncentracija neprijateljskih motomehanizovanih jedinica, artiljerije i dva ešelona pešadije. Ubrzo je stanica bila potpuno razrušena a pruga pokidana. Nemci su tada ubacili u borbu desetak „junkersa“.

Sovjetski „štormovici“ nisu ustuknuli. Prihvatili su borbu i uspeli da obore dva nemačka aparata, a ostale da nateraju u bekstvo. Bila je to prva vazдушna pobeda sovjetske avijacije na batinskom mostobranu. Neprijatelj se, međutim, nije pomirio s ovim trenutnim gubitkom prevlasti u vazduhu. Iskoristio je interval kada su sovjetski „štormovici“ krenuli do svojih udaljenih aerodroma radi goriva i municije pa je ponovo napao na batinski i apatinski mostobran. Nebo se opet zacrnilo od neprijateljskih „štuka“ i „junkersa“, i to upravo kada se naša pešadija našla na otvorenom prostoru, u jurišu pred neprijateljskim odbrambenim položajima.

Pored ubitačne vatre mitraljeza i minobacača, sada su je počeli mitraljirati nemački avioni uz istovremeno zasipanje teškim bombama.

Juriš boraca 7. brigade bio je snažan, ali je neprijateljska odbrana bila sve žilavija i sve ogorčenija. Nemci su sačekali da se naši borci odvoje od nasipa pruge da bi ih dočekali sasređenom vatrom. Barovitu livadu oko pruge prekrili su ranjeni i poginuli. O njihovom izvlačenju nije bilo ni govora. Juriši su se smenjivali jedan za drugim, čas na jednom, čas na drugom delu fronta.

Da bi se izravnao sa 4. i 2. bataljonom i gardijskim jedinicama na brdu, 3. bataljon je morao preći još 300 metara blatnjave livade. Tada su naišli nemački avioni. Posle svakog njihovog naleta ostajali su novi krateri i nove žrtve. Avionskim bombama uništene su i tri sovjetske samohotke koje su podržavale napad 3. bataljona.

Bricina četa je već izbijala na grudobrane drugog neprijateljskog položaja, kada je nemački rafal presekao život ovog neustrašivog komandira. Pao je uskačući u neprijateljski rov, dok su razjareni borci kundacima i bajonetima uništavali unezverene fašiste. Iz stroja je izbačeno još desetak boraca. Ranjen je i zamenik komandanta bataljona, Paja Pašćan, ubrzo pošto je preuzeo dužnost. Nije stigao ni da upozna sve komandire četa. Došao je toga dana sa još nekoliko rukovodilaca iz 16. divizije. Trebalo je, koliko-toliko, da nadoknade veliki gubitak rukovodećeg sastava 51. divizije.

Na polumrtvu Olgicu Butraković slučajno je naišao komandir 2. čete i primetio da je još živa. Pokušao je da je previje i zaustavi dalje krvarenje. Brzo se uverio da je to nemoguće. Imala je 18 rana i prelomljenu nogu. Naredio je dvojici boraca da je odnesu u brigadno previjalište. Uvijenu u cebe poneli su je preko barovite livade, gde su obojica ostala zatrpana od eksplozije avionske bombe. Ponovo je ostala sama, okružena mrtvim i ranjenim borcima. Dan se već bližio kraju kada je došla k sebi. Svud oko nje se prostiralo krvavo razbojište. Polusmrznuta, utrnulih udova, sa ranama koje su još krvarile, nije ni osećala bolove svog izlomljenog i beživotnog tela. Nije čula jezivo zavijanje nemačkih

„štuka” ni eksploziju avionskih bombi, mina i granata. Shvatila je da oni još uvek tuku i bombarduju livadu i železnički nasip, odakle je jutros sa drugovima krenula u napad. U groznici, na trenutak bi ugledala svoje drugove iz brigade, iz gimnazije, iz rodne Vašice i Suseka, gde joj je otac pre rata službovao. Setila se toplog naručja svoje majke i verenika Miloša, komesara 2. bataljona. Preko njenog bledog, lepog lica razlio se nežan i jedva primetan smešak.

— Mama! ... Miloše! ... Vode! ... Drugovi! — jedva su šaputale njene osušene usne.

Bauljajući pored ostavljene Olgice, jedan ranjeni borac 7. brigade čuo je njene tihe dozive. Prepoznao ju je i odmah potražio lokvicu vode da bi joj ovlažio ispućane usne i obrisao lice. I sam teško ranjen, ostao je pokraj nje sve do kraja napada i dolaska pionirskog voda.

U prostranom vinarskom podrumu, nedaleko od železničke stanice Batina, gde se nalazilo brigadno previjalište, ležalo je tridesetak ranjenika, Bačvana, Sremaca, Rusa. Smešteni su po razbacanim daskama, buradima ili, jednostavno, na vlažnu i raskvašenu zemlju. Deo podruma u koji su doneli Olgicu Butraković bio je nešto niži, pa su se k njoj slivali mlazevi krvi još neprevijenih teških ranjenika, pomešani sa crvenim baranjskim vinom koje je teklo iz buradi oštećene od eksplozije granata. Prezaposleno, malobrojno i premoreno sanitetsko osoblje nije moglo da pruži pomoć svim ranjenicima koji su pristizali u podrum. U poslednjem trenutku Olgica je izvučena iz poplavljenog dela podruma i upućena u somborsku bolnicu. Krajnjim naporima lekara ostala je živa, ali kao težak ratni invalid, bez jedne noge. Mladost i volja za životom pobedili su i ovoga puta. Posle rata udala se za svog ratnog druga, komesara 2. bataljona, koji joj je u tim teškim trenucima pružio ono što joj je bilo tada najpotrebnije — podršku i ljubav rodenu u borbi i u krvavim batinskim rovovima.

Osim neznatnog pomeranja 73. gardijske divizije i 7. vojvodanske brigade, duž komunikacije Batina—Zmajevac, izvestan uspeh imala je i 233. sovjetska divizija. Nastupajući preko močvarnog zemljišta i potesa Vrblje,

njeni delovi su uspeli da uz velike gubitke pridu glavnom neprijateljskom odbrambenom položaju kod sela Draž i da se ukline u njegov borbeni poredak u rejonu Kobilice. Ovo se kasnije pokazalo vrlo korisnim jer je na taj način otvorena mala breša na težištu neprijateljske odbrane. Ovladavši rejonom Kobilice, sovjetske snage su podišle kotama 205 i 206 sa severozapadne strane.

Prvi pokušaj da se posle dotle nevidene vatrene kanonade na Dan sovjetske artiljerije zauzme kota 205 i probije nova neprijateljska odbrambena linija, ostao je, kao što smo videli bez očekivanog uspeha. Pomenuli smo i neke razloge koji su uticali na ovakav razvoj borbe a neke je izneo i general Šarohin, komandant 57. armije.

Pošto je izgubio bitku za Batinu i najvažnije objekte sa kojih je neposrednim gadanjem kontrolisao levu obalu Dunava i naša mesta prelaska, neprijatelj nije smeo dozvoliti da izgubi i najvažnije geografske i taktičke objekte na grebenu Belomanastirske grede — kote 205 i 206. One su sada dominirale okolinom i bile kičma nove odbrambene linije neprijatelja. Ocenivši značaj ovih kota za organizaciju odbrane i dejstva u svim pravcima, neprijatelj je u toku prethodnih desetodnevnih borbi za Batinu danonoćno radio na njihovom utvrđivanju i uređenju. Uz pomoć mađarske vojske, mobilisanog stanovništva, zarobljenika i svojih inžinjerijskih i pomoćnih jedinica, ove kote su pretvorene u prave odbrambene bastione i utvrđene rejone. Tu je tada bilo težište odbrane 68. nemačkog armijskog korpusa. Ovde su, tako reći, preko noći osvanuli bunker i mnoga drveno-zemljana utvrđenja, iz kojih su štrčale cevi topova i mitraljeza spremne za dejstva u svim pravcima. Oko njih i kupastih vrhova kota, po sveže iskopanoj zemlji i grudobranima, ocrtavao se čitav splet zmijastih rovova i saobraćajnica iz kojih su bleskali vrhovi bajoneta i zelenkastosive obline šlemova nemačkih grenadira. Jednom reći, na ovim talasastim i vinogradima prekrivenim kotama nije bilo ni jednog prirodnog ili veštačkog objekta koji nije značaki pretvoren u objekat za borbu. Gotovo od presudnog značaja na ovim u to doba ogoljenim kotama bile su saobraćajnice, bolje reći, poduboko usečeni seoski putevi, koji su povezivali ovaj

sistem rovova i bunkera u dobru odbrambenu celinu. Poseban značaj imali su u tom trenutku i putevi sa kamenom podlogom, koji su kao neki bedem, sa svih strana ograđivali kotu i granali se od kote 153 u pravcu Draža i Zmajevca. Ti putevi i saobraćajnice omogućavali su ne samo prikriven saobraćaj i doturanje municije nemačkim jedinicama nego i manevar u svim pravcima. Oni su dobrim delom doprineli da je neprijatelj u toku viščasovne uraganske vatre sovjetske artiljerije, ne samo sačuvao svoju živu silu nego i bio sposoban da odbije prvi napad 73. i 233. sovjetske divizije. Štoga nije ni čudo što je pronicljivi general Kozak, komandant gardijske divizije, već posle prvog neuspelog juriša saopštio svojim saradnicima.

— Zauzećemo im puteve i izbaciti ih iz bunkera! Moramo im zaći iza leđa, pa tek onda poći na „visotu” — tako su ruski vojnici nazivali uzvišenja.

Govoreći o razlozima i uzrocima prvog neuspeha u napadu na kotu 205, komandant 57. sovjetske armije general Šarohin kaže:

„... Kako u početku nastupanja, tako i u toku njegovog razvitka, artiljerija predviđena za otvaranje vatre sa zaklonjenih položaja, usled slabo izvršenog artiljerijskog izvidanja, nije dobila konkretne ciljeve, već je otvarala *slabo efikasnu vatru po prostorijama* (podv. N. B.). Artiljerija, izdvojena za neposrednu podršku pešadije, zbog jesenje besputice i slabe organizacije sadejstva zaostajala je iza pešadije. Naišavši na organizovanu vatru neprijatelja, pešadija, lišena artiljerijske podrške, često se zaustavljala, nemajući mogućnosti da neutrališe vatrene tačke koje su ometale njen pokret...”¹

Iz dalje samokritičke analize ove faze bitke, čemu treba odati priznanje, general Šarohin kaže da je u tom trenutku zatajila organizacija sadejstva rodova i jedinica i iznosi nedovoljno poznavanje stvarne situacije i sporo reagovanje na novonastale promene.

¹ Šarohin, cit. delo, str. 54. i 55.

„... Komandanti delova i združenih jedinica nisu uvek znali stvarnu situaciju na frontu i zakašnjavali su sa izdavanjem odgovarajućih narednja...“¹

Pozitivna osobina sovjetskog komandnog kadra bila je u tome što je ono vrlo objektivno i kritički analiziralo svoje postupke, izvodilo potrebne zaključke i odmah reagovalo, elastično i fleksibilno prema stvarnoj situaciji. Izneli smo već neke primere u prilog ovoj konstataciji ne samo radi priznanja sovjetskom komandovanju već više radi isticanja jednog pozitivnog ratnog iskustva, kao faktora koji u datom trenutku može imati čak i presudan značaj. Ističemo ga i radi poređenja sa nemačkim komandovanjem, koje se u takvim situacijama ponašalo sasvim suprotno, sporo reagovalo i kruto se držalo svojih prvobitnih planova, čak i kada su bili u raskoraku sa stvarnom situacijom i postali neodrživi.

Ovu samokritiku general Šarohin je izneo ne samo sada, toliko godina posle rata, već je tog istog dana, tj. 19. novembra, posle neuspelog napada na kotu 205, sazvao Vojni savet štaba 57. armije, na kojem su analizirani uzroci neuspeha i sugerirano komandantu armije da donese odluku o produženju napada, uz uvođenje u borbu drugih ešelona korpusa i da otkloni uočene slabosti. Komandantu artiljerije, generalu Brejdu, naredeno je da poboljša izviđačku i osmatračku službu; da organizuje bolje sadejstvo sa pešadijom; da u borbeni redak pešadije uputi što više prateće artiljerije; da izbegava neefikasnu vatru po celoj prostoriji; da izbegava kontrabatiranje neprijateljske artiljerije, koja je, inače, zbog nedostatka municije ispoljila slabije dejstvo; da udovolji što većem broju zahteva pešadije da se tuku konkretni ciljevi, itd. Komandantima divizija i nižih jedinica naredeno je da privuku svoje štabove bliže prednjem kraju i svojim potčinjenim jedinicama; da za uništenje bunkera formiraju posebne jurišne grupe od strelaca, bombaša, pionira i plamenobacača itd. Od komandanta 17. vazduhoplovne armije, generala Sudeca, zatražen je još veći broj borbenih letova i efikasnija podrška

¹ Isto.

pešadije u napadu. Sada je to bilo i lakše jer su u međuvremenu izgrađena uzletišta u rejonu Sombora, Subotice i Zrenjanina.

Na istom sastanku Vojni savet 57. armije saslušao je i odobrio plan komandanta 64. streljačkog korpusa, generala Kravcova. On je bio vrlo jednostavan, bar što se tiče njegove osnovne zamisli: energičnim dejstvom 233. streljačke divizije, koja je preko potesa Kobilica i Ravnica napadala na kotu 205 sa fronta, odnosno sa severa, vezati osnovne snage neprijatelja, a zatim krilnim pukovima 19. streljačke i 73. gardijske divizije izvršiti dvostrani obuhvat obeju kota sa severozapada, jugoistoka i juga. Desnokrilni, 32. streljački puk 19. divizije i levokrilni, 209. puk 73. gardijske divizije dobili su u ovoj odluci posebnu ulogu. Oni su morali izvršiti najdublji prodor kroz neprijateljsku pozadinu, izložiti se najvećem riziku i, obezbeđujući bokove 64. korpusa, primiti na sebe najjače protivnapade neprijatelja. Sedma vojvodanska brigada dobila je u tom planu zadatak da produži svoje dejstvo duž komunikacije Batina—Zmajevac i, vezujući za sebe neprijateljske snage na ovom pravcu, da 209. puku olakša izvršenje zadatka.

KOTA 205.

Ostatak tog kratkog i kišovitog dana i noć uoči odlučujuće bitke protekli su u neobično živoj aktivnosti i grozničavim pripremama na obe strane. U zauzetim i popravljenim neprijateljskim rovovima u podnožju kote 205 i u prvoj borbenoj liniji, stotinak metara od neprijateljskih položaja, okupljali su se komandiri četa i vodova. Sa komandirima podržavajućih artiljerijskih jedinica oni su proveravali svoje zadatke.

Šućureni ispod ukrućenih šatorskih krila, na dnu blatnjavih rovova i useka puta održavali su kratke sastanke komunisti i komsomolci. Tu, pred Partijom, šibani hladnim vetrom i ledenom kišom, davali su svečane izjave i preuzimali najteže obaveze. Jedini zaključak tih sastanaka bio je: „Kotu moramo zauzeti!” Po pravilu,

na takvim sastancima, uoči najžešćih okršaja, primani su u Partiju svi koji su stekli uslove da budu u njenim redovima. U redove Komsomola primljen je i jedan broj tek pridošlih regruta; zaključeno je da se ovi mladići što pre osposobe i postanu dobri vojnici.

Izvršavajući postavljene zadatke, sa željom da što pre otkloni dotadašnje slabosti, načelnik artiljerije 57. armije, general Brejd, i njemu podređene starešine izvršili su još iste noći potrebna grupisanja i korekciju svoje vatre. Ništa se više nije prepuštalo slučaju, ništa nije bilo bez veze sa stvarnom situacijom na frontu i potrebama pešadije. Na levoj obali Dunava i na položajima artiljerije velikog dometa i reaktivnih minobacača ponovo su se ukazale gomile artiljerijske municije. Utanačen je plan sadejstva i sa pešadijom i sa avijacijom.

Da bi se ubrzalo prebacivanje preostalih delova korpusa i popuna municijom i materijalnim sredstvima, izvedeno je zamagljivanje odseka prelaza i pontonskog mosta, koji je te noći eksploatisan i opterećen kao nikad ranije.

Dvadeseti novembar 1944. godine duboko se urezao u sećanje boraca i učesnika batinske bitke. Tog hladnog novembarskog jutra, vatrom iz preko hiljade cevi sovjetske artiljerije i gardijskih minobacača počeo je proboj nemačkog „jugoistočnog bedema” na desnoj obali Dunava. Na svega nekoliko kilometara uskom prostoru, između sela Draž i Zmajevac, otvarao se prolaz Sovjetskoj armiji ka Beču i Budimpešti.

Dan je već uveliko osvanuo, a ova, dotle nečuvena kanonada, neprekidne eksplozije i zvižduci razbijenog čelika, ne samo da nisu prestajali već su postajali sve jači i nesnosniji. Vatreni udarci divizijske artiljerije smenjivali su se sa vatrenim valovima teških korpusnih haubica i dalekometne armijske artiljerije i 9. artiljerijske divizije proboja. Rafalnu i stravičnu pesmu „kaćuša” upotpunjavala je metodična vatra teških minobacača, samohodnih oruda, prateće artiljerije i jurišnih pukovskih topova na mostobranu. Sva ta čelična i uragamska kiša, kao iz neviđenog gradonosnog oblaka, okomila se na kote 205 i 206, gde se zbila kičma neprijateljske odbrane.

Vreme se toga jutra malo popravilo. Vidljivost je bila odlična, ali su vrhovi Trojnaša i Kraljevog Stola (kako se na topografskoj karti nazivaju pomenute kote) ostali i dalje obavijeni dimom, čiju su gotovo neprozirnu zavesu probijale iskričave i potmule eksplozije. Zemlja je ponovo zadrhtala na batinskom mostobranu a odjek ove nesnosne grmljavine prenosio se po čitavoj Panonskoj niziji, najavljujući nove dane i brzo oslobođenje od morskog fašističkog osvajača.

Već posle prvog vatrenog udara neprijatelj je shvatio da je to vatrena i avionska priprema proboja, pa je ocenio da je pravac glavnog udara triju sovjetskih i jedne naše divizije usmeren na visove Belomanastirske grede.

Iskoristivši jutarnju izmaglicu koja je zaklonila prilaze, puteve i saobraćajnice, neprijatelj se opet poslužio ratnim lukavstvom i pokušao da sačuva živu silu, povlačeći je na drugu odbrambenu liniju, koja se od crkve u Dražu i kote 206 pružala duž seoskog puta do severozapadnog dela Zmajevca. Napred su ostali samo slabiji delovi 31. i 44. pešadijske divizije. Očekujući ovakav manevar i poučena ranijim iskustvom, sovjetska artiljerija je svoju ubitačnu vatru naizmenično prenosila sa prve na sledeću odbrambenu neprijateljsku liniju, što je zbunilo njihovu komandu i unelo pometnju u njihove redove. Očigledno, general Brejd, komandant artiljerije 57. armije, ovoga puta nije zatajio.

Jutarnju maglu i uragansku vatru svoje artiljerije iskoristili su pešadijski pukovi da bi se neprijateljskim položajima približili na jurišno odstojanje. To je posebno koristilo krilnim pukovima 19. streljačke i 73. gardijske divizije.

Nalazeći se na krajnje nepovoljnom i barovitom terenu, oivičenom velikim preprekama Starog Dunava, Šarkanj-Dunava i koritom razlivene Karašice, komandant 19. streljačke divizije, pukovnik Lazarov, odlučio je da izvede proboj utvrđene neprijateljske linije ispred sela Draž, dubokim obuhvatom preko još većeg gliba i vode ispred njega. Dakle, onuda otkuda neprijatelj to nije mogao očekivati. Tu njegovu zamisao ostvario je

2. bataljon 32. streljačkog puka predvođen njegovim komandantom kapetanom Dolgopolovim.

Noseći mitraljeze, minobacače i municiju, gazeći kroz blato i hladnu vodu do pojasa, bataljon Dolgopolova je prešao oko dva kilometra i zašao neprijatelju iza leđa. Iznenadan juriš ovog bataljona na neprijateljske položaje u Dražu uneo je pravu pometnju u njihove redove. U prethodnici bataljona bio je vodnik Vasilije Filipović Grigin koji se sa svojom grupom uputio pravo na utvrđeni nasip, glavni odbrambeni položaj neprijatelja. U neposrednoj borbi prsa u prsa, on je zauzeo nasip u severoistočnom delu sela i sačuvao ga sve dok nisu stigli ostali delovi njegove jedinice.

Povrativši se od prvog iznenađenja i ocenivši da je reč o manjoj grupi hrabrih komsomolaca, Nemci su prosto kidisali na Griginovu grupu. Iako teško ranjen, preuzeo je komandu ranjenog komandira čete i tukao iz puškomitraljeza, sve dok nije odbio neprijateljski protivnapad i dobio pojačanje. Ostao je na svom položaju do oslobodenja sela Draž.

Zauzimanje sela i probijanje 19. streljačke divizije u pozadinu neprijateljskih položaja na kotama 205 i 206 olakšali su situaciju i proboj ostalih jedinica 64. streljačkog korpusa. Težište neprijateljske odbrane našlo se u poluokruženju. Neprijatelj se, međutim, nije dao zbuniti. Uvodeći u borbu svoje rezerve, u protivnapadima na selo Draž žilavo je branio kotu 205, uređenu za kružnu odbranu. Na nju je neprekidno slao svoja pojačanja i branio svaki rov, svaku uzvišicu, svako utvrđenje.

Na centralnom delu fronta, gde je napadala 233. streljačka divizija i 214. streljački puk 73. gardijske divizije, neprijatelj je bio najuporniji u odbrani. Tu nije mnogo pomogla ni višečasovna artiljerijska ni avio-vatra, mada je isprevtala njegove tranšeje i gotovo preoralu kotu. Na mesto izginulih i uništenih delova i odljenja, neprijatelj je stalno ubacivao nova pojačanja i obnavljao svoj narušeni višekratni vatreni sistem. Koristio je i mnogobrojne levkove iskopane artiljerijskim granatama i avionskim bombama. Uništeno rastinje i ogoleli severni obronci kote pružali su mu idealne uslove da sa većih odstojanja gađa brisani prostor preko

kojeg je jurišala sovjetska pešadija. Pred podne je na ovaj pravac uveden i jedan sovjetski tenkovsko-samohodni bataljon i delovi 1891. i 1202. samohodnog artiljerijskog puka. U sadejstvu sa pešadijom, samohotke su uspele da potisnu neprijatelja iz prvih tranšeja i usećenog puta Batina—Zmajevac, ali nisu mogle rešiti bitku i zauzeti kotu. Iz mnogobrojnih levkova sačekivali su ih lovci tenkova i zasipali probojnim „pancer-faust” granatama. Poslednji nalet eskadrile „štormovika”, koji su, ne obazirući se na slabe uslove letenja, guste oblake i zamagljeno nebo, istresli svoje tovore na kotu 205, bio je ujedno i znak za početak opšteg juriša. Reč je ponovo dobila pešadija. Jedino je ona mogla rešiti bitku i zauzeti ovo gotovo neosvojivo utvrđenje.

Komandant 1. bataljona 703. puka, kapetan Romanov, poveo je svoj bataljon u napad pre završetka artiljerijske pripreme. Štiteći vatrom jedna drugu, čete su neumoljivo išle napred, uprkos sve jačem otporu neprijatelja i sve većim gubicima u svome ljudstvu. U neprijateljsku tranšēju na useku puta prvi je upao potporučnik Alijev sa svojom četom. Očistivši je od fašista, krenuo je prema sledećoj tranšeji, ali je ubrzo ostao na bojištu teško ranjen. Odmah ga je zamenio komandir voda Buharov, stari boljševik i učesnik u oktobarskoj revoluciji. Pod njegovom komandom četa je uspela da savlada i drugu tranšēju, u kojoj je zarobila dvadesetak fašističkih vojnika.

Ne želeći da zaostane za svojim susedom, komandant 2. bataljona istog puka, poručnik Nikolaj Aleksandrovič Voroncov, takođe ne čekajući završetak artiljerijske pripreme, pokrenuo je svoj bataljon na juriš, ali ne ceo i odjednom, nego po četama. Najpre je podigao četvu potporučnika Borovskog. Neprijatelj je usredsredio svoju vatru na njih i tako otkrio sve svoje vatrene tačke i mitraljesko—topovska gnezda. Voroncov je tada uz pomoć prateće artiljerije najpre uništio otkrivene vatrene tačke neprijatelja, a zatim je četa Borovskog ponovo krenula na juriš i zauzela prvu tranšēju. Voroncov odmah koristi postignuti uspeh i uvodi u borbu ceo bataljon.

— Napred za otadžbinu! — vikao je poručnik Voroncov, trčeći ispred svoga bataljona. Borci su pojurili

za njim prema koti 205. Pošto je bacio nekoliko ručnih bombi u neprijateljski rov na ivici kote, pogođen je mitraljeskim rafalom, ali je i dalje nastavio da juriša pred svojim borcima. Tek posle drugog ranjavanja, iznemogao od gubitka krvi, Voroncov je ostao van stroja... Njegovi borci su već iskakali na plato kote 205.

Ovakvih primera hrabrosti, samoinicijative i umešnog komandovanja nižeg starešinskog kadra i boraca u tom žestokom okršaju bilo je i u ostalim pukovima 233. i 73. divizije. U 572. puku 233. streljačke divizije, koji je jurišao na kotu 205 sa severoistočne strane, istakao se komandir 1. čete kapetan Saharov. Iako ranjen u prvom jurišu, on je poveo četvu na drugu tranšeju, ubio iz pištolja dva neprijateljska vojnika i vratio već aktiviranu neprijateljsku ručnu bombu na grupu fašista koji su mu pošli u susret.

Borba se nastavljala nesmanjenom žestinom. Podne je odavno prevalilo, a neprijatelj još ne popušta, ogorčeno se brani i bije za svaki rov. Za svaki metar zemlje lila se nova krv. Na sve strane su ležali ranjeni i mrtvi. Stravična kota tražila je nove žrtve.

Napredujući sporo sa raskrsnice puteva (kota 153), komandant 214. puka 73. gardijske divizije, gardijski major Nikolaj Ivanovič Jašenko, pokušao je sa jednim bataljonom da se kroz malu uvalicu približi zaobljenom platou kote 205. Nije uspeo da se dohvati njenog vrha, ali je na sebe privukao najveću vatru neprijatelja i time omogućio proboj na drugim sektorima.

Najteže je ipak bilo borcima 211. puka 73. gardijske divizije. Oni su u toku prethodnog dana napredovali samo 300 metara pa im je polazni položaj bio najudaljeniji od cilja — kote 205. Pravac napada ovog puka vodio je preko duge i blage padine načičkane neprijateljskim rovovima i bunkerima.

Za rušenje utvrđenih otpornih tačaka, potpukovnik Gizatulín, komandant puka, obrazovao je nekoliko jurišnih grupa i odmah posle artiljerijske pripreme krenuo puk na juriš. U prvom naletu uspeo je da zaobiđe kotu 205 sa južne strane i preseče puteve snabdevanja i evakuacije neprijatelja. Istovremeno su i delovi 209. puka presekli seoski put Zmajevac—Draž i tu postavili

zaslon, obezbeđujući sa juga dalja dejstva i levo krilo 64. streljačkog korpusa.

Na čelu jedne jurišne grupe bio je Ukrajinac, Nika-nor Kornejevič Tkačenko, pomoćnik komandanta 211. puka za politička pitanja. Blage naravi i široka srca, ovaj predratni boljševik i 32-godišnji gardijski major, miljenik cele divizije, bio je nosilac velikog broja najvećih ratnih odlikovanja iz borbi od Staljingrada do Beograda. Uvek je bio u prvim borbenim redovima, „tamo gde je bilo najgušće” i stavljaio se na čelo svojih boraca u jurišu. U teškim uličnim borbama za Beograd, na čelu jedne grupe vojnika svoga puka, zauzeo je na juriš most preko Save i odbio sve pokušaje neprijatelja da ga ponovo minira i sruši. I ovoga puta, sa još nezaruslom ranom iz borbi za Beograd, lično je organizovao jurišne grupe, koje su išle pred streljačkim strojem. Gotovo pod samim vrhom kote 205 pao je pokošen mitraljeskim rafalom. Nije sačekao da njegovi borci izvrše naredenje maršala Tolbuhina, koje im je on pred početak bitke preneo. Kota je ostala pod nogama njegovih boraca, ali je na njoj ostao i jedan od najvećih junaka 73. gardijske, „staljingradske”, „beogradske” divizije.

Predvođeci jurišnu grupu u čijem se sastavu nalazio i njegov vod, gardijski poručnik Vasilij Petrovič Musin, komandir automatičarskog voda 211. puka, zapao je u unakrsnu mitraljesku i minobacačku vatru. Posebnu teškoću zadavao mu je jedan dobro maskirani bunker. Musin se lično privukao ovom utvrđenju i zasuo ga ručnim bombama, a zatim je krenuo na sledeće mitraljesko gnezdo i zauzeo i njega. Zbunjeni fašisti počeli su da beže. Musin je to iskoristio i sa svojim vodom se dohvatio platoa kote 205. Dobro organizovanom vatom i ručnim bombama uspeo je da se održi u zauzetom rovu do dolaska ostalih jedinica. Poginuo je nešto kasnije na grebenu Belomanastirske grede.¹

Istovremeno, sa severne strane, na kotu 205 probila se i 7. četa 3. bataljona 572. puka, koju je predvodio mladi Uzbek, poručnik Ilijas Urazov. On je među prvima upao u neprijateljski rov, ubio pet nemačkih

¹ Heroj SSSR Vasilij Petrovič Musin sahranjen je u Belom Manastiru, gde mu je posle rata podignut spomenik.

vojnika i ručnim bombama likvidirao dva neprijateljska mitraljeska gnezda. Iskoristivši jednu omanju uvalicu on je sa grupom vojnika na prepad zarobio jednu nemačku artiljerijsku bateriju i odmah počeo gađati iz topova zbunjene neprijateljske vojnike. To su iskoristile ostale jedinice njegovog bataljona da se lakše probiju do kote 205.

Komandir baterije 153. gardijskog artiljerijskog puka 73. gardijske divizije poručnik Nikanor Timotijevič Puha istakao se sa svojom baterijom odmah po prelasku na batinski mostobran. Odbijajući jak neprijateljski protivnapad na koti 169, Puha je postavio svoju protivkolsku bateriju u borbeni poredak pešadije 214. gardijskog puka i, pustivši neprijatelja da priđe bliže, neposrednim gađanjem je uništio dve nemačke samohotke. Zatim je kartečnom vatrom odbio juriš dveju neprijateljskih četa i uništio oko 30 neprijateljskih vojnika. U borbama za kotu 205 njegova baterija uništila je 4 mitraljeska gnezda i izbacila iz stroja 40 neprijateljskih vojnika — kako stoji u obrazloženju predloga da mu se dodeli Orden narodnog heroja SSSR¹

Nemoguće je opisati sve podvige i herojska dela pripadnika 19, 233. i 73. sovjetske divizije. Bio je to masovni heroizam kakav se retko sreće u ratnoj istoriji. Sovjetska vlada je našla za shodno da oda zaslužno priznanje herojima sa kote 205. Pored majora Tkačenka, poručnika Musina, kapetana Voroncova, vodnika Grigina, majora Jašenka i Zajcova, to visoko priznanje dobili su i poručnik Urazov, mitraljezac Ananajev i poručnik Puha.²

¹ Arhiv MNO SSSR, fond 413, opus 10389. Nagradni list 73. gard. divizije.

² Svi podvizi pripadnika sovjetskih jedinica uzeti su iz posleratne sovjetske literature ili iz autentične arhivske građe, kao što su nagradni listovi, odn. predlozi za dodelu zvanja heroja, čije fotokopije ima i Arhiv Vojnoistorijskog instituta u Beogradu.

POSLEDNJE NEPRIJATELJSKE REZERVE

Uprkos teškim gubicima i potpuno narušenom sistemu odbrane, neprijatelj se još nije mirio sa svojom situacijom i porazom o borbama za kote 205 i 206. Obavestivši pretpostavljenu komandu o gubitku ovih kota i o proboju najutvrđenijeg dela svoje odbrane, komandant 68. nemačkog korpusa, general Felmi, ubacuje u borbu i svoju poslednju korpusnu rezervu — bataljon 31. SS divizije, ojačan tenkovima i jurišnim topovima. Napadajući iz pravca sela Gajić—Mikin Dol, neprijatelj je pokušao da udarom u bok iznenadi delove 1310. pešačkog puka 19. streljačke divizije i ponovo ovlada kotama 205 i 206.

Očekujući protivnapad sa ovog pravca, komandant 19. streljačke divizije pukovnik Lazarov sačekao je da neprijatelj sam izloži levi bok njegovim snagama i otkrije svoje namere. Kad je utvrdio da su cilj neprijateljskog protivnapada kote 205 i 206, Lazarov naređuje svom desnokrilnom 32. puku da sa osvojenih pozicija u selu Draž napadne neprijatelja, koji se već dohvatio severnih padina kote 206. Tada je stupila u dejstvo i sovjetska artiljerija, a odmah zatim i 1310. puk iste divizije, kao i delovi 233. divizije sa zauzetih kota.¹

Da bi izbegao okruženje i potpuno uništenje svoje poslednje rezerve, komandant 68. nemačkog korpusa naređuje da se prekine dalji protivnapad na kote 205 i 206 i sačeka pristizanje oklopnog grenadirskog bataljona iz rezerve 2. oklopne armije.

Činilo se da će neprijatelj posle ovoga priznati svoj neuspeh i da će sledeće hladne novembarske noći iscrpeni borci triju sovjetskih divizija dočekati toliko željeni predah. Nemci su, doduše, u svojoj operativnoj dokumentaciji za taj dan priznali poraz i gubitak ovih važnih strategijskih tačaka, ali ne i izgubljenju bitku...

„Na mostobranu kod Batine neprijatelj je u večernjim časovima 20. 11. uspeo da oduzme od naših trupa, čija je odbrambena moć oslabila usled oskudice u municiji, mesto Draž i kote 206 i 205

¹ U sastavu 19. str. divizije nalazio se, pored 32. i 1310, još i 315. streljački puk, koji je tada bio u drugom ešelonu divizije.

južno od puta Batina—Draž. U toku noći bataljon, koji je sa istočne ivice s. Gajić počeo napad u cilju ponovnog zauzimanja kote 206, zaustavljen je jugoistočno od Gajića i pretrpeo je osetne gubitke . . .”¹ — kaže se u Operativnom dnevniku Komande Ju goistoka za 20. novembar.

Kratko zatišje, koje je usledilo odmah posle odbijanja neprijateljskog protivnapada, i noćna tmina omogućili su i jednoj i drugoj strani da prikupe preživeli i ranjene borce, srede svoje desetkovane jedinice, izvrše najnužniju popunu municijom i učvrste se na dostignutim položajima.

Sa nemačkih položaja, svega stotinak metara zapadno i jugozapadno od kote 206, odjekivali su tupi udarci pijuka i vojničkih ašova o šljunkovito tlo Belomanastirske grede. To su nabačeni delovi 44. nemačke grenadirske divizije grozničavo pripremali novu odbrambenu liniju i skloništa od ubitačnog dejstva sovjetske artiljerije.

Za razliku od nemačkog komandovanja, koje se užurbano pripremalo ne samo za saniranje i utvrđivanje narušenog odbrambenog sistema već, kao što ćemo videti, i za odlučujući protivnapad radi vraćanja izgubljenih kota, sovjetsko rukovodstvo kao da se zadovoljilo postignutim uspehom i za trenutak potcenilo protivnika i njegove mogućnosti za bilo kakvu ozbiljniju akciju u toku ove noći. Od ranjenih i zarobljenih nemačkih vojnika sovjetski obaveštajni organi saznali su da je u borbi kod Gajića upotrebljena poslednja rezerva komandanta 68. nemačkog korpusa i da na tom delu fronta nema drugih neprijateljskih jedinica. Posebno su bili zadovoljni što u tom trenutku nije identifikovana na teritoriji Baranje nijedna nova nemačka motomehanizovana i oklopna jedinica. Očekujući značajniji neprijateljski protivnapad tek narednog dana, komandanti sovjetskih divizija posvetili su najveću pažnju sređivanju jedinica i planiranju daljeg napada.

Pošto su mu osvojeni utvrđeni visovi — kote 205 i 206, omogućili dobar oslonac na Belomanastirsku gre-

¹ A VII, NAV, NT. 131, f. 191, str. 407—448.

du i otklonili neposrednu opasnost za pontonski most i prelaze kod Batine, komandant 64. sovjetskog korpusa, general Kravcov, usredsredio je svu pažnju na sela Draž i Gajić. Tu su se, na levoj obali Karašice, ukazali novi putevi sa kamenom podlogom. Taj pravac je i po zamisli komandanta 57. sovjetske armije i komandanta Trećeg ukrajinskog fronta određen za nastupanje glavnih snaga 57. armije. Trebalo je iskoristiti početne uspehe delova 19. streljačke divizije i energično produžiti dalji proboj i nastupanje komunikacijom Gajić—Topolje—Duboševica. Na taj pravac je po zapovesti generala Šarohina orijentisana i 113. streljačka divizija, koja se tog trenutka nalazila na prelazu u svojstvu drugog ešelona 64. korpusa. Protivnapad nemačke korpusne rezerve sa tog pravca naveo je generala Kravcova na zaključak da i Nemci pridaju značaj upravo tom pravcu i da će posle gubitka utvrđenih kota biti manje uporni u odbrani Belomanastirske grede.

Kako se docnije ispostavilo, štab 64. sovjetskog korpusa načinio je veliki propust što, ako već nije imao snage za dalje nastupanje duž grebena, nije preduzeo ozbiljnije mere da se njegove jedinice dobro utvrde na zauzetim kotama koje su dominirale okolinom i bile pogodne za uspešnu odbranu mostobrana.

Umesto hitnog pregrupisanja i prikupljanja svojih snaga na zauzetim kotama, jedinice 64. korpusa ostavile su na isturenim položajima i na jugozapadnim ivicama kote 206 slabije delove 233. streljačke divizije. Premoreni i iscrpeni borci ove divizije, koja je već deseti dan krvarila na batinskom mostobranu, jedva su dočekali ovo kratko zatišje pod okriljem tamne i hladne noći. San im je bio potrebniji više od svega.

Hladna i kišna jesenja noć sporo je odmicala. Šćućureni ispod mokrih i ukrućenih šatorskih krila, ukročeni od hladnoće, u blatnim rovovima ležali su premoreni borci 51. vojvodanske i triju sovjetskih divizija. Čekali su da svane još jedno tmurno novembarsko jutro za sledeće okršaje. I neprijatelj je čekao . . .

U krateru jedne eksplodirane velikokalibarske granate, na jugozapadnom obodu kote 206, ležao je mitraljezac Ivan Fedorovič Ananajev, a ispred njega na gruboobranu, teški mitraljez „maksim“. Od njega se nije

razdvajao. Već četvrtu godinu ratovali su zajedno i nikad ga nije izneverio. Učestvovali su u mnogim bitkama i izbacili iz stroja veliki broj fašističkih vojnika. Prvog dana po prelasku na desnu obalu Dunava uništio je Ananajev iz svog „maksima” 35 nemačkih vojnika i odbio 13 neprijateljskih juriša. Istakao se i u toku protoklog dana na koti 205. Efikasnom vatrom odbio je tri neprijateljska protivnapada i omogućio borcima svog 572. „bukureštanskog” puka da pride koti sa jugozapadne strane. Tako stoji u predlogu štaba 233. streljačke divizije za najviše odlikovanje ovog 34-godišnjeg Ukrajinca, kolhoznika iz Znamenke u kirovgradskoj oblasti. Nije Ananajev u svojoj diviziji bio poznat jedino po neustrašivosti, on je i u svemu služio za primer. Bio je skroman, druželjubiv i iskren. Na partijskim sastancima istupao je samo kada je trebalo preuzeti neku obavezu ili predložiti da se u partiju primi neki u borbi provedeni drug.

Čudna tišina zavladała je u drugoj polovini noći u rovovima na Belomanastirskoj gredi. Primećeno je povlačenje neprijateljskih predstraža i objavica isturenih na jugozapadnim padinama kote 206. Napušteni su čak i pojedini rovovi, koji su sinoć na brzinu iskopani u neposrednoj blizini naših položaja. Neke starešine su već izvestile svoje pretpostavljene štabove da se neprijatelj povlači.

A onda, kada su se sovjetski borci tome najmanje nadali, kote 205 i 206 ponovo su zatresle eksplozije minobacačkih i artiljerijskih granata. Znajući tačne elemente svojih izgubljenih položaja, Nemci su ih pola sata zasipali ubitačnom vatrom. Granate su ponovo preoravale zemlju i prekrivale je novim žrtvama.

Da bi maskirala pokrete svojih oklopnih motorizovanih jedinica, koje su se usiljenim maršem približavale Zmajevcu i Gajiću, neprijateljska pešadija otvorila je besomučnu streljačku, mitraljesku i minobacačku vatru duž celoga fronta... To im je dobrim delom i uspeło. Sovjetsko i naše rukovodstvo bilo je iznenadeno iznenađnom pojavom neprijateljskih tenkova i motomehanizovanih delova na prilazima kota 205 i 206. Utoliko pre što neprijatelj, zbog gubitaka u prethodnim borbama,

poslednja dva dana nije imao jaču podršku oklopnih snaga i što njihovo prisustvo nije otkriveno izvidanjem sa zemlje niti iz vazduha.

Pravo iz usiljenog nastupnog marša. Oklopni grenadirski bataljon — poslednja rezerva 2. oklopne armije,¹ sa oko 30 tenkova, uz podršku samohodne artiljerije 92. motomehanizovane brigade i 131. oklopnog grenadirskog puka 44. nemačke divizije — preuzeo je napad obuhvatajući kote 205 i 206 sa severozapada i jugoistoka. Istovremeno su počele opšti protivnapad sve jedinice 68. nemačkog korpusa duž celog fronta od Draža do Zmajevca. Nemačkim komandantima se očigledno žurilo ne samo da vrate izgubljene kote nego i Batinu. Bio je to jedan od najjačih i najžešćih nemačkih protivnapada otkako u borbi na batinskom mostobranu učestvuju 64. sovjetski korpus i 7. vojvodanska brigada.

U silovitom naletu, nemačkim oklopnim grenadirima pošlo je za rukom da već u ranim jutarnjim časovima probiju tanku i još nedovoljno utvrđenu odbranu 209. puka 73. gardijske divizije i 572. puka 233. streljačke divizije, da povrate kotu 206 i stignu do jugozapadnih padina kote 205.

Napredujući duž komunikacije Zmajevac — kota 153 — Batina, desna napadna kolona naišla je na duboko ešeloniranu odbranu 211. i 214. gardijskog puka i jaku bočnu vatru bataljona 7. vojvodanske brigade sa železničke pruge Batina—Zmajevac i u rejonu Zminjaka. Pošto nije uspela da se probije do raskrsnice (kota 153), ova kolona je promenila pravac nastupanja i pošla pravo na kotu 205. Iz zauzetih rovova i na brzinu osposobljenih nemačkih utvrđenja sa južnih padina kote 205 dočekala ih je žestoka vatra lovaca tenkova i jurišnih grupa 211. gardijskog puka. Pretrpevši osetne gubitke, kolona je bila prinudena da se zaustavi na dostignutim položajima. Zadovoljila se time što je sa svojim jedinicama, koje su napadale s fronta u rejonu kote 154, zaokružila dva bataljona 209. gardijskog puka i pripremala se za njihovo uništenje.

¹ Reč je, verovatno, o 1007. ili 1220. samostalnom oklopnom nemačkom bataljonu, koji se pominju u dokumentaciji da su takođe posle 15. novembra ubačeni u borbu na batinskom mostobranu.

Leva neprijateljska motomehanizovana kolona, koja je napadala pravcem Podolje—Draž, nije, takođe, uspela da u potpunosti izvrši svoj zadatak. Već u rejonu Draža naišla je na žilavu odbranu svežih i u borbu tek uvedenih pukova 19. sovjetske streljačke divizije. U prvom naletu ona se probila sve do Kobilice i prišla koti 205 sa severa. U snažnim i jednovremeno bočnim protivnapadima delova 233. i 19. streljačke divizije ova neprijateljska kolona je odbačena do puta Draž—Zmajevac i na severne i istočne padine kote 206. Tu su je prihvatili delovi 131. grenadirskog puka, koji je u međuvremenu uspeo da ovlada kotom 206.

U prepodnevним časovima 21. novembra neprijatelj je koncentrisao svoje napade na kotu 205. U žestokom okršaju uspeo je da se dohvati njenog platoa, ali je već u sledećem protivnapadu delova triju sovjetskih divizija uz obostrane gubitke odbačen na svoje polazne položaje.

Da bi raspoložio svoje pretpostavljene, koji su se s razlogom ljutili na njega zbog sve teže situacije na batinskom mostobranu, general Felmi, komandant 68. nemačkog korpusa, požurio se da pošalje izveštaj o toliko željenom uspehu i ponovnom zauzimanju kota. Tako je u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka na dan 21. novembra zapisano sledeće:

„... Oklopni grenadirski bataljon — poslednja rezerva armije (misli se na 2. oklopnu armiju — prim. N. B.), koji je noću 20/21. doveden motorizovanim maršem iz Osijeka odbacio je u poletnom napadu u jutarnjim časovima 21. 11, zajedno sa delovima 131. oklopnog grenadirskog puka, neprijatelja sa obadve kote, ali je pretrpeo visoke gubitke...”¹

Neprijateljska komanda se očigledno prerano obrađovala. Bitka za najvažnije visove Belomanastirske grede tek je ulazila u završnu fazu.

¹ A VII, NAV, NT. 131, f. 191, str. 407. i 408. prevoda. Ovde se pomnije 131. oklopni grenadirski puk. Pretpostavljamo da je reč o zameni sa 131. pešadijskim pukom 44. nemačke divizije. u čijem su sastavu bili 131, 132, 134. pešadijski i 96. artiljerijski puk, a 131. grenadirski puk ove divizije upravo je branio taj sektor fronta na kojem je izvršen protivnapad.

HEROJI UMIRU USPRAVNO

Na četnu kapetana Suharova iz 572. streljačkog puka, koja je branila zapadnu ivicu kote 206, Nemci su se žestoko okomili. Već u prvom naletu uspjeli su da obuhvate njene isturene položaje i bokove, a u ponovljenom napadu i da je potpuno zaokruže. Ostavljajući jedan bataljon da uz pomoć minobacača i nekoliko samohotki likvidira uporne braniocce kote 206, komandant 131. grenadirskog puka produžio je energično napred, sa namerom da što pre ovlada kotom 205. Kada mu to nije pošlo za rukom, usredsredio je svu pažnju na kotu 206. Ona mu je bila potrebna kao oslonac i angažovala mu gotovo dva bataljona pešadije. Posle kraće sasređene artiljerijske i minobacačke vatre, Nemci su ponovo krenuli na juriš, rešeni da konačno skrše otpor hrabrih branilaca kote 206. Iz zauzetih dubokih rovova na platou kote borci kapetana Suharova sačekivali su koncentričnom i plotunskom vatrom zbijene nemačke streljačke strojeve otkrivene na padinama kote. Padine su se ponovo zazelenile od uniformi ubijenih pripadnika 44. nemačke divizije.

U odbijanju sve žešćih neprijateljskih juriša naročito se isticalo mitraljesko odeljenje nišandžije Ananajeva. Podržavajući četnu Suharova, on je sa svojim boricima ostao okružen na krajnje isturenom položaju kote 206. Potpuno staložen i pribran, hladnokrvno je puštao nemačku pešadiju na blisko odstojanje, čekajući da mu izlože svoje bokove. Tada je iznenada puštao duge rafale i unosio pravu pometnju u njihove redove. Na drugoj strani kote sačekivao ih je puškomtiraljezac Kravčenko i vod poručnika Kuzina. Nemei nisu mogli da shvate upornost svojih protivnika, čiji položaj je postajao sve teži i sa pojavom dana gotovo beznadežan. Sada su lako i brzo otkrivali položaje svojih protivnika, čija je vatra, zbog sve većih gubitaka, bila sve ređa. Najviše im je smetao Ananajev i njegov dobro postavljen mitraljez. Pošto ga zbog bliskog rastojanja nisu mogli uništiti minobacačkom vatrom, uputili su na njega jednu jurišnu grupu jačine voda, sa tromblonkama i bacačima ručnih bombi. Provlačeći se kroz napuštene saobraćajnice, pošlo im je za rukom da zaobiđu istureni položaj Ananajeva

i odseku ga od ostalih branilaca kote. Shvativši da Nemci hoće da ih žive pohvataju, Ananajev naređuje borcima svoga odeljenja da bombama i kundacima očiste zauzetu saobraćajnicu i probiju se u sastav čete. On je ostao da im štiti odstupnicu ubacujući novi redenik u svoj mitraljez.

U jednom trenutku nemačka ručna granata, bačena iz neposredne blizine, odnela mu je deo branika i nišan-ske sprave na mitraljezu. Parče granate zabilo mu se u butnu kost. Nije se na to osvrtao, ubacio je poslednji redenik. Tada je još jednom ranjen, zatim i treći put. Lice mu se zgrčilo od bola, ali nije ispuštao mitraljez do poslednjeg metka u redeniku. Osvrnuo se prema platou kote do kojeg su već stigli njegovi drugovi i pao preko praznog mitraljeza. Nemoi su pošli prema njemu spremni da ga raznesu svojim bajonetima. Međutim, nemački podoficir je želeo da on to učini. Delićem već zamagljene svesti Ananajev je shvatio nameru nemačkog podoficira i pokušao da ustane, ali je ponovo pao. U desnoj ruci osetio je hladnu cev svoga pištolja. Podoficir je repetirao svoj parabelum i polako ga podizao prema njegovoj glavi. Tada je Ananajev pritisnuo obarač i svih šest metaka sasuo u nemačkog podoficira. Ovaj se samo zateturao, ispustio svoj neupotrebljeni pištolj i, hvatajući se za izrešetane grudi, pao najpre na kolena a zatim se opružio celim telom do Ananajeva. Zakasnio je samo delić sekunde da ubije jednog od trideset i trojice heroja batinske bitke — mitraljesca Ivana Fedoroviča Ananajeva.¹

Shvativši da će mu preostali delovi na koti 206 biti uništeni ako ne preduzme hitne mere za njihovo deblokiranje, komandant 572. streljačkog puka preduzima oštar protivnapad sa kote 205. Istovremeno radio-vezom naređuje kapetanu Suharovu da počne proboj i pode njima u susret. Nemci su bili iznenadjeni silinom ovog protivnapada i propustili su priliku da likvidiraju opkoljene delove 572. streljačkog puka. Posle bliske

¹ Ivan Fedorovič Ananajev proglašen je za heroja Sovjetskog Saveza. Ukupno u batinskoj bici to visoko zvanje dobila su 33 sovjetska vojnika i rukovodioca, učesnika u batinskoj bitki.

žestoke borbe prsa u prsa uz osetne obostrane gubitke, ovi delovi su se probili u sastav svoje divizije. Ali Nemci su ponovo zagospodarili kotom 206.

Obezbeđujući levo krilo svoje divizije u napadu na kote 205 i 206, dva bataljona 209. gardijskog puka presekla su kolski put Zmajevac—Draž i, zaobilazeći kotu 206 sa juga i jugozapada, našla se duboko uklinjena u neprijateljskom borbenom poretku, izgubivši pri tome čvršću vezu sa ostalim snagama svoje divizije. Na čelu ovih bataljona bio je komandant puka, gardijski potpukovnik Sergejev. Preostalim delovima ovog puka, koji su u toku 19. i 20. novembra jurišali na kotu 205 sa njenih južnih padina, komandovao je načelnik štaba puka, gardijski major Ivan Nikolajevič Zajcov.

U trenutku protivnapada oklopnog gardijskog bataljona i 131. grenadirskog puka 44. nemačke divizije, delovi 209. sovjetskog puka našli su se prvi na udaru. Iznenadna pojava jakih nemačkih oklopnih delova na komunikaciji Zmajevac—Batina i u neposrednoj pozadini njihovih bataljona nije mnogo zbunila hrabre gardiste i njihoveiskusne starešine. Zalaganjem svojih boraca, koji su flašama sa zapaljivom smešom, protivtenkovskim bombama i protivtenkovskim puškama uništili nekoliko nemačkih tenkova, Zajcov i Sergejev su najpre uspeli da uspore a zatim i da potpuno zaustave snažan neprijateljski napad usmeren sa pravca Zmajevca.

U ponovljenom napadu Nemcima je pošlo za rukom da probiju razredenu i na širokom frontu postavljenu odbranu 209. puka i da majora Zajcova odbace prema koti 205, a potpukovnika Sergejeva da zaokruže u rejonu kote 145 i na jugozapadnim padinama kote 206. Sužavajući sve više obruč oko bataljona potpukovnika Sergejeva, Nemci nisu želeli da ispuste i ovu priliku, kao jutros na koti 206 sa četom kapetana Suharova. Očekivali su njihov proboj u pravcu kote 205 pa su na taj sektor uputili najjače snage.

Položaj opkoljenih bataljona 209. gardijskog puka postajao je sve teži. Ocenivši da se ovde neće dugo održati i da se neprijatelj priprema da ih uništi, komandant Sergejev se odlučuje za proboj iz okruženja. O toj odluci obavestio je radio-depešom i generala Kozaka,

komandanta svoje divizije, tražeći podršku divizijske artiljerije i jedinica sa južnih padina kote 205.

Komandant 7. vojvodanske brigade primio je takođe naredenje da izdvoji deo snaga za deblokiranje opkoljenih bataljona i da sa ostalim delovima brigade izvrši istovremeno pritisak u pravcu Zmajevca. Da bi usaglasio sadejstvo, komandant brigade Milan Ješić Ibra pozvao je svoje potčinjene komandante na kraći dogovor. Sastanku je prisustvovao i predstavnik štaba 73. gardijske divizije, potpukovnik Kartašov, komandant 864. samostalnog artiljerijskog puka, čije su baterije određene da podrže naš protivnapad. Za neposredno dejstvo u susret opkoljenim bataljonima određen je 4. bataljon, dok su 2. i 3. bataljon 7. brigade, koji su se već nalazili u prvoj borbenoj liniji, dobili zadatak da obezbede levi bok 4. bataljona i dejstvuju s fronta na komunikaciji prema Zmajevcu.

Nije protekao ni jedan sat od primljenog naredenja, a Belomanastirska greda ponovo se zatresla od snažne artiljerijske i minobacačke vatre, koja je potrajala desetak minuta. Četvrti bataljon je u međuvremenu izašao na polazni položaj. Bila je to severoistočna ivica jedne poveće jaruge u blizini kote 136. Sa pravca kote 205 i opkoljenih bataljona potpukovnika Sergejeva iznenada se prolomio vazduh od vatre streljačkog naoružanja, minobacača i ručnih bombi. U napad za deblokiranje svoga levokrilnog suseda krenuo je i ceo 211. gardijski puk. Drugi i 3. bataljon 7. brigade počeli su istovremeno napad na svom sektoru fronta.

Držeći se dobivenog uputstva, komandant 4. bataljona Mile Ninkić sačekao je još neki trenutak, da neprijatelj potpuno zaboravi na svoja „leda”, i onda dao znak za napad. Klizeći niz blatnjave padine strme jaruge, borci su se našli na njenom dnu, u glibovitom potoku. Nije bilo lako savladati ovih 250—300 metara široke uvale. Pogrbljeni, pod teretom svoga oružja i municije, borei su promrzlim prstima grebli zemlju ispred sebe tražeći u njoj bilo kakav oslonac, malu izbočinu, koren zakržljalog šiblja da bi se podigli još koji metar više. Nekima to nije polazilo za rukom. Izgubivši oslonac pod nogama, kliznuli su više puta prema dnu jaruge. Sve dok im opasač na stomaku ili izranjavljani prsti ne bi za-

kačili neki patrljak oskudnog žbunja. Ostajali su tako nekoliko trenutaka a onda, skupivši novu snagu, kretali ponovo za svojim već poodmaklim drugovima.

Za desetak minuta pentranja po klizavoj padini većina boraca je izbila pod suprotnu ivicu jaruge. Neki su se morali vraćati da pomognu mitraljescima, dok su se ostali pripremali za juriš. Delilo ih je svega dvadesetak metara od neprijateljskih rovova. Osećali su njihovo prisustvo iznad svojih glava.

Samo što su komandiri četa dali znak za juriš, na njih su poletele ručne bombe bačene sa ivice jaruge. Istovremeno su ugledali i šlemove nemačkih vojnika, koji su ih i dalje zasipali bombama i vatrom svojih automata. U redovima 4. bataljona nastala je kratka pometnja. Na sve strane odjekivale su detonacije i zapomagajna ranjenika. Neki su hvatali golim rukama bačene bombe, vraćali ih nazad, odbacivali iza sebe ili, jednostavno, gurnuli nogom niz padinu. Neki su pošli nazad, ali bi se brzo vratili na svoje mesto. Na dnu jaruge i na kosi iza boraca eksplodirao je najveći broj bačenih granata. Najbolje su prošli oni najbliži neprijatelju. Tu je bio i „mrtvi ugao” od ispaljenih zrna iz nemačkih šmajsera. Komandant bataljona Mile Ninkić brzo je ocenio da je svako kolebanje i zadržavanje na ovom mestu pogibeljno. Sa komesarom bataljona Miroslavom Demirovićem prvi je iskočio na ivicu jaruge. U tom trenutku oglasili su se i naši mitraljezi sa suprotne ivice. Sa nekoliko dužih i preciznih rafala naterali su Nemce u njihove rovove. Za njima su uskakali i naši borci. Posle kraće borbe i gušanja zauzeti su prvi rovovi. Odatle se odmah pošlo na drugi, a zatim i na treći red nemačkih rovova i saobraćajnica.

POHVALA BORCIMA 4. BATALJONA 7. BRIGADE

Iznenadjeni silinom našeg udara i naših boraca odakle su ih najmanje očekivali, Nemci su napuštali položaje i ne sačekavši protivnika. Za svega nekoliko minuta u borbi je palo dvadesetak boraca 4. bataljona

7. brigade. Mnogo više ih je ranjeno, a veliki broj je kontuzovan ili je ogluveo od detonacije ručnih bombi.

Ocenivši da je koncentrični protivnapad 209. i 211. sovjetskog puka i 7. vojvodanske brigade usmeren prema kosi na kojoj se već našao 4. bataljon, neprijatelj je preduzeo sve da spreči spajanje naših jedinica i proboj okruženih bataljona 209. sovjetskog puka u tom pravcu. Manevrišući oklopnim delovima duž komunikacije Draž—Zmajevac, verovatno bi u tome i uspeo da se u tom trenutku sa kota 205 i 154 nije osetio snažan pritisak bataljona 211. sovjetskog puka. Istovremena vatra 4. bataljona 7. brigade, koju je dobio s leđa, naterala ga je da odbije udarce sa tri strane.

Iskoristivši trenutak kada se neprijatelj usredsredio na borbu sa 4. bataljonom u svojoj neposrednoj pozadini, delovi 211. puka i majora Zajcova, posle još jednog snažnog juriša, uspeali su da se spoje sa delovima potpukovnika Sergejeva. Pošto su izašli iz okruženja, nastavili su sada da udruženim snagama potiskuju neprijatelja prema Zmajevcu i zapadno od puta Zmajevac—Draž.

U predvečerje istog dana, sa jedinicama 209. i 211. sovjetskog puka, 4. bataljon je izveo još jedan napad u pravcu Zmajevca i kote 128. Pošto je sjedinio svoje bataljone i svoje levo krilo čvrsto naslonio na železničku komunikaciju Zmajevac—Batina i na položaje 7. vojvodanske brigade, potpukovnik Sergejev, komandant 209. puka, izvukao je iz borbe naš 4. bataljon i vratio ga u sastav svoje brigade.

Tako se završio jedan od najtežih dana 4. bataljona 7. vojvodanske brigade. U svega nekoliko uzastopnih juriša on je izgubio četvrtinu svog punog sastava. Iz stroja je izbačeno 115 boraca i rukovodilaca (od toga 29 mrtvih i 86 ranjenih). Sa gubicima iz prethodnih dana, to je značilo da je u bataljonu ostalo manje od 50% boraca sposobnih za borbu. U poslednjem jurišu poginuo je politički komesar čete Maksim Rakić, delegat voda Aleksandar Belošević, desetar Petar Ranitović i 15 boraca rodom iz Novog Sada i njegove okoline. Sve su to bili borci bivšeg Šajkaškog i Novosadskog odreda.

Za uspešno izvršenje postavljenog zadatka, štab brigade je, mimo dotadašnjih običaja, pohvalio 18 boraca 4. bataljona. Mnogi od njih dobili su ordene za hrabrost.

Pohvaljeni su Jure Košar, Sava Čadović, Ljubomir Panić, Branko Urošević, Nedeljko Bugarski, Franjo Riper, Andrija Matuš, Marija Kerić, Andrija Bošnjaković (poginuo na Josipovcu, aprila 1945), Mica Kazimirović, Ivan Jeduš, Đorđe Stanković (poginuo na Josipovcu), Ivan Gavran, Đorđe Čolović, Luka Miladinović, Nedeljko Despotović, Zdravko Ničerević i Stjepan Ničerević.

Istovremeno sa napadom 4. bataljona radi deblokiranja delova 209. puka počeo je i napad 2. i 3. bataljona 7. vojvodanske brigade na šumu Blaževicu i komunikaciju Batina—Zmajevac. Efekat naše artiljerijske vatre na ovom sektoru nije bio ni približan onome na koti 205. Mnogobrojne prirodne i veštačke prepreke i zakloni sačuvali su neprijateljsku živu silu. Ohrabren pojavom svojih tenkova i delimičnim uspehom na koti 206, neprijatelj je pružao ogorčeni otpor bataljonima 7. brigade. Srčanost naših boraca i nešto veće iskustvo za borbe u šumi, kao i bočno dejstvo Ikinе čete, koja je zadržala svoje položaje, naterali su neprijatelja na postepeno povlačenje. Pri tome se on vešto koristio svakim proplankom, svakim kanalom i nasipom, postavljao minska polja a na drveću ostavljao snajper. Napredujući korak po korak, borci 7. brigade očistili su u popodnevnom časovima celu šumu i izbili na njenu jugoistočnu ivicu. Neprijatelj je pokušao da ih zadrži na nasipu i rukavcu Dunava na izlazu iz šume. Posle snažnog juriša oba bataljona, bio je prisiljen, uz osetne gubitke, da se povuče prema Zmajevcu.

Izbijanjem 7. vojvodanske brigade na jugoistočnu ivicu šume, batinski mostobran se proširio za oko dva kilometra i tako se približio apatinskom, koji se tada nalazio kod pustare Monjoroš i šume Veliki Kazuk. Na tom uskom međuprostoru, od svega nekoliko kilometara, nalazio se i spoj između dveju nemačkih divizija — 44. pešadijske i Branderburške. Zauzimanjem nasipa na ivici šume i odbacivanjem delova 44. divizije na železničku komunikaciju Zmajevac—Kneževi Vinogradi otkriveni su bokovi ovih dveju divizija. Time se ukazala još jedna pukotina u njihovom borbenom poretku. Bila je ona, doduše, mala i mogla se lako povezati i zatvoriti na železničkom nasipu i jugoistočnoj ivici Belomanastirske grede — što je kasnije i učinjeno. Dejstvujući kroz ovaj

međuprostor, otvarala se mogućnost da se izmanevrišu utvrđeni uzastopni položaji neprijatelja duž nasipa pruge i u selu Zmajevcu. U dokumentaciji nema podataka da su naša i sovjetska komanda uočile ovu mogućnost. Dobija se utisak da nije shvaćen značaj proboja 7. brigade na levom krilu batinskog mostobrana. Zemljište je, doduše, na ovom pravcu bilo močvarno i nepovoljno za napad jačih snaga, ali se ono ni u čemu nije razlikovalo od apatinskog pravca, gde se takode napadalo iako su uslovi zemljišta bili slični, pa i gori. Moglo se očekivati da će bar neki slabiji delovi 7. brigade biti upućeni ovim pravcem. Umesto toga, štabu 7. brigade je naređeno da produži pritisak duž komunikacije i napadne Zmajevac sa pravca kote 89, upravo odande gde je neprijateljska odbrana bila najdublja, najgušća i najjača.

Odluka komandanta 64. korpusa, generala Kravcova, da 7. brigada i delovi 73. gardijske divizije napadaju upravo ovim pravcem, zasnivala se očigledno na želji da se time čvrsto vežu glavne snage 68. nemačkog korpusa, odnosno njegove 44. divizije, i tako omogućiti lakši proboj na pravcu glavnog udara, tj. na desnom krilu fronta.

Neprijatelj je, međutim, mnogo ozbiljnije shvatio gubitak kote 89 i nasipa na ivici šume, zbog opasnosti po njegovo desno krilo. Plašeći se obuhvatnog dejstva i daljeg prodora naših snaga na ovom pravcu, komandant 68. nemačkog korpusa uputio je na ovaj pravac novoprikupljene delove 13. SS „Handžar” divizije.¹ Istovremeno je i štabu 44. nemačke divizije naređeno da uz podršku preostalih tenkova Oklopnog grenadirskog bataljona i samohotki 92. motomehanizovane brigade obnovi napade na kotu 205.

Za razliku od većine dotadašnjih napada i mimo svih očekivanja, ovaj napad Nemci su izveli u prvi sumrak, tačnije, u 19 časova. Izostala je i uobičajena

¹ Komandant Jugoistoka, maršal fon Vajks je 20. novembra naredio da se kod 68. nemačkog korpusa u Baranji prikupi čitava 13. SS „Handžar” divizija, jer se tu već nalazila polovina njenog sastava radi planiranog formiranja nove, 14. SS „Kama” divizije. Do tog preformiranja nije nikad ni došlo jer su njeni bataljoni ubacivani u borbu po meri njenog pristizanja. Zbog toga je Komanda Jugoistoka imala dosta prigovora i intervencija nemačke Vrhovne komande i Himlera.

vatrena i artiljerijska priprema, koja je redovno najavljivala početak neprijateljskog napada. Odgovor na pitanje zašto je neprijatelj ovog puta napao bez uobičajene artiljerijske pripreme može se naći u Operativnom dnevniku Komande Jugoistoka, u koji je 21. novembra doslovce upisano: „Stanje u pogledu municije u jedinici 68. korpusa je katastrofalno...” Iz daljeg teksta može se zaključiti da im je tih dana dotur artiljerijske municije potpuno zatajio. Bile su to posledice diverzantskih akcija na komunikacijama dotura i u pozadini 2. oklopne armije, posebno u Podravini, gde su djelovali 6. i 10. korpus NOVJ. Tome je doprinelo i dejstvo savezničke avijacije, koja je u toku 19. i 20. novembra uspešno bombardovala komunikacije na teritoriji Hrvatske. Stoga se nemačka artiljerija, koja je, prema našoj proceni, samo na batinskom mostobranu imala više od 350 oruđa,¹ ograničila narednih dana na kratke vatrene udarce po tačno određenim ciljevima. Dotle je nemilice tukla čitav prostor mostobrana. Tada je odjednom začuvala i otvarala vatru samo na zahtev svoje pešadije.

Ovoga puta noćni i jednovremeni napad neprijatelja na kotu 205 i duž komunikacije Zmajevac—Batina počeo je samo serijom zelenih raketa.

Iscrpeni u teškim borbama toga dana po blatnjavom zemljištu Blaževice, naši borci su jedva dočekali da izbiju na rukavac Dunava i okuku nasipa pruge prema Zmajevcu. Tu su jednostavno popadali od umora, nemajući snage ni da preurede zauzete neprijateljske rovove i da ih osposobe da dejstvo u suprotnom pravcu. Verovali su da i neprijatelj neće imati snage da ih te noći napadne. Sovjetske borbe, pripadnike 209. gardijskog puka, koji su se toga dana probili iz okruženja, takođe je iznenadio ovaj napad neprijatelja. Posebno njihove levokrilne bataljone, koji su sada od neprijateljskih položaja bili odvojeni povelikom jarugom. Verovatno

¹ Na Belomanastirskoj gredi, u početku bitke bilo je 24. artiljerijske baterije sa oko 100 oruđa. U toku bitke dovučena je i sva artiljerija 13. SS „Handžar” divizije, jedan artiljerijski divizion „Štefan” divizije, glavnina artiljerije Branderbug divizije, 96. artiljerijski puk i divizijska artiljerija 44. pešadijske divizije, 191. brigada jurišnih topova i neke druge art. jedinice.

su smatrali da im je jaruga sama po sebi dovoljno obezbeđenje.

Čim je počeo neprijateljski napad, na komandno mesto štaba 7. vojvodanske brigade stigli su kuriri 2. i 3. bataljona. Komandant 2. bataljona izvestio je komandanta brigade, majora Ješića, da je neprijatelj, podržan sa nekoliko tenkova, preduzeo napad u pravcu kote 89. Tražio je hitno dva ruska protivkolca i dejstvo naše artiljerije po okuci železničke pruge. Tu su zastali neprijateljski tenkovi. Čekali su, verovatno, da im pešadija otvori prolaz kroz naš borbeni poredak. Dušan Đilas, komandant bataljona, izvestio je da se u prvom talasu nalaze „fesaroši“¹ iz „Handžar“ divizije. Iza njih su Nemei. Iako je noć, „fesaroše“ su prepoznali po divljačkom i pijanom podvriskivanju. Upamtili su ih još iz Bosutskih šuma. Druga četa, koja je bila na pravcu neprijateljskog glavnog udara, kod kote 89, odbila je prvi juriš. Dva su poginula a pet boraca je ranjeno. Tu je bio i protivtenkovski vod bataljona. Nišandžije kod protivtenkovskih pušaka bile su gotovo nemoćne. Gađajući samo pri odsjaju svetlećih raketa, ostali su neprecizni i bez rezultata. Zrna su samo rikošetirala. Minereri su postavili protivtenkovske mine oko železničkog nasipa. Privučena je i 3. četa iz rezerve bataljona.

U 3. bataljonu sve je bilo mirno. Kao da se Nemcima nije išlo kroz blato i preko poplavljene ravnice istočno od Zmajevca. Primećeni su samo manji izviđački delovi, koji su pokušali da pridu nasipu na desnoj obali rukavca. Sačekali su ih bliskom vatrom. Trojica su poginula, a ostali su pobjegli prema Zmajevcu.

Pošto je saslušao izveštaje potčinjenih, komandantu 7. brigade bilo je jasno da neprijatelj nastoji da povrati kotu 89 i nasipe na jugozapadnoj ivici Blaževice. Brigada bi tada dospela u težak položaj. Morala bi ponovo da se bori u močvarnim i pošumljenim terenima. Treći bataljon, a možda i neki delovi Drugog, našli bi se odsečeni i bili bi brzo odbačeni na Dunav. Trebalo je nešto hitno preduzeti. Pre svega, naredio je komandantu 2. bataljona da po svaku cenu zadrži kotu 89. Uputio

¹ Ovako su sremski partizani nazivali pripadnike 13. SS nemačke, legionarske „Handžar“ divizije zbog toga što su nosili zelene fesove.

je tamo jedan vod protivtenkovskih bombi i flaše sa zapaljivom smešom. Tamo su se uputili i komesar brigade, major Vladimir Branković, i sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a, Sida Mušicki, Komunisti i skojevci ne smeju dozvoliti da se neprijatelj probije duž komunikacije i ostvari svoju nameru.

Komandantu 3. bataljona Peri Pirtiću naredeno je da se hitno rokira za oko 600 metara udesno, da dejstvuje u bok neprijatelja i time pomogne 2. bataljonu pri odbijanju narednog juriša. Naredeno mu je i da izvuče jednu četvu u rezervu i prikupi je na spoju sa 2. bataljonom radi izvršenja protivnapada zajedno sa 2. bataljonom.

U štab 4. bataljona, koji se premoren i prepolovljen uputio na odmor u Batinu, poslat je kurir. On je komandantu bataljona Ninkiću preneo naredenje da se odmah iz Batine prebaci u rejon Zminjaka, na nasip železničke pruge. Komandant 7. brigade obavestio je zatim ruskog oficira za vezu sa štabom 73. gardijske divizije o nastaloj situaciji i zatražio vod protivtenkovskih topova i podršku divizijske artiljerije. U štab divizionara ruskih ZIS-ova (76 mm), koji su prethodnog dana sadejstvovali 7. brigadi, upućen je Brka, operativni oficir brigade, sa zahtevom da se otvori vatra po okuci pruge, gde su otkriveni tenkovi, i upozna komandant divizionara sa našim i neprijateljskim položajima.

O svojoj odluci i situaciji na njegovom delu fronta, major Ješić je obavestio i potpukovnika Đuru Dulića, zamenika komandanta 51. divizije, koji se nalazio u štabu generala Kravcova, odakle je koordinirao rad i sadejstvo naših i sovjetskih jedinica. On je obećao da će ubrzati prebacivanje 1. bataljona 7. brigade, koji je u tom trenutku bio na prelazu kod Batine.

Noć se već uveliko spustila a neprijateljski napad nije popuštao. U jednom trenutku neprijatelju je gotovo pošlo za rukom da probije prorednu odbranu 2. čete. Tada im je komandant bataljona uputio svoju rezervu i uspeo da zadrži položaje ove čete. Naišavši na protivtenkovsku minu, jedan neprijateljski tenk je oštećen. Verujući da su naišli na naše minsko polje, Nemci su tada preostale tenkove brzo vratili iza železničkog nasipa. Vatra sovjetskog artiljerijskog divizionara, koja je zatim

usledila, naterala je nemačke tenkiste da napuste i ovaj zaklon i povuku se u Zmajevac. Više se nisu čuli ni pijani uzvici ustaša i „fesaroša”. Posle trećeg pokušaja da povrate kotu 89, Nemci su shvatili da će ih ona preskupo stajati pa su potražili drugo rešenje. Ono se, po njihovoj proceni, nalazilo u pokušaju da se probiju na spoju između 7. brigade i 209. gardijskog puka.

Kroz jednu poširoku uvalu između nasipa pruge i zasečene ivice Belomanastirske grede, zaštićen od dejstva naših i sovjetskih mitraljeza, neprijatelj je zaobišao desno krilo 2. bataljona. Ostavljajući ovde slabije delove, kao zaslone, produžio je napred. Sledeća uvala omogućila mu je da zaobide levo krilo susednog, 209. sovjetskog puka. Uputivši nekoliko svojih četa kroz obe uvale, prema njihovom gornjem izlazu, zaokružio je 1. bataljon 209. puka sa tri strane i zapretio da mu preotme ovu isturenu kosu i odbaci ga prema Dunavu.

Pošto je zaobišao 2. bataljon, neprijatelj je ponovo izbio na nasip pruge i produžio prema nezaštićenim položajima sovjetskog artiljerijskog divizion a i prema komandnom mestu štaba 7. brigade. Rastojanje između neprijateljskog napadnog klina i ovih položaja naglo se smanjivalo. Po vatri nemačkih „šaraca” moglo se zaključiti da ono iznosi oko jedan kilometar.

Bilo je krajnje vreme da se zaustavi dalji neprijateljski prodor ispod Zminjaka, jer je sve opasnije ugrožavao ne samo zaobidene bataljone 7. brigade nego i pozadinu 73. gardijske divizije. Komandanta 7. brigade mučilo je pitanje gde su se u ovoj mrkloj noći izgubile ostale neprijateljske snage i koji je njihov sledeći cilj posle zaobilaženja kote 89?

Odgovor mu je neočekivano doneo kurir majora Zajcova, načelnika štaba 209. puka. Na zgužvanoj hartiji, krupnim slovima ruske ćirilice stajale su svega dve rečenice:

„Ibro, davaj bistro adna rota. Germanci budut brasit nas v Dunaj!”¹

Iznenadna mogućnost da kroz neposednute duge i duboke uvale izbije u pozadinu jedinica 73. divizije na

¹ Ibro, daj brzo jednu četvu. Nemci će nas baciti u Dunav!

kosama zapadno od puta Zmajevac—Draž dovela je neprijatelja u iskušenje. Taj rizičan i plitak manevar, ukoliko se uspešno završi, omogućio bi mu da ponovo zagospodari kotom 205. Nastavljajući i dalje napad sa jednim polubataljonom duž komunikacije prema Batini, neprijatelj se sa dva bataljona, kombinovana od delova 13. SS i 44. nemačke divizije, uputio kroz uvale, prema njihovom gornjem izlazu u podnožju kote 205. Dubljim zalaganjem u jaruge neprijatelj je povećavao rastojanje između svojih delova koji su deistvovali na komunikaciji i time rizikovao da mu zaobidjeni bataljoni 7. brigade udare u leđa i preseku odstupnicu.

Računajući, verovatno, da se u ovoj mrkloj noći neće otkriti njegov lukavo smišljeni manevar, neprijatelj je zaboravio da se ovi dojučerašnji partizani i njihovi komandanti mnogo bolje snalaze u noćnim jurišima nego u dnevnim frontalnim borbama, vodenim po strogo određenim pravilima. Za iskusne partizanske borce bilo je dovoljno da oslušnu fijuk neprijateljskog zrna, da ugledaju putanju svetlećeg metka pa da odmah nepogrešivo utvrde iz kojeg oružja i sa koje udaljenosti je ispaljen. Po karakterističnom dejstvu različitog neprijateljskog oružja, sa kojim su i sami ratovali, po uzvicima i komandama, po gustini vatre i ponašanju u borbi oni su znali da ocene koje i kolike snage neprijatelja imaju pred sobom.

Uputivši kurire u štabove 2. i 3. bataljona sa naređenjem da nakon treće crvene rakete ispaljene u pravcu Zmajevca predu u protivnapad, komandant 7. brigade Milan Ješić Ibra istrčao je iz podruma. Nedaleko, pod nasipom pruge, stajala je spremna jedna četa, koju mu je u međuvremenu uputio komandant 4. bataljona Mile Ninkić. Ostatak 4. bataljona posedao je u tom trenutku položaje ispred sovjetskog artiljerijskog divizionara. Prateći vod štaba brigade, kuriri, štabno osoblje, kuvari i konjovoci pojurili su za svojim komandantom. U zemunici, kraj poljskog telefona ostao je samo Ratko Halužan, načelnik štaba brigade, da bi obavestio štabove 73. gardijske i 51. vojvođanske divizije o početku protivnapada.

Da ne bi izgubio dragoceno vreme objašnjavajući komandirima njihove zadatke, Ibra je istrčao na nasip

pruge i doviknuo okupljenim borcima, kojih nije bilo više od stotinu, da slušaju njegovu komandu. Posle nekoliko trenutaka razvio ih je u napadne vodne kolone i poveo ih u susret neprijatelju.

Ostavivši već daleko iza sebe zaobideno i blokirano levo krilo 2. bataljona, neprijateljska napadna kolona se sada slobodnije kretala duž pruge. Kratkim rafalima iz automata i puškomitraljeza pročešljavali su svaki žbun, propuste ispod pruge i uvale Belomanastirske grede.

Uz Ibru, sredinom pruge, spotičući se o njene pragove poskakivao je kurir Ihtijarević. U desnoj ruci je držao otkočen signalni pištolj, a u levoj torbicu sa rake-tama. Na oko dvesta metara od neprijatelja, koji im se bučno približavao, Ibra je prigušenim glasom naredio krilnim vodovima da oprezno produže napred, a ostalima da potraže zaklon. Borei su instinktivno shvatili nameru svoga komandanta. Bila je to klasična partizan-ska potkovića, koju su donedavno bezbroj puta primeni-li u zasednim dejstvima na neprijateljskim komuni-kacijama u Sremu i Slavoniji.

Nemci još nisu ništa primećivali. Vrh njihovog kli-na, koji se nalazio na nasipu, sve dublje je zalazio u Ibrinu potkovicu. Pritajeni desno od pruge uz zasečene stene Zminjaka i levo na ivici vrbaka, krilni vodovi str-pljivo su čekali znak svoga komandanta. Pri odsjaju sve-tlećih raketa osmatrali su ispred sebe gusto zbijene si-luete u nemačkim šlemovima i turskim fesovima i na-stojali da bolje osmotre teren i podese svoje nišane.

Na tridesetak metara nemačka prethodnica je naglo zastala. Pri odsjaju rakete, između železničkih šina, spa-zili su sklupčanog mitraljesca Pratećeg voda. Nisu imali vremena da reaguju. Davši znak kuriru Ihtijareviću, Ibra je povukao oroz svoga automata. Na nasipu je nastao pravi krkljanac.

Na treću crvenu raketu koju je ispalio kurir, jur-nula je cela 7. vojvodanska. Bio je to strahoviti juriš i spektakl koji se retko vida. Poskakavši sa pruge i iz vrbaka oko nje, borci 2. i 3. bataljona prosto su samleli iznenadene i očigledno slabe neprijateljske zaslone i za-štitnice. U paničnom strahu, pod kišom unakrsnih me-taka, neprijateljski vojnici su se našli kao u mišolovci. Bacali su se na zemlju, skakali jedan preko drugog,

kotrljali po nasipu železničke pruge... Neki su pojurili prema jaruzi, ali su se otud brzo vraćali. Osetivši da im je presečena odstupnica, fesaroški bataljon je okrenuo leđa Rusima i požurio prema izlazu iz jaruge. Tu su ih sa nasipa pruge sačekali mitraljesci 2. bataljona.

Odozgo, sa ivice jaruge, oslobođeni njihovog pritiska, prateći ih u stopu, na juriš su krenuli i borci 1. bataljona 209. gardijskog puka. Jaruga je odjekivala od eksplozija njihovih ručnih bombi i od jauka fašističkih vojnika. Ponovilo se ono što je doživeo 4. bataljon. Razlika je ipak postojala. Obezglavljeni „fesaroši“ nisu ni pomišljali da produže napad. Ujutru, jaruga se zelenela od njihovih uniformi i fesova.

Panično dejstvo i neslavan završetak prvog ešalona negativno se odrazio na ostale neprijateljske jedinice koje su učestvovala u napadu. Iako mu nije pretila neposredna opasnost, komandant neprijateljskog bataljona koji se uputio prvom uvalom nije sačekao da mu naše jedinice preseku odstupnicu i prirede slično iznenađenje. Hitro je savio bataljon u kolonu i bez većih gubitaka povukao se u Zmajevac. To ga je skupo stajalo. Saznavši za njegov postupak, general Hans Ginter fon Rost još iste noći ga je smenio sa položaja i stavio pod vojni sud.

PRAVAC — ZMAJEVAC!

Goneći pred sobom razbijene ostatke neprijatelja, komandant 7. brigade, major Milan Ješić Ibra, brzo je stigao do kote 89. Tu su ga sačekali Vladimir Branković Gadža, komesar brigade i Dušan Đilas, vršilac dužnosti komandanta 2. bataljona.

— Šta veliš, Ibrahimе, dobro smo potprašili ove „tvoje zemljake“?! — Šeret po prirodi i očigledno dobro raspoložen, Gadža nije propustio ni ovu priliku da se našali na račun Ješićevog partizanskog pseudonima i potučenih pripadnika fesaroške divizije.

Smrknuto i u bradu zaraslo Ješićevo lice začas se razvedri, ali se brzo uozbilji.

— Kako bi bilo da odmah krenemo na Zmajevac? Čini mi se da je sada najpovoljniji trenutak. Ko zna kada će nam stići Prvi bataljon a na Zmajevac ćemo morati koliko sutra, i verovatno u težim okolnostima.

Pošto se Gadža saglasio s ovim predlogom, Ibra se okrete Đilasu:

— Pravac u Zmajevac! . . . Dve čete levo, dve desno od puta. Rezerva ti je Druga četa Četvrtog bataljona. Odlično je večeras obavila svoj zadatak. Imala je svega dva ranjena borca. Upotrebi je samo u slučaju stvarne potrebe. Naredi odmah svojoj Pratećoj četi da ošine minobacačima po Zmajevcu. Neka te prate u stopu. Ukoliko ti zatreba jača podrška, zatraži je preko Halužana od ruskog artiljerijskog divizionu. Ja odoh do Pirtića. Nastojacu da Treći bataljon izdvoji bar jednu četvu i uputi je preko ovog blata u Zmajevac da te potpomogne sa istoka.

Ibrina naredenja bila su kratka i jezgrovita. Svojim saradnicima obraćao se neposredno i jednostavno.

Iskoristivši zbunjenost neprijatelja posle neuspelog noćnog napada i njegovo povlačenje, 2. bataljon je u 20,30 časova, goneći njegove zaštitnice, prešao okuku pruge (jugozapadno od kote 89) i uputio se prema Zmajevcu. Tu ga je iz prvih kuća dočekala jaka vatra automatskog oružja delova 132. grenadirskog puka 44. nemačke divizije. Oni su bili upućeni na ovaj pravac kao sledeći ešelon u zaobilazni manevar prema koti 205. Umesto da iskoriste i prošire uspeh prvog ešelona, bili su prinuđeni da prihvataju razbijene delove 13. SS „Handžar” divizije.

Naišavši na organizovan neprijateljski otpor iz utvrđenog uporišta, 2. bataljon je morao pod vatrom da se razvija u vodne napadne kolone i da izvrši kraću vatrenu pripremu napada. Nakon toga Đilas je krenuo bataljon u napad na severoistočni deo Zmajevca. Već pri prvom jurišu postalo je jasno da je neprijatelj uspeo da konsoliduje svoju odbranu i da mu je otpor sve žešći i sve organizovaniji. Vešto koristeći za odbranu svaku kuću, svaki propust na cesti i podrume ukopane u steni, neprijatelju je pošlo za rukom da zadrži, a zatim i potpuno zaustavi dalji napad 2. bataljona 7 brigade.

(Saznavši za neuspeh svojih jedinica u noćnom napadu i za naš protivnapad na Zmajevac, komandant 44.

nemačke divizije general Ginter fon Rost je strogo ukorio komandanta 132. grenadirskog puka, odgovornog za ovaj sektor, i naredio mu da po svaku cenu „zaustavi dalji prodor boljševika“ u pravcu Zmajevca. Istovremeno mu je naredio da sredi stanje u razbijenim i demoralisanim bataljonima 13. SS „Handžar“ divizije i po cenu primene najrigoroznijih mera. Celoj diviziji, a posebno komandantu 131. grenadirskog puka i Oklopnog bataljona naredeno je da se pripreme za novi napad na kotu 205, koji će uslediti u zoru.)

Ostavljajući slabije delove da čiste jarugu od razbijenih i zaostalih grupica fesaroškog bataljona, komandant 209. sovjetskog gardijskog puka produžio je dejstvo u pravcu kote 128. Do 20.30 časova njegovi bataljoni su uspeli da ovladaju padinama kose između dve jaruge, ali su ih fašisti sa južne ivice sledeće jaruge zasuli ručnim bombama. Tu su se u rejonu kote 128, na širokom platou prekrivenom spletovim bodljikave žice, rovova i saobraćajnica, nalazili glavni odbrambeni položaji 132. grenadirskog puka. Ovi položaji su jugozapadno od kote 128 prelazili na zapadnu ivicu useka i kolskog puta Zmajevac—Draž. U neprekidnom nizu rovova punog profila, oni su se u blizini kote 206 naslanjali na još tvrđe položaje 131. grenadirskog puka i Oklopnog bataljona. Ukopani tenkovi ovog bataljona dopunjavali su sistem njihovih utvrđenih položaja. Sive, pokretne kupole, koje su se jedva nazirale iza zemljanih grudobrana pretvorene su u gotovo neosvojive čelične bunkere iz kojih je na svaki sumnjivi pokret sa suprotne strane puta otvarana smrtonosna topovska i mitraljeska vatra. Naišavši na ove položaje i veliki brisani prostor, bataljoni 209. puka utvrdili su se na dostignutoj liniji.

*
**

Ovo zaustavljanje bataljona 209. puka ispred kote 128 dovelo je 2. bataljon 7. vojvodanske brigade u severoistočnom delu Zmajevca u tešku situaciju. Lišen, na taj način, daljeg sadejstva svog desnokrilnog suseda i u teškim uličnim borbama, 2. bataljon je bio prisiljen da odbija i sve jači pritisak neprijatelja sa uzvišenog platoa i sa pravca kote 128. Još veća opasnost od bočnog obuhvata zapretila je 2. bataljonu sa železničkog

nasipa. Močvarne, ravne i gotovo nepregledne blatnjave površine, jugoistočno od Zmajevca onemogućile su 3. bataljonu da ostvari jači uticaj i pomogne 2. bataljonu sa tog pravca. Noć, brza promena situacije i nemogućnost osmatranja vatre lišili su isturene čete 2. bataljona i efikasne podrške artiljerije i minobacača. Iscrpenost boraca i veliki gubici u prethodnim sedmodnevnom borbama bili su još razlog više za obustavljanje daljeg napada 2. bataljona. Tako se ovaj uspešni prodor delova 7. vojvodanske brigade na „glavni odbrambeni položaj neprijatelja i na selo Zmajevac” pretvorio u jače nasilno izvidanje. Napad se morao odložiti dok ne stigne svež 1. bataljon i dok ne dođe do opšteg napada naših i sovjetskih jedinica na nove odbrambene položaje neprijatelja. Drugi bataljon se vratio na svoje polazne položaje u rejonu kote 89 i na južnu ivicu Blaževice.

HITLER TRAZI IZVEŠTAJ O NEUSPEHU KOD BATINE

Ostatak noći na sektoru 7. brigade proticao je u miru. Vatra se naglo utišala. Poneki zalutali metak ili udaljeni rafal mitraljeza prekinuo bi ovu neuobičajenu tišinu. Ali to nije moglo zavarati iskusnije borce. Instinktivno su osećali da je to samo kratko zatišje pred još veću buru. Zato je trebalo maksimalno iskoristiti svaki trenutak ove blagotvorne tišine i prikupiti snage za sutrašnji dan. Umor je ovladao ljudima tako da se niko više nije osvrtao na iznenadni blesak svetleće rakete ili udaljenu artiljerijsku eksploziju „s onu stranu brda”, kod Draža i Gajića. Ipak nisu svi spavali. Određena su dežurna oružja i osmatrači, doturala se municija i organizovano je izvlačenje i prikupljanje ranjenika. U jednoj udolici, u šumi, pripremana je hrana. Iz obližnjeg podruma doneto je vino. Trebalo je nahraniti i okrepiti promrzle borce. Jer svi su znali i osećali da glavna odluka treba da padne sutra.

Znao je to i neprijatelj. Pripremajući se za izvršenje protivnapada, on se uporedo pripremao i za odsudnu

odbranu. Nemačka komanda vrlo dobro je znala u kakvoj bi se teškoj situaciji našli ne samo 68. nemački armijski korpus u Baranji nego i sve ostale snage na desnoj obali Dunava ukoliko dode do proboja linije: Draž—Zmajevac. Kroz tu brešu, kao kroz otvorenu kapiju, pokuljaće sovjetske divizije u pravcu Blatnog jezera, Beča i Budimpešte.

U nemačkim štabovima i komandama odgovornim za ovaj sektor vladala je te noći grozničava užurbanost i zabrinutost. Uzbuna je ovoga puta došla iz Berlina. Iz štaba Vrhovne komande nemačkih oružanih snaga (OKW) stigla je 21. novembra kratka depeša:

„... Firer pažljivo prati tok borbe na mostobranu kod Batine i traži detaljan izveštaj zbog čega je došlo do neuspeha...”¹

Za ambicioznog nacističkog vojskovođu Maksimilijana fon Vajksa, komandanta Jugoistoka, ovo parče hartije sa izlepljenom teleprinterskom trakom predstavljalo je početak neslavnog kraja. On je osetio da je to, u stvari, dispozitiv presude, u kojoj se, pre svega, on i njegova komanda osuđuju za sve dosadašnje neuspehe kod te „nesrećne Batine” i traži „detaljan izveštaj” o njegovoj komandantskoj nesposobnosti i odgovornosti. Ma koliko opravdanja nalazio za neuspehe svoga komandovanja, ova depeša mu je sve više stezala jabučicu, baš kao omča od svilenog gajtana — koja je na ovakav način upućena na njegovu adresu iz firerovog Glavnog stana. Znao je vrlo dobro da se paučinaste niti tog svilenog gajtana već duže ispredaju u Vrhovnoj komandi oružanih snaga. Umesto dugo očekivane pomoći, bar od jedne oklopne divizije, oni mu šalju depeše. Kasno je shvatio dobronamerna upozorenja svojih prijatelja iz Berlina o zakulisnoj igri i spletkama oko njegovog imena. Nedavni razgovor sa njegovim starim prijateljem Guderijanom, tadašnjim načelnikom Vrhovne komande kopnenih snaga, potpuno mu je otvorilo oči. Sada je uviđao da ta upozorenja nije smeo ignorisati. Potcenio je svoje protivnike, ne samo one pred frontom 2. oklopne armije nego i one iz Komande OKW. Dugo je te noći

¹ A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 412. prevoda.

u svojoj vili razmišljao o ovoj najtežoj situaciji u kojoj se dotle nalazio. Najzad se odlučio. Pozvao je svog načelnika štaba generala Šmita, i naredio:

— Uputite odmah ovu depešu štabu 2. oklopne armije i štabu 68. armijskog korpusa. Neka mi do kraja idućeg dana pošalju izveštaj u duhu firerovog naređenja. Sa moje strane dodajte da izričito zabranjujem dalje povlačenje i napuštanje bilo kojih položaja u Baranji. Svako ko drugačije postupi, biće stavljen pod ratni sud!... Povežite se takođe sa Vrhovnom komandom oružanih snaga i pitajte ih šta je sa mojim Memorandumom pripremljenim za firera o situaciji pred frontom 2. oklopne armije. Recite im da insistiram na njegovoj predaji. U protivnom, zatražiću prijem i lično ću predati kopiju Memoranduma fireru.

Nisu, međutim, samo maršal fon Vajks i njegove potčinjene komande i štabovi bili zabrinuti zbog razvoja situacije kod Batine. Iz pomenute depeše vidi se da je došao red i na nemačku Vrhovnu komandu, pa i na samog Hitlera, da se zamisle nad događajima u Baranji i kod dotle nepoznatog sela Batine. Desetodnevne borbe i neprekidno ubacivanje svežih bataljona pa i divizija sa drugih frontova upućivali su ih na zaključak da su Rusi, po svoj prilici, čvrsto rešili da baš ovde izvrše proboj njihove glavne odbrambene linije, tzv. jugoistočnog bedema na desnoj obali Dunava.

Istovremeni uspeh u nedavnoj odbrani Budimpešte povratio je za trenutak nemačkoj Vrhovnoj komandi samopouzdanje i nadu da će tu, na desnoj obali Dunava, uspeli da zaustavi taj crveni valjak, koji se tako snažno zakotrljao sa Transvalskih Alpi i sa Karpata, zapretivši da pregazi čitavu Panonsku niziju i Podunavlje. Batina im je sada ponovo poljuljala to samopouzdanje.

*
**

U sovjetskim i našim štabovima, noć uoči 22. novembra protekla je u užurbanim pripremama i planovima jedinica za sutrašnji dan. U štabu 7. vojvođanske brigade nije se spavalo. Oko prevrnute kace za vino, nagnuti nad topografskom kartom, sedeli su major Milan Ješić Ibra, komandant brigade, i njegov načelnik štaba Ratko Halužan. Naslonjen na kamenu zid podruma,

iza njih je stajao politički komesar brigade Vladimir Branković Gadža.

Gadža se u 7. brigadi nalazio tek nekoliko dana. Pre toga je bio komesar 8. vojvodanske brigade i komesar Fruškogorskog odreda. Ibru poznaje već nekoliko ratnih godina, zajedno su bili i u Odredu. Iako je kao član štaba i komesar brigade imao pravo da učestvuje u donošenju odluka, on je to prepuštao Ibrī, ceneći njegovo veliko ratno i komandantsko iskustvo.

Svetlost male petrolejke podrhtavala je od povremenih eksplozija artiljerijskih granata. Sa njihovih ozbiljnih i neobrijanih lica mogla se pročitati zabrinutost za ishod sutrašnje bitke i izvršenje dobivenog zadatka. A taj zadatak koji su dobili od komandanta 51. divizije i generala Kravcova, bio je kratak i jasan: Zauzeti Zmajevac!

Na izgled ništa prostije nego zauzeti jedno relativno malo selo, stešnjeno između železničke pruge i istočne okomite ivice Belomanastirske grede. Sedma brigada je već imala bogato iskustvo u napadima na naseljena mesta. A sada je imala i podršku ruske artiljerije i na svom desnom krilu jednu gardijsku diviziju. Njen sused, 209. puk napadao je ciglanu i severozapadni deo Zmajevca.

Komandant brigade znao je vrlo dobro šta znači napadati utvrđeno naseljeno mesto, koje se, uz to, ne može obuhvatiti sa više strana. Ovde je nemački front trebalo probijati tamo gde je bio najtvrdi. Jedini pravac za napad bio je — duž komunikacije. Njegova širina iznosila je svega 200 metara a dubina neprijateljske odbrane oko dva i po kilometra, koliko i dužina sela. Tu se nije moglo razviti za borbu više od jednog bataljona. Ostali bataljoni mogli su biti postrojeni jedan iza drugog — u više ešelona.

— Šta je sa tim Prvim bataljonom? — prekide Ibra svoje razmišljanje i upitno pogleda Ratka Halužana, načelnika štaba.

— Tek sinoć je počelo njegovo prebacivanje. Rusi su blokirali most za svoje jedinice, tako da se dva dana nalazi u Bezdanu, na očekujućem položaju. Sada bi trebalo da je u Batini. U 19.00 časova javio nam se Mikać, komandant bataljona sa ove strane Dunava.

Dosad je već morao preći ceo bataljon. Poslao sam Brku Stanića da im organizuje smeštaj i toplu večeru u selu — odgovori Ratko.

Ibra se zatim okrete komesaru brigade, majoru Brankoviću:

— Znači, napadamo u više ešelona. Proboj će izvršiti Prvi bataljon uz podršku ruskog divizionara i pratećih četa ostalih bataljona. Po izbijanju u centar treba se izravnati sa Rusima i, po mogućnosti, iskoristiti njihovo napredovanje radi zabacivanja jedne čete ili voda na jugozapadnu stranu, neprijatelju iza leđa. Protivtenkovski vod i vod pionira priključiće se Prvom bataljonu za formiranje jurišnih grupa. Jako utvrđene zgrade i bunkere treba blokirati i zaobilaziti, prepuštati ih jurišnim grupama i bombašima; prodirati brzo napred i odmah posle proboja preći u gonjenje prema Suzi. Slažeš li se, Gadžo?

— Izboru drugog nema, mada bih više voleo da napadamo noću — rekao je komesar. — Zbog Prvog bataljona, koji zna dobro da juriša, ali još ne zna šta je Batina i frontalno ratovanje. Ovde više nije dovoljno hrabro jurišati, već i uporno se braniti, koristiti vatru artiljerije i, što je najvažnije, ukopavati se gde god staneš. Tako rade i Rusi. A naši borci to još ne znaju, potenjuju ukopavanje. Zato smo imali dosta nepotrebnih gubitaka. Pre neki dan, kada sam prelazio skelom, ismevali su jednog borca što je iz Bezdana poneo ašov, veći od puške. On je samo ćutao. Bilo mu je neprijatno. Stariji neki čovek, skoro mobilisan. Verovatno je služio neku vojsku ili je mnogo slušao o „zibcigerima”; o Galiciji i dekunzima (dubokim rovovima). Juče sam ga ponovo video u jurišu, pored pruge. Postao je već puškomitraljezac, ali ašov nije ostavio. Samo mu je skratio držaljicu i vezao uzicom o opasač. Ali, što je najvažnije, svi borci oko njega imali su ašovčice za pojasom. Puknuli su ih sa bojišta od mrtvih Švaba i „fesaroša”.

U tom trenutku u podrum je ušao Dušan Sekić Šaca, partijski rukovodilac i zamenik komesara brigade. Uprkos umoru bio je dobro raspoložen:

— Jedva smo prebacili Prvi bataljon. Jedino im je još komora ostala na onoj strani. Sedam kola im nije stiglo. Izgleda da su nastradali od bombardovanja na

putu od Bezdana. Prešle su i sve prateće čete ostalih bataljona. Rusi neprestano kuljaju preko mosta u Batinu. Jedva nam odvojiše jednu skelu za prebacivanje pratećih četa i minobacača. Sada su na prelazu delovi 113. streljačke divizije. Put od Sombora do Bezdana zakrčen je tenkovima i motorizacijom. To im je, verovatno, neki motomehanizovani korpus ili divizija. Kada su borci Prvog bataljona ugledali ovu silnu motorizaciju i ona brda municije i „kaćuše“ u šumi kraj Dunava, postali su nestrpljivi da sa braćom Rusima učestvuju u ovoj velikoj borbi.

Ko zna dokle bi ovaj, uvek ozbiljni i strogi partijski rukovodilac pričao o svojim utiscima da ga Ibra nije prekinuo:

— Hajde sedi, jedi i pij — stavljaajući pred njega flašu komovice i hladnu porciju kupusa sa mesom, Ibra nastavi:

— Sutra nas čeka naporan dan i težak zadatak. Zato se sada dobro najedi i odspavaj. Tražio te telefonom i komesar divizije. Bojim se da nije u vezi sa onom rakijom što smo je podelili borcima — reče Ibra i namignu komesaru brigade.

Šaca mahinalno prihvati flašu pa, setivši se da nikad dosad nije pio i da je to „protivno partijskoj liniji“, zastade na pola puta. U trenutku je shvatio Ibrinu šalu i ne želeći da mu pokvari raspoloženje, podiže flašu i nazdravi:

— Nazdravlje, Ibrahim! Aferim i sretan ti sutrašnji dan! . . .¹ Svi su prasnuli u smeh, a zatim složno navalili na večeru.

Dugo se još diskutovalo u štabu brigade. Utanačeni su zadaci svake jedinice, pravci napada, plan smene, sadejstvo, veza, komandovanje. Prihvaćen je predlog komesara brigade da se jedan ojačani vod iz 4. bataljona uputi preko blatne i trskom obrasle livade istočno od železničke stanice. U štab ruskog divizionu, određenog za podršku 7. brigade, upućen je kapetan Stanić, opera-

¹ Narodni heroj Milan Ješić Ibra je po narodnosti Srbin iz sela Donji Petrovci u Sremu. Svoj partizanski pseudonim dobio je u Bosni, kada se našalio sa jednim muslimanskim seljakom i rekao da je i on musliman i da se zove Ibro. Ovaj mu je poverovao pa je to razglasio po selu i primio ga u kuću kao „našeg čojeka“.

tivni oficir, radi organizacije sadejstva. Iskustvo je pokazalo da su se komandiri naših jedinica lakše sporazumevali sa ruskim artiljercima preko našeg oficira za vezu.

Posle ponoći u štab brigade počeli su stizati komandanti bataljona i komandiri samostalnih četa i podržavajućih jedinica. Članovi štaba uputili su se u obilazak bataljona. Trebalo se pripremiti za sutrašnji dan.

oro

**

Jutro 22. novembra bilo je tmurno i oblačno. Batinški mostobran osvanuo je u nekakvom tajanstvenom sivilu. Gusta i neprozirna magla dizala se sa obale Dunava uz padine Belomanastirske grede i prikriivala pokrete nepreglednih kolona ljudi u sivim uniformama, sa oružjem i cevima premazanim sivomaslinastom bojom. Kao da je jedini cilj tih kolona komadić natuštenog jesenjeg neba koji se jedva nazirao i kao da je tamo jedini izlaz iz ove sive pustinje.

Po izbijanju na greben, kolone su žurno prelazile preko brisanog prostora i uranjale u još gušću maglu. Spustivši se u dolinu Karašice, okretale su na severozapad u pravcu Draža i Gajića. Bili su to pukovi 113. i preostali delovi 19. sovjetske streljačke divizije.

Jedna jedina kolona kretala se u pravcu Zmajevca. Bio je to 1. bataljon 7. vojvodanske brigade, ujedno i poslednji bataljon ne samo 7. brigade već i čitave 51. vojvodanske divizije, koji do tog dana nije učestvovao u ovoj velikoj operaciji. Poslednja divizijska rezerva.

Po svom nastanku, borbenom iskustvu uspesima i predenom putu bio je to najstariji bataljon mladih brigada 51. vojvodanske divizije. Prilikom formiranja 7. brigade prešao je u njen sastav iz 6. vojvodanske kao kompletna taktička jedinica i poslužio kao kadrovsko jezgro novoformirane brigade, prenoseći na mlade borce svoja iskustva i tradicije. Zbog visokog borbenog morala, upornosti u borbi i doslednog izvršavanja zadataka, bataljon je više puta pohvaljivan od štaba brigade. Za izvanredno držanje u borbi sa 1. belogardejskom, kozačkom divizijom dobio je i posebnu pohvalu štaba 6. slavonskog korpusa i Glavnog štaba Hrvatske, avgusta 1944. godine. Veliki broj istaknutih vodnih, četnih pa i

bataljonskih rukovodilaca 7. brigade ponikao je upravo iz ovog bataljona. Jednom rečju, bio je to zaista solidan kolektiv, na koji se štab brigade uvek mogao osloniti u izvršavanju najtežih borbenih zadataka.

Poslednju borbu bataljon je vodio u Bešenovu 24. oktobra. Boravak u kasarnama u Novom Sadu i Somboru od nepunih 30 dana bataljon je dobro iskoristio za odmor i popunu, za upoznavanje boraca sa novim sovjetskim naoružanjem. Za razliku od ostalih jedinica 51. divizije, koje su neposredno po prijemu sovjetskog naoružanja uvedene u borbu, 1. bataljon je imao desetak dana više. Bio je u punoj formaciji, i na dan 21. novembra imao je 475 boraca, od čega 29 drugarica. Gotovo četvrtina bataljona bila je naoružana automatskim oružjem dok su u Pratećoj četi bila još 4 teška mitraljeza, 4 minobacača 82 mm i 4 protivtenkovske puške. Okosnicu tog naoružanja činila su 24 puško-mitraljeza, sa obiljem municije koja se više nije morala štedeti. U trenutku kada su se, zbog velikih gubitaka, ostali bataljoni sveli na 250—300 boraca, a neki sovjetski pukovi na svega 400—500 vojnika, borbeni vrednost i vatrena sposobnost 1. bataljona bila je na zavidnoj visini. On je bio, prosto, predodređen za izvršenje takvog zadatka kakav je bio proboj utvrđenog rejona u Zmajevcu.

Po dolasku u Batinu smešten je u dve, pukim slučajem još neporušene zgrade, da se odmori i prenoći. Ovde su borci dobili dva topla obroka i suhu hranu. Sveži i odmorni, u 05.00 časova ujutru krenuli su u pravcu Blaževice i kote 89. Noć i jutarnja magla sakrili su borcima pravu sliku krvave drame koja se prethodnih dana odigrala u Batini. Maršujući u koloni prostih redova borci su nastavili da se šale i pevaju.

STRAVIČNA SLIKA BOJIŠTA

Jutro je zateklo 1. bataljon u maršu duž železničkog nasipa. Vetar je za trenutak rasturio sivi magleni plašt. Bez ičije komande, kolona je odjednom zastala kao ukopana. Reči su zamrle u grlu boraca. Svuda oko

njih ukazalo se krvavo razbojište. Desno, u močvarnoj livadi, u smrznutom blatu i ševaru, bile su razbacane ruske „ušanke” i kozačke kape izmešane sa nemačkim čohanim „adlericama” i šlemovima. Pored njih su ležali unakaženi leševi. Levo od pruge ista slika. Razlika je bila jedino u uniformama. Uporedo sa nemačkim i ruskim kapama, na sve strane su ležali razbacani turski fesovi, srpske šajkače, crne ustaške, žute mađarske, engleske uniforme i podosta plavih titovki boraca 7. vojvodanske brigade. Ponegde, kraj slomljene puške i granatom raskomadnanog tela, iz vrbovog žbunića virio je crni, filcani šešir ili bačka torbica izatkana od šarene vune.

Iznenadeni stravičnim prizorom, borci 1. bataljona su zurili čas na jednu, čas na drugu stranu pruge. Neki su mahinalno skinuli titovke... Iz ovog kratkotrajnog šoka trgli su ih zvižduci i eksplozije nemačkih minobacača. Sa začelja kolone začuše se jauci ranjenika. Dva borca su poginula. Bile su to prve žrtve 1. bataljona.

Od žestokog udara mamuza u slabinu, konj komandanta bataljona prope se na prednje noge i polete napred. Iskočivši na nasip, Milan Stojković Mikać čvrsto priteže dizgine, uspravi se u sedlu i viknu prodornim glasom:

— Trčećim korakom napred! Prva i druga četa levo u šumu! Treća i četvrta za mnom!

Vranac se ponovo prope, okrete u mestu i sjuri niz nasip. Bio je to poslednji trenutak da se bataljon skloni sa mesta obuhvaćenog neprijateljskom minobacačkom vatrom. Za tili čas borci se vratiše u surovu stvarnost. Ne kvareći kolonu, potrčaše za svojim komandirima. Po stisnutim vilicama i smrknutim pogledima moglo se zaključiti koliko ih je kosnuo pređašnji prizor. Iznenadenje se postepeno pretvaralo u bes, u jarost koja je tražila osvetu. Među poginulima neki su imali stare drugove, zemljake, rođake. Plave titovke na koje su sve više nailazili bile su im siguran putokaz da je tuda prošla 7. vojvodanska brigada.

**

U zauzetoj jaruzi, punoj još nepokopanih „fesaroša”, smestio se štab 209. sovjetskog gardijskog puka. Neda-leko od ulaza u jarugu, u seljačkoj kućici bio je i koman-

dant 7. vojvodanske brigade, sa delom svoga štaba. Desetak metara iznad kućice, na ivici jaruge, improvizovana je komandantska osmatračnica. Do nje su vodile u steni iskopane stepenice. Sa osmatračnice je bio odličan pregled celog bojišta. Odavde je pucao pogled na prostranu barovitu ravnicu sve do Dunava i Kneževih Vinograda. Ispred Zmajevca i duž putne komunikacije, uprkos dobrom maskiranju, uočavali su se neprijateljski položaji. Otkrivali su ih plavičasti oblačići dima i kratki povremeni rafali mitraljeza. Ispred neprijateljskih položaja i preko ulica štrčali su razbacani protivtenkovski ježevi i prepreke od bodljikave žice. Mnogi prozori, vrata i ulazi na kućama i podrumima bili su zazidani. Na njima su se nazirali sveže probijeni otvori za puške. Na krovovima i zidovima poprečnih seoskih kuća takode.

Oko 10.00 časova na osmatračnicu su došli komandant 73. gardijske divizije, general Kozak, i komandant 51. vojvodanske udarne divizije, potpukovnik Sreta Savić. Pošto su saslušali kratka referisanja i odluke komandanta 7. brigade i 209. gardijskog puka, na osmatračnicu je pozvan i komandant 1. bataljona Milan Stojković Mikać. On je u međuvremenu prikupio svoj bataljon u šumi, severno od kote 89, i povezo se sa štabovima 2. i 3. bataljona radi utanačenja smene jedinica. Komandanti divizija našli su za shodno da i lično provere, kako su njihovi potčinjeni shvatili postavljene zadatke i kako nameravaju da ih izvrše. Posebno ih je interesovalo kako komandant 1. bataljona misli da izvrši proboj najtvrdeg sektora neprijateljske odbrane u Zmajevcu.

Zbog jakih neprijateljskih položaja i velikog brisanog prostora, komandanti divizija su se složili sa predlogom da se početak napada pomeri za nekoliko časova i da se proboj izvede pod zaštitom noći. To je iziskivalo i temeljitiju pripremu i bolju organizaciju sadejstva naših i sovjetskih jedinica, koje su napadale na kotu 128 i severozapadni deo sela. Naredeno je da se odmah uspostavi neposredna veza sa komandantom artiljerije 73. gardijske divizije i komandantom čete tenkova predviđenih za podršku proboja.

U 12.00 časova zemlja je ponovo zadrhtala. Više od hiljadu topovskih i minobacačkih cevi počelo je izbacivati nove tone čelika i eksploziva. Nebo su opet zaparale

svetle strelice reaktivnih gardijskih minobacača, rastežući tmurne i kišovite oblake iznad batinskog mostobrana. Po ko zna koji put, kote 205 i 206, obavijene dimom, ponovo su ključale od eksplozija artiljerijskih zrna i granata. Bitka za greben Belomanastirske grede i za proboj nove neprijateljske odbrambene linije u Baranji ulazila je u odlučujuću fazu. Jedino je još na sektoru 7. vojvodanske brigade i 209 sovjetskog puka vladalo relativno zatišje.

Zahvaljujući dobrim i prikrivenim prilazima kroz šumu, 1. bataljon je u 16.00 časova, neopažen od neprijatelja, izvršio smenu 2. i delova 3. bataljona, koji su povučeni u rezervu. Četvrti bataljon postavio se odmah iza Prvog, kao drugi ešelon brigade u napadu.

Cim je dobio zadatak, štab 1. bataljona je počeo pripreme za napad. Da ne bi gubili u vremenu, komandiri četa i vodova upućeni su pre svojih jedinica u prvu borbenu liniju da prikupe podatke o neprijatelju i njegovom odbrambenom sistemu. U međuvremenu su od pridodatih pionira i protivtenkovskih sredstava, bombaša i mitraljezaca i dva pešadijska voda formirane dve jurišne grupe za rušenje utvrđenih zgrada i bunkera u selu. Održani su kratki partijski i skojevski sastanci, obavljena je popuna municijom i odredena su sredstva za podršku juriša.

Noć se brzo spuštala a nesnosna artiljerijska i minobacačka grmljavina još je trajala. Na brdu je dostigla kulminaciju. Nebo se zažarilo iznad Draža i Gajića od zapaljenih kuća, koje su već dogorevale.

Na krajnjem levom krilu, sa apatinskog mostobrana, do boraca 7. brigade dopirala je neprekidna grmljavina artiljerije i minobacača. Eksplozije su ovde bile nešto potmulije i prigušene gejzerima vode i blata. To su 8. vojvodanska brigada i delovi 236. sovjetske divizije već treći dan otimala od upornog neprijatelja metar po metar suve zemlje na nasipu Dunava. U tom trenutku ogorčene borbe vođene su za pustare Monjoroš, zatim za Ciprašat i Bakrošat. Jedino je ispred 7. brigade još bilo na izgled mirno.

Nenaviknuti na blatnjave rovove, iz kojih se zbog nemačkih snajperista nije mogla pomoliti glava, borci 1. bataljona su nestrpljivo čekali znak za napad. Noć se

već uveliko spustila a oni su još bili na jugozapadnoj ivici šume Blaževice. Prokisla odeća počela je da se ukrućuje. Hladnoća je postajala sve nesnosnija i borci su nervozno cupkali u mestu, trljali ruke i udarali se po ukočenim delovima tela. Grmljavina topova i odjeci borbe na desnom krilu sve više se pomerala zapadno od Draža.

— Na nas su, izgleda, zaboravili. Posmrzavaćemo se ovako čekajući — doviknu glasno i srdito mitraljezac Baloš, kome su se ukrućeni prsti počeli lepiti za hladno oružje.

— Strpi se još malo, Bajo. I pripremi bolje uši. Upaku ih fatom. To važi i za sve ostale. Neće još dugo — odgovori komandir Pera Terzić ovom otresitom i po hrabrosti poznatom borcu 2. čete.

I nije se prevario. Samo što se završio ovaj razgovor, kad se vazduhom prolomiše jezivi i prodorni zvižduci ruskih „kaćuša”. Svetleće brazde, ovoga puta, ukazale su se neposredno iznad glava boraca 7. brigade. Serija zaglušujućih eksplozija odjeknu u severoistočnom delu sela. Bio je to ujedno i signal za početak artiljerijske pripreme koja je potrajala čitavih pola sata. Borci se za trenutak opustiše i ponovo živnuše. Počelo je! ... Niko više nije osećao hladnoću. Iznenadenje i napetost su brzo prerasli u oduševljenje. U selu planuše prve kuće. Odsjaj požara probi se kroz mračnu noć i osvetli dobar deo sela. Na glavnoj ulici ostadoše iskidane žičane prepreke, izvaljeno drveće, porušene ograde. Manje grupice neprijateljskih vojnika pretrčavale su preko ulice. Tražili su neko sigurnije sklonište od ubitačne artiljerijske i minobacačke vatre.

U 19.45 časova, serijom raketa dat je signal za prenos artiljerijske vatre i početak napada. Iskoristivši iznenadenje i pometnju neprijatelja, bataljon je brzo izbio na okuku pruge i relativno lako ovladao položajima neprijateljskog borbenog osiguranja. Međutim, tih desetak minuta, koliko je bilo potrebno četama da prevale rastojanje od useka i kote 89 do železničkog nasipa, neprijatelj je iskoristio za sređivanje svojih redova i posjedanje glavnog položaja i utvrđenih objekata u selu. To mu je omogućilo da spremno sačeka juriš

1. bataljona, koji je po prelasku pruge nastojao da se što pre dohvati prvih kuća u selu.

Žestokom i sasređenom, streljačkom i automatskom vatrom neprijatelj je ubrzo primorao borce 3. i 4. čete, koji su napadali na severoistočni deo sela, da zalegnu čim su se odvojili od nasipa pruge. Prva četa je iskoristila nasip kao zaklon, prešla stotinak metara više i tu se zaustavila zbog jake mitraljeske vatre iz utvrđene železničke stanice u Zmajevcu. Pošto nije uspeo da se u prvom naletu probije u selo, komandant bataljona nije više tako žurio da digne bataljon na juriš i izloži ga većim gubicima. Očekivao je da će se ispoljiti uticaj napada delova 209. puka na desnom krilu, tj. u pravcu kote 128, što bi mu omogućilo da svoju rezervu, ili bar jedan vod, uputi u obuhvatni napad sa kose iznad sela. Vreme je odmicalo, a Rusi još nisu uspeli da zauzmu kotu 128. Umesto toga, Nemci su uz pomoć svetlećih raketa i po vatri boraca uočili zalegli streljački stroj i okrenuli na njega svoje minobacače. Čekati se više nije smelo. Četvrta četa, najbliža selu, imala je već nekoliko ranjenih.

Ocenivši da će imati više gubitaka ako ostane i dalje na mestu, komandir čete Sava Krstić dogradi puško-mitraljez, podiže se iz oranice i, pritisnuvši obarač, povika:

— Juriš, drugovi! Napred!

Nemci namah ispališe snop svetlećih raketa i otvoriše vatru u njegovom pravcu. Savu to nije zbunilo, puštajući kraće rafale, Sava je hladnokrvno grabio prema prvoj kući iz koje se branio neprijatelj. Za njim potrčaše i svi njegovi borci. A zatim i 3. i 1. četa. Komandantu bataljona ostalo je jedino da potvrdi ovu samoinicijativu komandira 4. čete i da pokrene napred i ostale delove svoga bataljona.¹

Juriš je bio tako silovit da su Nemci napustili prve rovove i utvrđene kuće i ne sačekavši borce da uskoče u njih. Tako su, prelazeći prepreke, jednu za drugom, 3. i 4. četa brzo zauzele severoistočni deo sela i izbili na levu obalu zmajevačkog potoka gde se nalazila sle-

¹ Komandir 4. čete Sava Krstić (rođen u Starom Sivcu) pohvaljen je naredbom štaba 7. vojvodanske brigade za ovu borbu (vid. *Zbornik*, tom I, knj. 10, str. 218).

deća linija odbrane neprijatelja. Na levom krilu 1. četa je zauzela još 300 metara nasipa i sa tri strane podišla jakoj otpornoj tački neprijatelja — železničkoj stanici.

Po izbijanju na potok, jedan vod 3. čete orijentisan je na severozapad. Njegova pojava iza leda i s desnog boka iznenadila je neprijatelja i primorala ga da ubrzo napusti ušorenu grupu kuća na levoj obali zmajevačkog potoka. To je omogućilo i snagama 209. gardijskog puka da slome jaki neprijateljski otpor u rejonu kote 128 i brže izbiju na zmajevački potok u blizini ciglane. Time je ponovo izravnat front naših i sovjetskih snaga. On se sada protezao duž seoskog puta od Draža prema Zmajevcu i duž potoka u Zmajevac.

Sa novih i ranije pripremljenih položaja na desnoj obali potoka neprijatelj se ogorčeno branio. Rastojanje između naših i neprijateljskih položaja iznosilo je svega 20—50 metara. To je onemogućavalo efikasnu podršku i upotrebu artiljerije težeg kalibra. Za rušenje i neposredno gađanje utvrđenih zgrada i bunkera u centru sela i na stanici bili su potrebni laki topovi sa probojnim i pancirnim granatama. Sedma brigada ih nije imala. Zato je imala srčane bombaše, vične tome poslu.

Odmah po uspostavljanju veze sa delovima 209. puka, 1. bataljon je ponovo krenuo na juriš. Preskačući blatnjavi potočić, čete su se brzo našle u neprijateljskim rovovima i pod svodovima utvrđenih zgrada, iz kojih su sevali plameni jezici mitraljeza. Na sve strane čuli su se tupi udarci kundaka, prigušeni jauci ranjenika i potmule eksplozije ručnih bombi. Jedna kuća je zapaljena, ali otpor iz nje nije prestao ni posle pet ubačenih bombi i poziva na predaju. Tek kad je vatra zahvatila potkrovlje, iz nje iskoči pet nemačkih vojnika uzdignutih ruku. Šesti se valjao po zemlji kao zapaljena buktinja.

Uprkos žestokom otporu, Nemci su morali napuštati kuću po kuću. Prepuštajući pojedine utvrđene zgrade jurišnim grupama, 3. i 4. četa smelo su produžile kroz centar sela. Najžešći otpor neprijatelj je pružao iz železničke stanice. I ovde su iskoristili sve prednosti uzdignutog terena i čvrste stanične zgrade. Tu je izgrađena solidna otporna tačka — kao i u Batini. Veliki brisani prostor, močvarno i otkriveno zemljište, kao i jaka

automatska vatra, onemogućavale su prilaz našim borcima. Prvi juriš nije uspeo, zaustavljen je na 150—200 metara od staničnog postrojenja. Proređeni streljački stroj zalegao je na otkrivenom zemljištu, izložen ubitačnoj neprijateljskoj vatri. Posebnu teškoću predstavljalo je utvrđeno mitraljesko gnezdo na železničkom nasipu. Svojom niskom vatrom on je prikovao naše borce za smrznutu oranicu. Odsjaj zapaljene zgrade omogućavao je nemačkom mitraljescu da drži na nišanu celu četu, a malo rastojanje onemogućavalo je upotrebu bataljonskih minobacača. U pokušaju da se uništi nemački „šarac” ranjeno je nekoliko bombaša a dva naša puškomitraljesca su poginula. U nastojanju da ih izvuče sa bojišta poginula je i bolničarka Kaća iz Bešenovačkog Prnjavora. Situacija je izgledala beznadežna. Ranjenici su uzaludno tražili pomoć. Svaki pokušaj da se promeni položaj izazvao bi novu seriju raketa i duge mitraljeske rafale.

U toj kritičnoj i nezavidnoj situaciji kraj železničkog nasipa ukaza se silueta jednog čoveka. Pri blesku svetleće rakete ocrtavala se jasno njegova oranija, zdepata figura u naboranim čizmama, sa raskopčanim oficirskim šinjelom. Pod njegovim čvrstim i odlučnim koracima škripao je šljunak, a nagažene prazne konzerve kotrljale su se lupajući o kamenje. Svima je zastao dah. Pogled mu je bio prikovan samo za jednu tačku — mitraljesko gnezdo, odakle je izbijala plavičasta svetlost smrtonosnog rafala. A Kosta Vlahović Cole — jer to je bio on — koračao je i dalje čvrsto stiskajući u rukama dve engleske ručne bombe, „kašičare”.

I nemački mitraljezac, verovatno fasciniran ovim prizorom, na časak je prekinuo vatru. Iz nemačkih rovova polete nova serija raketa i osvetli ovu nestvarnu spodobu koja im se približavala, noseći u rukama smrt. Komanda nemačkog oficira iz utvrđene stanične zgrade vrati nemačkog mitraljesca u stvarnost i on pritisnu obarač, ali njegov prvi rafal zapara stazu pored Coletovih nogu.

— Lezi, Kosta, poginućeš! — prodera se komandir Brica i usmeri cev svoga automata u puškarnicu nemačkog mitraljeza. U želji da odvrata pažnju Nemaca, pripušaše i ostali borci.

Sve je bilo kasno. U sledećem trenutku zatrešta novi rafal nemačkog mitraljeza. Cole poskoči, zamlatara rukama, napravi još nekoliko nesigurnih koračaja i pade nekoliko metara od nemačkog rova. Istog trenutka iz rova odjeknu eksplozija, a zatim i druga. Nemački mitraljez učuta. Jedno parče Coletove bombe ranilo je nemačkog mitraljesca. Njegov prodoran krik prekide oštar glas komandira prve čete:

— Juriš! Jurriiiiš, drugovi!

I borci potrčaše, da osvete svoga hrabrog druga Kostu Vlahovića Coleta, zemunskog srednjoškolca i udarnika, koji se nesebično žrtvovao da bi im omogućio prolaz i sačuvao ih od još većih žrtava. Za tren oka našli su se u nemačkim rovovima, koji su posle kraćeg i žestokog okršaja zauzeti. Preostali Nemci pobegoše prema selu. Neposredno oko stanične zgrade još neko vreme vodila se borba. Sa zapadne strane u pomoć 1. četi priskočio je jedan vod 4. čete. Opkoljeni sa svih strana, koristeći se zaklonom železničkog nasipa, Nemci su se probili iz stanične zgrade u pravcu sela Suze. Goneći ih u stopu, za njima je krenula i 1. četa.

U selu se još čula jaka automatska vatra i eksplozija ručnih bombi. Prodor 1. čete duž železničke komunikacije i bočno dejstvo delova 3. čete, koji su sve više zaobilazili selo sa severozapadne strane, ugrozili su neprijatelju odstupnicu i naterali ga da gotovo bez borbe napusti preostale objekte i položaje i povuče se prema Suzi. U žurbi i pometnji nisu čak uspeli da evakuišu svoje ranjenike. Tako je kompletno previjalište 132. grenadirskog puka sa velikim brojem ranjenika palo u ruke 7. brigade.

Da bi zaustavio ovaj opasan prodor 7. brigade i 209. puka na sektoru Zmajevac—kota 128, komandant 44. nemačke divizije hitno je intervenisao. Iz Oklopnog grenadirskog bataljona izvukao je nekoliko tenkova i tri samohotke, koji su dotle napadali na kotu 205 i hitno ih uputio u Suzu. Tu je sa odbačenim delovima 132. puka i 13. SS „Handžar“ divizije pokušao da izvede protivnapad i povrati Zmajevac.

Na izlazu iz sela došlo je do kraće, ali oštre susretne borbe. U odlučnom trenutku komandant 7. brigade je preko istočnih padina Belomanastirske grede ubacio u

borbu i 4. bataljon. On je sa delovima 209. puka izvršio bočni udar u neprijateljsku napadnu kolonu. Istovremeno je i 1. četa 1. bataljona otvorila žestoku vatru sa železničkog nasipa po desnom boku neprijatelja. To je bilo dovoljno da se neprijatelj zbuni i zaustavi.

Goneći neprijateljske zaštitnice desnom stranom drumu prema Suzi, 4. četa 1. bataljona se iznenada našla oči u oči sa tri nemačka tenka. Nemajući vremena za razmišljanje, komesar čete Milanko Prodanović, koji je zamenio ranjenog komandira, dograbi puškomitraljez, istrča na drum i otvori vatru na nemačke tenkove. Želeo je da privuče pažnju nemačkih tenkista i omogući prilaz bombašima i posadi protivtenkovske puške da posednu položaj. Ovim neustrašivim, ali i nepromišljenim podvigom, Milanko je zaista uspeo da za trenutak zbuni neprijateljske tenkiste, ali ga je odmah zatim presekao raral nemačkog mitraljesca. Tako je 4. četa ostala bez svoga komesara, hrabrog Bačvanina iz Kaca, nekadašnjeg političkog delegata Novosadskog partizanskog odreda. Iskoristivši momenat kada su nemački tenkisti zbunjeno zastali, posada protivtenkovske puške pretrčala je brisani prostor i zauzela položaj u jarku kraj ceste. Napušteni od svoje pešadije, koja je posle brojnog udara 4. bataljona najpre zalegla a zatim se u neredu počela povlačiti, nemački tenkisti su se već posle prvih hitaca iz protivtenkovske puške povukli u pravcu Suze.

Na 500 metara severoistočno od Suze protezala se sledeća neprijateljska odbrambena linija. Nju su u toku prethodnog dana poseli preostali delovi 13. SS „Handžar“ divizije. Sada su se na nju povukli i bataljoni 132. grenadirskog puka. I ovde je neprijatelj iskoristio idealne uslove terena — poprečnu dolmu jednog potoka. U nastojanju da zaustavi dalji prodor 7. brigade i 73. gardijske divizije, neprijatelj je, koristeći poprečne uvale i padine Belomanastirske grede, neosetno prešao na zadržavajuću odbranu.

Po izbijanju u rejon Ratišta (kota 84), gde se nalazila nova neprijateljska linija, 7. brigada je bila zaustavljena jakom streljačkom vatrom. Dalje se nije moglo bez vatrene podrške. Trebalo je sačekati da artiljerija promeni vatrene položaje i uzme nove elemente

za gadanje, a to je značilo i novu organizaciju napada. Naređeno je ponovno ukopavanje.

U zauzetom Zmajevcu 4. bataljon je još iste noći izvršio pretres i čišćenje sela od preostalih, u civilna odela presvučenih neprijateljskih vojnika.

U BORBU ULAZI I 113. SOVJETSKA DIVIZIJA

Izvršavajući zaključke Vojnog saveta 57. sovjetske armije od 21. novembra, komandanti 64. i 75. streljačkog korpusa uvode u borbu 22. novembra svoje druge ešalone i preduzimaju opšti napad za proboj nemačke odbrambene linije i konačno spajanje oba mostobrana. Komandant artiljerije 57. armije, general major Brejd, poučen dotadašnjim iskustvom i uočenim slabostima, u popodnevnim časovima 22. novembra uzdrmao je do temelja nemački odbrambeni sistem, uništio njihove veze i učutkao im osetno prorodene, ali još aktivne baterije, a svojoj pešadiji i motomehanizovanim delovima pružio mnogo bolju podršku. Objedinivši pod svojom komandom oko 1.100 artiljerijskih i minobacačkih cevi i smenjajući vatrene udarce po utvrđenim objektima naizmenično sa metodičnom vatrom po određenim linijama, general Brejd je potpuno zbunio nemačko komandovanje i onemogućio mu bilo kakav manevar radi zaštite njegove žive sile od ubitačne artiljerijske vatre. Ako je ikad dotle artiljerija i planšeta artiljerijskog oficira odigrala takvu ulogu i uštedela toliko dragocene ljudske krvi, onda je to, svakako, učinila i ovde, na ovih nekoliko kilometara prostora između Draža i Zmajevca. To, naravno, ne znači da je isključivo general Brejd, na čiji se samo jedan šifrovani potez na neprijatelja sručilo na desetine tona čelika i eksploziva, rešio ovu bitku. To je i ovoga puta morao da učini čovek. Svaka osvojena stopa morala se natopiti njegovom krvlju.¹

¹ Prilikom proboja linija Draž—Zmajevac, samo u toku jednog dana, 22. novembra, sovjetske jedinice imale su 109 poginulih vojnika, oficira i podoficira. Bili su to najveći dnevni gubici od početka bitke. (Podaci su uzeti iz *Spomen-knjige poginulih sovjetskih vojnika u Jugoslaviji*, koja se čuva u Arhivu VII u Beogradu.)

U drugom ešelonu 64. streljačkog korpusa nalazila se 113. streljačka divizija, kojom je komandovao pukovnik Muhamedarov. U toku noći 21/22. novembra, ova odmorna i dobro popunjena divizija uvedena je u borbu na centralnom delu fronta i na pravcu glavnog udara 64. streljačkog korpusa. Iz borbe je izvučena iscrprena i u desetodnevnim borbama gotovo prepolovljena 233. streljačka divizija.

Sa 12. vojvođanskom brigadom, 233. streljačka divizija pukovnika Sidorenka doživela je najteža iskušenja i na svojim plećima ponela glavni teret bitke za batinski mostobran. Vredno je divljenja sa kakvom upornošću su pripadnici ove divizije otimali komad po komad barovitog i teško prohodnog zemljišta u dolini Karašice i na prilazima selu Dražu. Kada se nakon desetodnevnog jurišanja po blatnim terenima potesa Vrblje i veranja po gotovo okomitim severozapadnim liticama Belomanastirske grede našla na „tvrdom tlu“, ona je u napadu na kotu 205 pokazala takvu silinu udara da se s pravom može postaviti pitanje gde je granica ljudske izdržljivosti?¹ Sovjetska vlada i Vrhovna komanda pravilno su ocenile ulogu ove divizije u batinskoj operaciji i odale zasluženno priznanje njenom boračkom i rukovodećem sastavu. Tako se od ukupno 33 zlatne zvezde heroja proglašanih u batinskoj operaciji, 11 našlo na grudima pripadnika ove divizije (četvorica od njih dobila su ovo najviše priznanje posmrtno). Međutim, i sa 50% sastava ova divizija je ostala uvek jaka združena formacija. To je, verovatno, imao u vidu i general Kravcov, kada je nakon njenog smenjivanja i dalje zadržao 233. diviziju na batinskom mostobranu, u drugom ešelonu 64. korpusa.

Na apatinskom pravcu, general Akimenko, komandant 75. streljačkog korpusa, istovremeno sa 8. vojvođanskom brigadom, uveo je u borbu 236. streljačku diviziju, koja mu je nekoliko dana ranije stavljena na raspolaganje iz rezerve Trećeg ukrajinskog fronta. Tako su

¹ Prema nekim sovjetskim podacima, 233. streljačka divizija formirana je 1941. godine, kada su se Nemci nalazili pred Moskvom, od dobrovoljaca iz redova moskovske omladine, prvenstveno srednjoškolske.

se 22. novembra, pored četiri sovjetske i jedne jugoslovenske, na oba mostobrana našle još dve sovjetske ili ukupno sedam pešadijskih divizija i brojna artiljerija, nekoliko diviziona oklopnih samohodnih oruđa i nešto tenkova. Bile su to snage dovoljne za proboj novih odbrambenih položaja u Baranji i za izvršenje postavljene zadatka — spajanje oba mostobrana.

Čim je uvedena u borbu i ne sačekavši završetak neuobičajeno duge i sistematske artiljerijske vatrene pripreme, 113. streljačka divizija pošla je energično napred. U sadejstvu sa 19. streljačkom divizijom, koja je u međuvremenu potpuno ovladala Gajićem i orijentisala se prema Topolju i Duboševici, 113. streljačka divizija koristi ovaj prodor i uspeh svog desnog suseda za obuhvat 44. nemačke pešadijske divizije, koja po naredbi maršala fon Vajksa, još grčevito brani kotu 206, odnosno greben Belomanastirske grede. Tek kada je 113. sovjetska divizija duboko zaobišla levo krilo 44. nemačke divizije i pojavila se u rejonu njenih artiljerijskih položaja, severoistočno od Podolja, dotadašnji ogorčeni otpor neprijatelja u rejonu kote 206 naglo popušta.

Posebnu ulogu u tom obuhvatnom manevru 113. streljačke divizije odigrao je bataljon kapetana Marjanenka. Sa desne obale Karašice, savlađujući gotovo nepristupačno zemljište, okomite litice i jaruge, njegov bataljon pojavio se iznenada iza leđa 131. grenadirskog puka 44. nemačke divizije. Sačekavši da se ispolji uticaj ostalih jedinica njegove divizije, koje su napadale s fronta, Marjanenko je u silovitom jurišu uneo pravu pometnju u neprijateljske redove.

U isto vreme, napadajući s fronta i sa južnih kosa Belomanastirske grede, 73. gardijska divizija uspela je da uz sadejstvo i podršku svoje artiljerije i samohotki, koje su ih pratile u stopu, probije utvrđenu neprijateljsku liniju odbrane na putu Draž—Zmajevac i ponovo podide koti 206 sa južne strane.

CRVENA ZASTAVA KLAVDIJE LEGOSTAJEVE

U podubokom useku seoskog puta, severoistočno od kote 205, nalazilo se pukovsko previjalište 211. gardijskog puka. Pod razapetim šatorima, na kame-
nu ili na izlokanoj zemlji, ležali su, čučali i ječali mnogobrojni ranjenici. Oni teži čekali su na nosilima da budu evakuisani u divizijske i korpusne hirurške eki-
pe prema Batini i Dunavu. Iznenadni nalet neprijateljskih jurišnih aviona napravio je pustoš u ovim uskim pukotinama zemljišta, pretrpanim ranjenicima, zaprežnim vozilima i borbenom tehnikom.

Da bi se oslobodio put za transport ranjenika, načelnik saniteta 73. gardijske divizije, major Lav Abramovič Šagin, uputio je po jednu sanitetsku četu usekom puta u pravcu previjališta 211. i 214. puka. Brzom intervencijom ovih četa i pozadinskih jedinica ponovo je uspostavljen saobraćaj i transport ranjenika. Poginuli vojnici ostavljani su neposredno pored puta, poredani jedan uz drugog na strmim ivicama useka. Neki su umrli tu, u čučaćem ili sedećem položaju, čekajući na transport. Bila je to jeziva kolonada smrti, u kojoj su mrtvi ispraćali svoje preživjele drugove, oslobodivši im put do divizijske bolnice.

U sanitetskoj ekipi 211. gardijskog puka, kojom je rukovodila poručnik Fana Stepanova, nalazila se i Klavdija Legostajeva, medicinska sestra, sa činom gardijskog sanitetskog podnarednika.

Tiha, ozbiljna i nenametljiva, mlada Klava, kako su je oslovljavali njeni drugovi i drugarice iz sanitetske ekipe, krila je u sebi bujan i dinamičan temperamenat. Još kao moskovska srednjoškolka i komsomolka napajala se patriotizmom na delima junaka velike oktobarske revolucije — Pavla Korčagina, Dundića, Čapajeva... U prvoj godini otadžbinskog rata, iako vrlo mlada, prijavila se dobrovoljno u redove Sovjetske armije i pošla na front. Zbog svog neustrašivog držanja u borbi imala je već nekoliko ordena za hrabrost i brzo je prekomandovana u gardijsku diviziju. Nije mnogo cenila svoj bolničarski poziv i stalno je želela u prve borbene redove. Uoči borbe za kotu 205 smenila je svoju drugaricu Tanju Georgijevnu na dužnosti sanitetskog instruktora

3. bataljona 211. puka. Tako se našla u centru najžešćih okršaja. Jurišala je sa ostalim borcima na neprijateljske rovove i neumorno previjala ranjenike, trudeći se da bude stalno u prvim redovima.

U posljednjem, najžešćem jurišu na kotu 205, u njejoj blizini, pao je smrtno pogođen mladi potporučnik, zastavnik 211. puka. U samrtnom grču, levom rukom je još držao koplje sa zamotanom pukovskom zastavom, a desnom se uhvatio za prostreljene grudi. Klavdija mu je prva priskočila u pomoć. Na oči joj grunuše suze, bio je mrtav. Prigušujući jecaje, zaklopi mu oči i energično zgrabi koplje pukovske zastave, pokida kopče i odmotanu zastavu pobode iznad glave mrtvog zastavnika. Na ledenom vetru zaleprša njena crvena tkanina, sa srpom i čekićem i pozlaćenim slovima, nazivom njenog puka. Podigavši glavu u pravcu zastave, Klavdija ugleda kotu 205 i svoje drugove kako izbijaju na njen plato. To je podseti na poslednju želju zastavnika, koji je grčevito ispruženom rukom stezao zastavu, pogleda uperenog prema koti. Shvatila je da zastavu treba pobosti tamo, kuda je jurišao njihov puk.

Klavdija obrisa suzne oči, desnom rukom dohvati zastavnikov automat, a levom čvrsto stisnu koplje crvene zastave. Trčala je kao pomahnitala. Preskačući levkove od eksplodiranih artiljerijskih zrna i mrtva ljudska tela, sustigla je svoje drugove. Za trenutak je njihov juriš zaustavljen jakom neprijateljskom vatrom sa ivice platoa. Ne osvrćući se na metke koji su zviždali oko nje i visoko razvijene zastave u njenim rukama, ona iskoči na plato kote 205, još čvršće stisnu zastavu i potrča napred kličući:

— Urrraaa! ... Vperjod za rodinu!

U trenutku svi zanemeše, ali ugledavši visoko razvijenu zastavu svoga puka u rukama neustrašive Klavdije, njeni drugovi pojuriše da je zaštite svojim grudima. I nju i svoju zastavu. Bio je to juriš koji se retko pamti. Uskočivši u neprijateljske rovove, gardejci su prosto samleli zburnjene hitlerovce. Tek tada su očima potražili svoju hrabru drugaricu.

Ugledali su je na sredini platoa, ispred široko razvijene i pobodene pukovske zastave. Gledala je u pregrejanu cev ispražnjenog automata. Gledala je i pla-

jeća situacija i vojna logika nalagale su mu da što pre izvuče glavninu 68. korpusa na povoljnije položaje, da mu skрати front i odredi novo težište odbrane. Za njega je, međutim, bilo mnogo lakše da jednostavno povadi kopije ponetih depeša i preda ih usplahirenom generalu Felmiju. Jer, očigledno, trebalo je da neko položi račune pred firerom za nastalu situaciju. Nije želeo da preuzme na sebe još veću odgovornost i rizik izmene maršalovog naređenja. Zato je naredio generalu Felmiju da se po svaku cenu održi na novoodređenoj liniji Topolje—Podolje—Suza. Da bi ga bar malo ohrabrio, obećao mu je hitnu intervenciju kod maršala fon Vajksa i OKW u vezi sa odvajanjem novih divizija sa drugih frontova. Žureći se nazad, bio je ispraćen dejstvom sovjetske dalekometne artiljerije i gardijskih minobacača.

Generala de Angelisa posebno je iznenadilo loše stanje u 31. SS „Lombard” diviziji. Nisu to više bile one ohole bačko-mađarske i podunavske Švabe, zadojene fašističkom propagandom, koje su, koliko juče, zahtevale da njihova divizija bude upućena preko Dunava i koje su Vermahtu prebacivale što je tako „kukavički” napustio njihove domove u Bačkoj i Banatu. Zbačeni sa Belomanastirske grede, shvatili su, najzad, da rat može i da se izgubi i da svaka „batina” ima dva kraja.

Situacija je bila više nego pesimistična. To se, uostalom, može utvrditi iz nemačke operativne dokumentacije. Evo nekoliko takvih ocena iz Operativnog dnevnika Komande Jugoistoka:

„... Uprkos toga što su do krajnosti dale sve od sebe i imale visoke gubitke u oficirima i podoficirima, naše trupe nisu bile u stanju da se na terasastom, vinogradarskom zemljištu odupru brojno daleko nadmoćnijem neprijatelju... Nemačke bataljone, čija jačina iznosi još po 130 ljudi, divizija Branderburg objedinila je u dva bataljona. 31. SS divizija, nastavni i dopunski pukovi 44. divizije i Muslimani 13. SS „Handžar” divizije ne mogu više da izdrže vatru...”

Mađarske, ustaške, nedićevske i druge kvislinške snage ovde se više i ne spominju jer su se nalazile u takvom stanju da o njima više nije ni trebalo govoriti.

Objašnjavajući kako je došlo do proboja neprijateljske odbrambene linije, operativni oficir Komande Jugoistoka zapisao je u citiranom dnevniku, 23. novembra, sledeće:

„... U podne 22. 11. neprijatelj je otpočeo napad iz mesta Draž i južno od njega, pregazio naše slabe i borbom iznurene snage na položajima u širini od 2 kilometra i prodro do artiljerijskih položaja istočno od Podolja. Neprijatelj se istovremeno probio na jugu... između Kazuka i Monjoroša i do večeri stigao u rejon severno od Mirkovca...”

I dalje:

„... 68. armijski korpus više ne može da se suprotstavlja neprijatelju koji prodire. Komandant 2. oklopne armije se zato morao odlučiti da povuče front 44. grenadirske divizije... i organizuje novu odbranu približno na liniji Suza—Podolje—Duboševica...”¹

Prebacivši odgovornost za svoje neuspehe kod Batine na 68. armijski korpus i komandanta 2. oklopne armije komandant Jugoistoka naređuje generalu de Angelisu da se po svaku cenu održi i da „zauzme uzvišenja koja dominiraju mostobranima” Slično je bilo i sa pripadnicima zloglasne 13. SS. Pa i dalje! Ova bujica bi mogla lako da se prelije i preko Drave u Slavoniju — do Save, Broda, Zagreba! Odvojena od bosanskih i hercegovačkih planina, iz kojih je regrutovana i gde je ratovala skoro dve godine, vršeci nečuvena zverstva nad nedužnim stanovništvom za račun svojih ustaško-nemačkih gospodara, ova slugeranjska divizija skrenuta je sa puta za Nemačku i bačena pravo pod gusenice ruskih tenkova. Čim su osetili da Nemačka gubi rat, ovi deklasirani odrodi, plašeći se za svoju kožu, počeli su da se osipaju i beže. Shvativši da su umesto nagrade za vernu službu nemačkom Rajhu, sada upo-

¹ Videti A VII, NAV, NT. 311, f. 191, str. 415—417.

trebljeni kao topovsko meso i zamena za dragocenu nemačku krv, njeni pripadnici su se sve više pretvarali u razularenu i zaplašenu pijanu rulju. Proces raspadanja ove divizije, koji je počeo pod udarcima NOVJ u Bosni, sada je dobio svoj epilog. Tu, u Baranji, ubrzo će, umesto reorganizacije i popune, biti „rashodovana” i izbrisana iz evidencije nemačkih združenih formacija. A nekad je imala 19.000 vojnika, specijalno obučениh i dobro naoružanih.

Prepušten sam sebi, general Felmi nije imao mnogo izbora. Pozivajući se na firerovo naredenje — borba do poslednjeg čoveka — i naredenja svojih pretpostavljenih, on od potčinjenih zahteva da se održe na sadašnjim položajima. U borbu su ubačeni čak i pozadinski delovi, jedinice feldžandarmerije i hilfpolicije, jednom rečju, svi oni koji su mogli da drže pušku i pucaju, čak i lakši ranjenici . . .

Poučeno dotadašnjim iskustvom, sovjetsko i naše komandovanje nije ovoga puta dozvolilo da se neprijatelj utvrdi na novoj odbrambenoj liniji, jer bi mu to omogućilo privlačenje novih snaga sa ostalih frontova. Zbog toga je štabovima 64. i 75. streljačkog korpusa naredeno da energično produže napred. Trebalo je stvoriti uslove za što brže uvođenje u borbu drugog ešelona 57. armije — 6. gardijskog korpusa i 32. motomehanizovane brigade.

Na sektoru sela Suze proboj nove odbrambene linije počeo je žestokim artiljerijskim i minobacačkim dvobojem. Ceneći, verovatno da bi ovde, zbog najmanje udaljenosti batinskog i apatinskog mostobrana i njihovog spajanja, moglo doći do glavnog udara naših snaga, general Felmi je posebnu pažnju obratio na ovaj sektor fronta. To mu je sugerirao i general Maksimilijan de Angelis. Zemljište i ostali uslovi na ovom pravcu bili su idealni za žilavu i duboko ešeloniziranu odbranu. I ovde kao i u Batini i Zmajevcu, na rastojanju od 300 do 500 metara, paralelno sa frontom, pružale su se 2—3 km duge, na početku strme, zatim sve blaže i pliće, ali za ovo doba godine teško savladive jaruge i udoline. Kao u Batini i Zmajevcu, jedina komunikacija pogodna za

nastupanje trupa išla je ispod strmih useka Belomanastirske grede. Sa obe strane komunikacije, u dužini od 3 km, redale su se seoske kuće, sa podrumima usečnim u stenu. Istočno od Suze, sve do Dunava prostiralo se blatnjavo i močvarno zemljište. Napadaču — a to je opet bila 7. vojvodanska brigada — nije preostalo ništa drugo nego da se, isto kao i u Batini i u Zmajevcu, bori za svaku kuću, za svaki podrum, za svaku poprečnu jarugu ili prelaz na plitkom potočiću.

U ovom i u susednom selu Kneževi Vinogradi, posle proboja fronta kod Zmajevca, već drugi dan su se prikupljali i pripremali za odbranu ostaci 13. SS „Handžar“ divizije i ustaške pukovnije „Baranja“. Mnogi od njih, posle poraza kod Batine i Zmajevca, vratili su nemačke patrolе čak sa Drave, jer su „izgubili vezu sa svojom jedinicom“. Južno od Kneževih Vinograda, s osloncem na padine Belomanastirske grede i zapadnu obalu Malog Dunava, branili su se ostaci Branderburške divizije. Sve to, vojnički gledano, pružalo je uslove za solidnu i upornu odbranu. Tako su, verovatno, mislili i generali, Felmi, koji je povukao, i general De Angelis koji je odobrio novu liniju odbrane, uprkos izričitim naređenjima maršala fon Vajksa, „o zabrani daljeg povlačenja...“. Na njihovu veliku »alost, ovako nisu mislili naši i sovjetski komandanti.

Tako, konačno, nije mislio ni Milan Stojković Mikać, jer on je, sa svojim 1. bataljonom, bio taj koji je od komandanta 7. vojvodanske brigade dobio kratko i jasno naređenje: „Zauzeti Suzu! I produžiti dalje do Kneževih Vinograda!... Napad otpočeti u 18.00 časova. Odmah posle artiljerijske pripreme.“ I ništa više?! O izboru pravca napada, o načinu dejstva, o manevrisanju snaga — tu nema šta da se razmišlja. Isto kao i kod Zmajevca. Desno je stari, već dobro oprobani sused, 209. sovjetski puk 73. gardijske divizije. Levo — blatnjava ravnica, a tamo napred, negde pod Kneževim Vinogradima — 8. vojvodanska brigada, sa kojom je trebalo uspostaviti vezu.

Ni Mikać nije mnogo filozofirao: 1. četa — desno; 2. — levo; 3. i 4. u drugom ešelonu! Bombaši!... Jurišne grupe... sve kao i u Zmajevcu!... Suza mora večeras pasti!

U popodnevnim časovima nesnosna artiljerijska i minobacačka grmljavina prebacila je svoje težište na polukružnu zaravan zapadno od Suze, koja se simbolično nazivala — Gvozdena Kapija. Da li slučajno, ali u ovom trenutku, ovaj istureni deo Donjeg Brega, koji se zvao Gvozdena Kapija, dobio je važan značaj. Dominirajući svojom okolinom, utvrđenim selom Suza i dugom i poširokom udolinom ispred sebe, ovde se sada nalazilo težište 131. grenadirskog puka 44. nemačke divizije. Jugozapadno od Gvozdene Kapije bili su i novi vatreni položaji neprijateljske artiljerije. Zbog svega toga, ruska artiljerija je do kasno u noć tukla položaje oko Gvozdene Kapije. Za to vreme 209. puk 73. divizije i 7. vojvodanska brigada izvršili su juriš na prvi neprijateljski položaj, koji se protezao od kote 123, preko potesa Ratnička Zemlja, do severoistočnog dela Suze. Do 19.00 časova, 209. puk je izbio pred Gvozdenu Kapiju i počeo sa vatrenom pripremom proboja drugog neprijateljskog odbrambenog položaja.

Kao što se i očekivalo, neprijatelj je ogorčeno branio svaku kuću u selu. Probijajući se kroz bašte i dvorišta, kroz propuste i pored pruge, 1. bataljon je energično prodirao napred. Za likvidaciju pojedinih utvrđenih zgrada i podruma, odakle je neprijatelj pružao otpor, ostavljane su manje jurišne grupe i bombaši. Po izbujanju u centar sela, jedna četa je dobila zadatak da očisti zapadni deo sela i da sadejstvuje sa 209. sovjetskim pukom u napadu na Gvozdenu Kapiju, zaobilazeći je sa juga.

Uvodeći u borbu sledeći ešelon, 7. brigada je do sredine noći očistila od neprijatelja i jugozapadni deo sela i produžila duž komunikacije sve do potesa Derjan i do kote 109. U međuvremenu je Izviđački vod brigade, dejstvujući preko blatnjavog i močvarnog zemljišta istočno od železničke pruge, uspostavio vezu sa desnokrnlnim jedinicama 8. vojvodanske brigade.

Pošto je zauzeo utvrđeno uporište, komandant 1. bataljona Milan Stojković Mikać izvestio je komandanta 7. brigade Milana Ješića Ibru:

„I Suza je pala. Neprijatelj beži ispred nas. Napredujemo prema Kneževim Vinogradima. Plen je velik. Naši gubici — 4 mrtva i 12 ranjenih...”

Da bi se što čvršće povezao sa svojim susedima — 8. vojvodanskom brigadom i 209. sovjetskim pukom — komandant 7. brigade naređuje 1. bataljonu da produži dejstvo do Kneževih Vinograda i tu se utvrdi na dostignutim položajima. Naišavši na žestoku neprijateljsku vatru ispred sela, 1. bataljon se zaustavio i ukopao.

SPAJANJE BATINSKOG I APATINSKOG MOSTOBRANA

Izbijanjem 7. i 8. vojvodanske brigade pod Kneževe Vinograde i povezivanjem unutrašnjih krila 64. i 75. sovjetskog korpusa, završena je i druga faza batinske operacije — bitka za proširenje i spajanje nekoliko manjih taktičkih mostobrana u jedan veći operativni placdarm za uvođenje u borbu krupnijih operativnih i motomehanizovanih snaga. Bio je to ujedno završetak i onih najdramatičnijih trenutaka u kojima je svaki jači neprijateljski protivnapad dovodio u pitanje celu operaciju. Sve do uvođenja u borbu drugih ešeleona korpusa, a posebno drugog ešelona 57. armije, odnos snaga bio je povoljniji za neprijatelja. Naročito u pogledu korišćenja i upotrebe motomehanizovanih delova i avionske podrške. Sada se taj odnos ne samo izjednačio nego se polako, ali sigurno pomerao u našu korist.

U svojoj knjizi *Put k Balatonu*, komandant 57. sovjetske armije general Šarohin, škrtim i suvoparnim vojničkim jezikom komentarisao je ovaj prelomni trenutak:

„... Dvadeset trećeg novembra, 75. i 64. streljački korpus udarom sa severa i juga po narednim pravcima slomili su odbranu neprijatelja i po isteku dana sjedinili batinski i apatinski mostobran.

Proteran sa jakih i povoljnih položaja, neprijatelj je pod snažnim pritiskom naših snaga počeo povlačenje na zapad. Istovremeno, neprijateljsko-fašističko komandovanje nastavilo je da ubacuje

u stvorene breše sve svoje rezerve, po meri njihovog pristizanja. U takvim uslovima bilo je potrebno ne dati im mogućnost da uz pomoć pristiglih rezervi obrazuju novi front odbrane i utvrde se na povoljnim položajima . . .”¹

Dakle, po oceni Šarohina — sa čime se moramo složiti — spajanjem mostobrana, nastupio je onaj najpovoljniji i skupo plaćeni trenutak za uvođenje u borbu krupnih operativnih rezervi, motomehanizovanih i brzo pokretnih snaga radi korišćenja postignutog uspeha. Pravilan izbor i uočavanje toga trenutka — iskustvo je pokazalo — od presudnog je značaja za uspešan ishod operacija takvog karaktera. Svako preuranjeno ili, što je još gore, zadržano reagovanje može da izazove nesagledive posledice. Dovoljno je bilo samo prevideti neki element, zapostaviti neku okolnost, preceniti ili potceniti svoje ili neprijateljske snage i mogućnosti, pa da se dovede u pitanje cela bitka.

A grešili su i jedni i drugi.

Za sovjetsko komandovanje smo već izneli neke propuste. Naročito u prvoj fazi operacije i u borbama za kotu 205. Izneo ih je i Šarohin u svojim posleratnim radovima. Samokritički se na njih osvrnuo i Vojni savet 57. sovjetske armije na svom zasedanju od 18. novembra. Blagovremeno uočavanje novih propusta komandovanja, posebno u organizaciji sadejstva rodova i jedinica, i njihova korekcija pozitivno su uticali na dalji tok operacije. Radi ilustracije navešćemo još jednu, najnoviju, pogrešnu procenu i korekciju njihovih planova.

U prevelikoj žurbi da se nadoknadi izgubljeno vreme, sporost u prebacivanju snaga i tehnike na već zauzete mostobrane i preduhitre neprijateljske rezerve, sovjetsko komandovanje je utvrđivalo vrlo „tesne” i kratke rokove za izvršenje sledećih zadataka svojih jedinica. Tako su, prema korigovanom planu maršala Tolbuhina, divizije prvog ešelona imale da izvrše spajanje batinskog i apatinskog mostobrana do 18. novembra. Do 20. novembra i po uvođenju u borbu drugih ešelona korpusa trebalo je već izbiti na liniju: Mohač—Madar

¹ Šarohin, cit. delo.

Bolj—Torjanci. Do 26. novembra i po uvođenju u borbu drugog ešelona 57. armije trebalo je dostići liniju: Stanica Perbej—Pečuj—Papa—reka Drava. Realna situacija, ogorčeni otpor neprijatelja i veoma nepovoljni zemljišni i atmosferski uslovi korigovali su i ovu odluku i planove sovjetskog komandovanja. Srećom, i po našoj oceni, ove korekcije i zakašnjenja nisu izazivale teže posledice.

Mnogo teže posledice i u ovoj fazi bitke izazvale su greške u nemačkom komandovanju. I o njima je već podosta rečeno. Naročito u pogledu neadekvatne i neelishodne organizacije komandovanja, njihovog razgraničenja i odgovornosti, dugog nagadanja o karakteru, ciljevima i dimenzijama naše i sovjetske ofanzive na ovom sektoru fronta, sporog privlačenja svojih rezervi i sukcesivnog ubacivanja u borbu, po meri njihovog pristizanja itd.

Za razliku od sovjetskog komandovanja, koje je svoje nedostatke brzo otklanjalo, nemačko komandovanje, posebno štab 68. nemačkog armijskog korpusa, činilo je u ovoj fazi iste greške kao i na početku bitke.

General Felmi, komandant ovog korpusa, očigledno se nije snašao u ovako delikatnoj i teškoj situaciji. Činjenica je, međutim, da je vrlo nervozno i brzopleto reagovao, da je olako trošio svoje rezerve, da je grešio u izboru pravca glavnog udara i težišta odbrane, da nije do maksimuma iskoristio sve prednosti zemljišta, da su mu pešadijske divizije, sem u izuzetnim slučajevima, imale za sve vreme plitki, kordonski raspored. Najveća zamerka može mu se uputiti u pogledu upotrebe i racionalnog korišćenja artiljerije. Posebno one iz sastava 92. motomehanizovane brigade i Branderburške divizije. Umesto da maksimalno iskoristi njihovu pokretljivost na ovom manevarskom zemljištu, za povećanje siline udara, u jednom „objedinjenom napadu” — kako mu je još 12. novembra sugerirala Vrhovna komanda kopnene vojske — Felmi svoju oklopljenu artiljeriju, velike vatrene moći, najvećim delom baca u prvu vatrenu liniju i koristi je kao ukopane vatrene tačke.

U prvoj fazi bitke, kada su mostobrane sačinjavali uski obalski pojasevi i kada se sa tih položaja moglo efikasno tući ne samo mostobrani nego i celo mesto

prelaza, pa i suprotna obala, takav raspored je bio celishodan. Nakon proširenja mostobrana i pada Batine i kote 169, ovakav način upotrebe artiljerije ne može se više ničim pravdati. Tako se dogodilo da je prilikom ovladavanja nasipom kod Kazuka i na uskotračnoj pruži veći broj ovih oruđa pao u ruke naših i sovjetskih jedinica. Zaglibljeno u nepregledna blatišta nekoliko kolosa ove artiljerije, tipa „ferdinand” palo je u ruke boraca 8. brigade.